

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

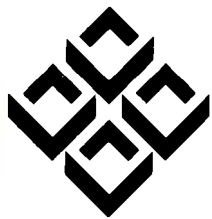
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Vor lærdoms bygning

Folkeskolens bygninger 1814-1940

26.7.2016
2-

Vor lærdoms bygning

Folkeskolens bygninger 1814-1940

1814-1915 52

1916-1940 37

89

Planstyrelsen
Miljøministeriet
1989

Titel:
"Vor lærdoms bygning"
Folkeskolens bygninger
1814-1940
Udarbejdet af:
Lic.pæd. Ning de Coninck-Smith
for Planstyrelsens bygnings-
fredningskontor
Trykkested:
Scantryk, København
Fotos:
Omslag: Arkitekt Hans Erling
Langkilde, Halskovskolen,
ved øvrige fotos er fotograf
opgivet ved billedet
Oplag:
1600 eksemplarer
1. oplag

Henvendelse angående
publikationen:
Planstyrelsen
Haraldsgade 53
2100 København Ø
Telefon 01 27 11 00
Efter 16. maj 1989
Telefon 39 27 11 00

Pris kr- 90,- i boghandelen
eller ved henvendelse til
Statens Informationstjeneste
Postboks 1103, 1009 København K
Telefon 01 92 92 28
Efter 16. maj 1989
Telefon 33 92 92 28

ISBN 87-503-7801-5
ISSN 0901-8301

Publikationen kan citeres med
kildeangivelse

Forord

Bevaringen af
folkeskolens
bygninger

"Folkeskolens bygninger 1814-1940" er en rapport udarbejdet for Planstyrelsens bygningsfredningskontor af lic.pæd. Ning de Coninck Schmidt.

Formålet er, at sammenfatte det materiale, der findes i de mange relevante arkiver og som belyser den udvikling i børnenes og pædagogikkens historie, der kommer til udtryk i folkeskolens bygninger, som de var tænkt og som de blev bygget.

Eksempelmaterialet er meget stort og i rapporten er der kun gået i dybden med enkelte bygninger. Disse eksempler er imidlertid repræsentative, dels for bygningstypen, dels for den måde hvorpå bygningerne renoveres og istandsættes.

Naturligt nok er det adskillige af de arkitektonisk og pædagogisk banebrydende skolebygninger der er behandlet.

Det dalende børnetal og bybefolkningens ændrede alderssammensætning bevirker skolelukninger. Historien viser, at skolebygninger fint har fundet anden anvendelse. Skoler på landet er oftest blevet til boliger, mens i byerne er skolerne ofte blevet brugt til kulturhuse, anden form for undervisning, socialkontor eller andre offentlige institutioner.

Når offentlige bygninger, som f.eks. skoler, hospitaler eller jernbanebygninger afhændes eller ønskes nedrevet, skal bygningsfredningsmyndigheden, Planstyrelsen høres om hvorvidt der er tale om bygninger af fredningsmæssig interesse (§ 26 i Bygningsfredningsloven).

At bevare de
gamle skoler

De bærende idéer i skolebygningernes udvikling afspejler sig i arkitektur, indretning og disponeringen af rummene. At forstå de pædagogiske tanker og skolens egen historie kan måske ofte bringe inspiration til det pædagogiske arbejde, mens disse muligheder forringes, hvis skolens arkitektur ødelægges.

At opretholde en gammel skolebygning som skole har imidlertid i mange tilfælde krævet store bygningsændringer, f.eks. opsætning af nye brandtrapper, eller indretning af faglokaler.

Også en ændret opfattelse af klassernes rum har medført arkitektonisk dårlige løsninger. Hvis der indrettes lukkede og små rum i en aula eller pavillonskolens enkeltbygninger bygges sammen, eller hvis skolehaverne asfalteres, har det alt sammen sikkert praktisk pædagogiske eller ressourcemæssige forklaringer, men bør overvejes nøje i forhold til de værdier der dermed går tabt.

Genanvendelse af skolebygninger

Når bygningerne ændrer anvendelse sker der også ombygninger. Det er f.eks. meget almindeligt, at vinduerne ændres i format. Enten udskiftes til helrude termovinduer, eller de relativt store vinduesåbninger formindskes.

Vinduerne i en skolebygning er ofte relativt større end i andre bygninger. Eller skolestuens vinduer er større end resten af bygningens vinduer.

Det forhold har som rapporten viser baggrund i "skolehygiejnen" hvor man ikke bare var overbeviste om lysets helsebringende virkning, men også gjorde dette til en integreret del af pædagogikken og opfattelsen af børnenes ret i samfundet.

At bevare skolebygninger er altså ikke kun et spørgsmål om at lade bygningen stå, det er i lige så høj grad et spørgsmål om at bevare bygningens interiør, dens udenomsarealer og dens særlige fremtoning i lokalsamfundet.

Mange ejere af tidligere skolebygninger har forstået at værne om disse værdier, men de dårlige eksempler er desværre lige så mange.

Skolen som bygning i lokalsamfundet fortæller beboernes egen historie. Det er oftest kun beboerne selv der har veneration for en gammel skolebygning. Man ærgrer sig når man ser sin barndoms vigtigste bygning eller miljø er blevet ændret eller ødelagt.

Andre skolebygninger

Skolebyggeriet efter 1940, de private skoler samt gymnasieskolens bygninger er ikke undersøgt i denne rapport, men det er oplagt at der findes kulturhistoriske og arkitektonisk særdeles værdifulde bygninger blandt disse.

Fredning af skolebygninger

I 1988 fredede Planstyrelsen det samlede skolekompleks "St. Nicolaj skole" i Kolding. Skolen består af 5 forskellige skolebygninger, der afspejler folkeskolens udvikling gennem anden halvdel af 1800-tallet.

Af bilaget bagest i rapporten fremgår hvilke skolebygninger der i dag er fredede.

Planstyrelsen har naturligvis fortsat interesse i at få kendskab til skolebygninger der såvel kulturhistorisk som bygningsmæssigt og arkitektonisk er velbevarede. Bl.a. er bygninger der er opført efter de statslige typetegninger af interesse.

Det er håbet at bidrage til forståelse for skolebygningernes bevaring og inspirere til en prioritering i såvel skoleplanlægning, som lokalplanlægning og byggesagsbehandling der vil komme folkeskolens bygninger til gode.

Planstyrelsen

1989

Indhold

Indledning	9
1. Politik, ideologi og hygiejne	13
2. Statslige mønstertegninger	23
3. Statistik	49
4. Udvalgte skoler på landet og i byen	53
Noter	91
Litteratur	94
Oversigt over fredede skolebygninger	97

Indledning

Formål

Rapporten "Folkeskolens bygninger i Danmark fra 1814 til 1940" har som formål at beskrive skolebyggeriet på landet, i provinsbyerne og i hovedstaden fra 1814 til ca. 1940.

Perioden fra 1814 til 2. Verdenskrig adskiller sig i skolebygningsmæssig henseende fra tidligere århundreder ved en såvel kvantitativ som kvalitativ forandring i skolebyggeriet.

Skolebyggeriet i 1800- og 1900-tallet var af et langt større omfang end tidligere i Danmarkshistorien, og der fandt en udvikling sted i skolebyggeriet henimod et egentlig institutionsbyggeri.

Skolen fik sit eget hus, som adskilte sig markant fra bebyggelsens øvrige huse.

I 1700-tallet var det først og fremmest latinskolerne og kirkeskolerne i de større byer, rytter- eller godsskolerne på landet, som havde haft en selvstændig bygning. (Ill. nr.1).

Øvrige af landets skoler var ofte tilknyttet kirken og havde som oftest til huse i mere eller mindre velegnede lokaler. Landsbyskolen befandt sig i et almindeligt stråttægt bindingsværkshus, byskolen kunne ligge i et udhus, i en lejlighed eller i kirken, som tilfældet var i Kolding.

Det er karakteristisk for skolebyggeriets forandring i det 18. og det 19. århundrede, at det var de offentlige skoler, som gik i spidsen for skolebyggeriet.

Privatskolerne fortsatte med at benytte sig af mere tilfældige lokaler, først og fremmest villaer eller lejligheder i bymidten.

Da det offentlige skolebyggeri var toneangivende igennem hele perioden har det været naturligt at koncentrere rapporten herom, da formålet som nævnt er at afdække skolebyggeriets udviklingslinier.

Institutionsbyggeriet

Omkring år 1900 kan man som nævnt tale om, at skolebyggeriet havde udviklet sig til institutionsbyggeri. Der var nu faste normer for, hvordan en skole skulle se ud indvendigt og udvendigt, og disse normer kom gradvist til at præge skolearkitekturen rundt omkring i landet.

1. Godsskole, Tranekær eller Brahetrolleborg. Planstyrelsens billedarkiv

2. Tøxen skole. Planstyrelsens billedarkiv.

Selvom normerne var under forandring, så var der ét grundlæggende krav, som havde præget byggeriet helt tilbage til de første rytterskoler, og det var, at her lå en offentlig bygning, som krævede respekt.

Undersøgelsen af skolebyggeriet i Danmark fra 1814 til 1940 handler bl.a. om, hvordan dette grundlæggende krav fik en forskellig udformning under forskellige historiske perioder, og om årsagerne til forandringerne i skolebyggeriet.

Nytænkning indenfor skolebyggeriet var i den valgte periode primært et byfænomen - det var fra byen, at de nyeste skolehygiejniske og pædagogiske idéer blev spredt til landsbyskolen.

Forklaringerne ligger især i den lovgivningsmæssige, den skolehygiejniske og den arkitektoniske udvikling i perioden.

Undersøgelsen slutter med tiden omkring 2. Verdenskrig, hvor økonomisk krise og mangel på byggematerialer for en tid satte stop for realiseringen af tidens mange nye idéer vedr. skolebyggeriet.

Fredning af skolebygninger

Perioden er også valgt fordi det i dag ofte er skoler opført i tidsrummet 1814-1940, som kommer i myndighedernes kikkert, som følge af skolenedlæggelser eller renoveringer.

I Danmark er der indtil udgangen af 1988 fredet 61 bygninger, som har huset folkeskoler, latinskoler, gymnasier eller højskoler. 5/6-dele af bygningerne er opført før 1850. Kun to - katedralskolerne i Viborg og Randers er opført i det 20. århundrede, nemlig i 20'erne.

Sammenlignes listen over fredede skolebygninger med en undersøgelse, som Institut for dansk Skolehistorie fik foretaget i 1986 af skoler, som på det tidspunkt endnu benyttes til undervisning, så viser det sig, at kun tre ud af de her nævnte 25 bygninger var fredet.

Det var henholdsvis Christiansfeld skole fra 1788, Tøxen skole fra 1859 og landets ældste "aktive" skole, nemlig Christianshavns skoles filial, Prinsessegade 54 fra 1758. (1). (Ill.nr. 2).

Disse to undersøgelser må siges at underbygge en antagelse om, at der hidtil ikke har været så meget opmærksomhed omkring hvilke kulturhistoriske værdier skolebyggeriet, særlig det nyere byggeri, opført efter 1850, rummer.

Rapporten er således udarbejdet med det formål at bidrage til debatten om skolebygningernes kulturhistoriske værdier og til spørgsmålet om, hvordan disse værdier bevares bedst for eftertiden.

De udvalgte eksempler

Udvælgelsen af de undersøgte skolebygninger er sket på to forskellige måder.

En del af skolerne er fundet gennem læsning af samtidens

fagpresse, nemlig Arkitektens måned- og ugehæfte (1898-1940), Danmark Lærerforenings blad Folkeskolen (1906-40) og Bygmesteren (1913-40).

På baggrund af en billedsamling af nyopførte skoler i Ikast Provsti fra 1910 har vi gennemført en opsøgning af 30 by- og landsbyskoler i Herning og Trehøje kommuner.

I udvælgelsen af de enkelte bygninger er der lagt vægt på en så repræsentativ fordeling som muligt, mellem land og by, små og store byer, fordelt på de enkelte landsdele.

I rapporten omtales skoler fra Ringsted, Holbæk, Korsør, Viborg, Kolding, Århus og København, foruden landsbyskoler i Trehøje og Herning kommuner.

Til sidst i rapporten findes foruden noter, en litteraturliste også en liste over fredede skolebygninger.

1. Politik, ideologi og hygiejne

Samfundsud- udvikling

I løbet af 1800-tallet blev skolen en stadig vigtigere samfundsmæssig institution.

Det var en udvikling, som var påbegyndt allerede i 1700-tallet med 1720'ernes rytterskoler og 1739 skoleanordningen, hvor skolegang blev gjort til en betingelse for konfirmationen.

Men det var først i løbet af 1800-tallet at lovens bogstaver begyndte at blive til virkelighed, således at man omkring år 1900 kunne sige, at alle børn fik en elementær 7-årig skolegang.

Denne udvikling var betinget af en voksende statslige interesse i skolen, både som et led i opretholdelsen af de samfundsmæssige magtforhold og, især i oplysningsårene i slutningen af 1700-tallet, som et middel til indlæring af ny arbejdsmoral og agerdykningsmetoder i de kommende generationer af bønder og landarbejdere. (2) (ill. nr. 3 og 4).

Hertil kom en gradvis øget samfundsmæssig accept af skolen som et naturligt led i alle børns liv.

3. Frederik den 4. giver skolen til folket. Den Danske Vitruvius

Udbredelsen af denne accept skete først blandt byernes bedrestillede borgerskab - og blandt den mere velstående del af bondestanden, hvorimod fattige forældre på landet og i byerne, helt ind i det 20. århundrede måtte holde børnene fra skolen af økonomiske årsager.

Skolens voksende samfundsmæssige betydning havde således både religiøse, politiske, ideologiske, økonomiske og sociale årsager.

Den konstante forøgelse af befolkningstallet både i det 18. og det 19. århundrede skabte naturligvis også et større pres på de eksisterende skolebygninger. For at afbøde presset måtte der bygges nye skoler.

Statens rolle

Det statslige engagement i skolen kan aflæses af skolelovene og af de økonomiske ressourcer, som blev tilført skolen fra statsligt hold. Især til lærerlønninger, men også til nybyggeri.

Folkeskoleloven af 1814 bestemte, at alle børn uanset køn og social baggrund skulle have en elementær undervisning i dansk, skrivning og regning og at de gennem skolen skulle opdrages til lovlydige, gudsfrygtige borgere.

Ved Grundlovens vedtagelse i 1847 reaktualiseredes spørgsmålet om skolelovgivningen på flere måder.

4. Rytterskolen i Lille Heddinge, Stevns. Planstyrelsens billedarkiv

For det første fordi et af bondebevægelsens - Bondevenner-nes politiske hovedkrav havde været, at bønderbørn også skulle have adgang til en videregående uddannelse.

Og for det andet, fordi indførelsen af det borgerlige demokrati stillede nye krav til borgerne.

Skolen skulle lære børnene at forvalte demokratiet. Og da adgangen hertil var afhængig af individets placering på den samfundsøkonomiske stige, betød det at skolen - sagt firkantet - skulle lære de få, at forvalte deres medindflydelse, de mange, at acceptere, at de ingen havde.

Politiske stridigheder i Rigsdagen forhindrede en egentlig ny skolelov. Derimod var der i 1856 blevet sat fokus på skolens centrale samfundspolitiske opgaver. Det kunne både tidens højre og venstre fløj blive enige om.

Resultatet blev det første statslige økonomiske engagement i skolen i form af statstilskud til lærerpensioner og til skolebygninger. (3)

Det voksende statslige engagement i skolen blev endnu mere tydeligt med vedtagelsen af Folkeskoleloven i 1899 og Enhedsskoleloven i 1904.

Tilsammen indebar de to love, at folkeskolen skulle forbindes med gymnasieskolen via en fire-årig mellemskole, som kunne afsluttes med en selvstændig eksamen - mellemsko-leeksamen - eller en et-årig realklasse.

Underskolen skulle inddeles i 7 aldersdelte klasser, og købstadsbørnene skulle have gymnastikundervisning, i lukkede sale.

På landet blev dette først krævet i 1937.

Til folkeskolens ældste klasser og til mellemskolen skulle der indrettes faglokaler; til skolekøkken, sløjd, natur-historie og fysik.

Klassekvotienten blev sat til max. 35 i byskolen, 37 på landet, hvor der fortsat var mulighed for at undervise eleverne samlet eller dele dem i to eller tre klasser.

De nye love skabte et pres på købstædernes skolebygninger; her var ikke faglokaler og her var ikke tænkt på, at børnene skulle gå i skole 2-3 år længere.

Endvidere fandt der en kraftig indvandring sted til byerne omkring århundredeskiftet, så det er ikke underligt, at man i de to første årtier af det 20. århundrede ser mange nye byskoler blive rejst.

En del af presset blev dog sandsynligvis lettet gennem en øget tilgang til de gamle private realskoler i købstæderne.

Staten gik ind i projektet med statslån og nye mønstertegninger.

Ifølge 1937-Folkeskoleloven skulle der oprettes fri-mellemskoleklasser til brug for en eksamensfri 4-årig undervisning med vægt på de praktiske og erhvervsintroducerende fag.

Loven lagde endvidere op til en centralisering af skolevæsenet på landet og der blev oprettet centralskoler i de større byer. Her skulle foruden den 7-årige barneskole, mellemskolen og realskolen placeres.

De gamle landsbyskoler skulle omdannes til nær- og forskoler for folkeskolens yngste elever.

Endnu engang betød det statslige engagement statslån og udarbejdelse af nye mønstertegninger.

Skolehygiejne

En vigtig faktor i skolebyggeriets udvikling var skolehygiejnen.

Faktisk spillede skolehygiejnen den altafgørende rolle i udformningen af skolebyggeriet fra 1850'erne i og med at tidens pædagogiske krav til bygningerne endnu var ret begrænsede.

Det var først omkring århundredeskiftet at kravet om faglokaler meldte sig.

Indtil da var det vigtigste pædagogiske krav, at undervisningen foregik i et afgrænset rum, og at hvert barn havde sin plads med front mod læreren og tavlen.

Skolen får nye opgaver

I løbet af 1800-tallet fik skolen endnu en funktion udover undervisning, nemlig at drage omsorg for børnenes helbred.

Flere større undersøgelser i anden halvdel af århundredet, herunder den landsdækkende Skolehygiejnekommisionens arbejde fra 1882-84, dokumenterede en udbredt sygelighed blandt børn, især i de fattigste familier.

I følge skolehygiejnekommisionens undersøgelse var 2/5-del af pigerne og 1/3-del af drengene syge eller skrantede. Der var især tale om mangelsygdomme, som engelsk syge, blodmangel og skroufulose. (4).

Skolen udviklede sig derfor gradvist til en socialpolitisk foranstaltning til afhjælpning af den værste nød; indførelse af skolebespisning, tøj- og træskouddeling og tildeling af ferieophold på landet var eksempler herpå.

Det var i storbyernes skolevæsener - i København, Århus, Odense og Ålborg - at de socialpolitiske foranstaltninger først slog igennem og siden spredtes.

Formodentlig fordi nøden var mest synlig i storbyen og fordi de menneskelige, og ikke mindst de økonomiske ressourcer var størst her. En stor del af tidens borgerlige velgørenhed blev herved kanaliseret til fattige familier gennem skolen.

I skolen skulle børnene lære sunde og hygiejniske leveregler, hvilket skulle tjene det praktiske formål at forhindre smittespredning.

Hertil kom hygiejnelærens opdragende sider. En sund, og

5. Drengene i skolebad på en københavnsk kommuneskole omkring århundredeskiftet. Københavns Sjødlærerskoles arkiv

hygiejnisk korrekt levevis var i tidens borgerlige ideologi kendetegnet for ethvert civiliseret menneske.

Renlighedsdyrkelse og træning udgjorde en vigtig bestanddel af den borgerlige børneopdragelse.

Den her beskrevne omsorg for skolebarnets moralske og fysiske sundhed kom til udtryk i skolehygiejnebevægelsen, som fra midten af 1800-tallet fik en stadig større indflydelse på skolebyggeriet. Og det satte sit præg både på skolebyggeriets ydre, den indre planløsning og inventaret. (Ill. nr. 5).

Kritik af skolehygiejnen

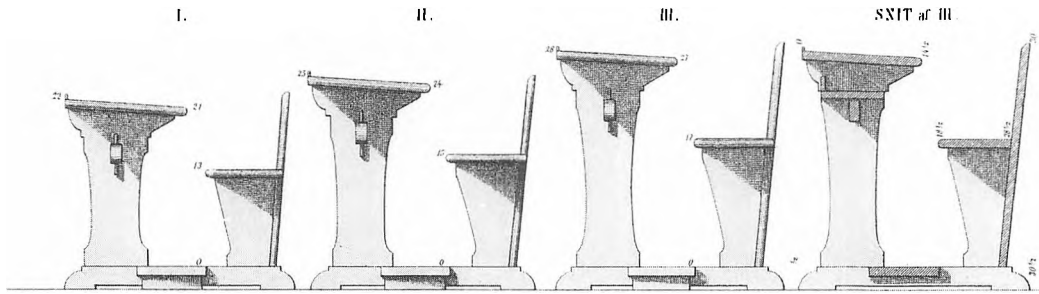
Ikke alle var lige begejstrede for skolehygiejnens voksende indflydelse på skolebyggeriet. Både lærere og arkitekter havde en mening herom, og ude omkring i landkommunerne så man med skepsis på udviklingen, som man betegnede som det rene "hygiejnehysteri".

I København blev de nye skoler i 1880'erne udstyret med et inventar i tre størrelser, tegnet til børn i forskellige højder. (Ill. nr. 6).

Alligevel valgte mange lærere at fastholde den gamle skik med placering efter nummer i klassen; de klogeste på de forreste rækker, de dumme på de bageste - for slet ikke at tale om den manglende hensyntagen til børnenes syn.

CHARLOTTEGADE SKOLE

1875.

6. Skoleborde tegnet af Hans J. Holm for Københavns Kommunes skolevæsen 1872-73. Ill. fra Beretning om det Kjøbenhavnske Borger- og Almuevæsens Tilstand for Aaret 1877

Arkitektforeningens henvendelse, 1908

I 1908 henvendte et udvalg under Akademisk Arkitektforening sig til Kultusministeriet med en opfordring til, at der blev udarbejdet et nyt sæt mønstertegninger til skoler på landet.

Henvendelsens begrundelse var,

"... at der ved Udarbejdelsen af de Cirkulærerne bilagte Tegninger (refererer til de sidste tegninger, udsendt i år 1900 ncs) er lagt for liden Vægt paa, at Bygningerne faa en saadan Karakter, at de harmonerer med de landlige Omgivelser.". (5).

Arkitektforeningens udvalg fik ministeriets tilsagn til, at et nyt sæt planer burde udarbejdes. Der havde hidtil været påbudt et forhold mellem vinduesareal og gulvareal på 1 til 5. Efter arkitektforeningens henvendelse blev dette ændret til et forhold på 1 til 8, eller 1 til 7 i tvivlstilfælde (cirkulære af 29.5.1909). Dette skete på trods af modstand fra ministeriets konsulent i hygiejnespørgsmål Axel Hertel.

Begrundelsen for forandringen var, at det efter udvalgets opfattelse ikke harmonerede med "landlig Byggeskik" at vinduerne, og dermed også rummene, blev så høje. (6).

Arkitektforeningens kritik af forholdet mellem vindue- og gulvareal havde primært et æstetisk udgangspunkt. Men

foreningen stod ikke alene med sin kritik af de store vinduespartier.

Lærer- og elevkritik

I 20'ernes og 30'ernes sydvendte funktionalistiske skoler skabte de store glaspartier igen problemer. Både lærere, læger og arkitekter klagede over at klasserne blev ulideligt varme om sommeren og meget sårbare overfor træk om vinteren.

De første skolehygiejnere havde interesseret sig meget for ventilation og udluftning af skolebygninger - ud fra et ønske om at begrænse smitten børnene imellem til det mindst mulige.

Og der var konstrueret snedige opvarmnings- og udluftnings-systemer, som især blev afprøvet på de mange nye storbysskoler som blev bygget i 1880'erne og 90'erne.

Men netop fordi den hygiejneteknologiske forskning var i sin vorden var ikke alle systemer lige gode og i tidens skolefagblade findes en strøm af klager over træk og dårlig luft p.g.a. støv og skidtophobning i ventilationskanalerne.

I det tyvende århundredes skoler gik man gradvist over til ventilation "den naturlige vej", d.v.s. centralvarme i kombination med åbne vinduer og gennemtræk.

Skolehygiejne og kulturpolitik

I 1936 blev der nedsat en skolehygiejnekommission, som udarbejdede et lovforslag vedr. skolebyggeri og renholdelse af skoler på landet.

I kommissionens betænkning fra 1937 foreslås det bl.a., at der skulle opsættes håndvaske i skolerne på landet, at børnene skulle vaske hænder med sæbe en gang om dagen og at toiletforholdene skulle forbedres. Helst ved opsætning af wc'er.

Medvirkende til kommissionens nedsættelse havde formodentlig været en undersøgelse af forholdene i Kalundborg lægekreds - offentliggjort i Ugeskrift for Læger i 1935 (7) - som viste, at især renligheden og toiletforholdene i skolen efter kredslægens opfattelse lod meget tilbage at ønske.

Kommissionens betænkning blev mødt med meget blandede følelser i landbokredse, som følte at man nu nærmede sig det rene hygiejnehysteri.

Den kulturbestemte modsætning omkring skolehygiejnen fremgik med al ønskelig tydelighed af et indlæg i Vor Ungdom - tidens pædagogiske fagtidsskrift - i 1937 (s. 159), hvor tidligere folketingsmedlem og undervisningsminister i Venstreregeringen Madsen-Mygdal (1929-33) J. Byskov i en kommentar til hygiejnekommissionens betænkning bl.a. skrev:

"...Man maa nu haabe, at Barnet ikke tilegner sig denne Lære (hygiejnelæren ncs) alt for godt. Skal det, naar det kommer ud af Skolen, tilbringe Dagen i Roemarken eller tage Kartoffler op, vil det ikke kunne holde Neglene i fin

Halskov-Skolen

blev i de Timer, den i Lørdags og i Gaar var aabnet for Besøg, Genstand for en mægtig Invasion, som kulminerede i Gaar, Eftermiddags.

Vist ikke ret mange Besøgende — de være sig nok saa iøvante — kunde frasiage sig at være imponerede over dette endnu ufærdige Komplex Indretning.

Men om Glæden over denne Overdaadighed, som her har givet sig Udtryk og som har gjort Skolen til noget enestaaende herhjemme i sin Art, bedre vil kunne blødgøre Skatteyderne og faa dem til med lettere Sind at p ungeud, tror vi ikke.

„Højt og frit skal Skolen ligge“, skrev Overlærer Kjærgaard i sin Sang ved Indvielsen — og det gør Skolen ogsaa.

Den mægtige Bygning ses viden om.

Det hele er indhegnet af Mure, som er sat i Forbindelse med de med Søjler forsynede Læskure, hvori Børnene kan ty i Tilfælde af daarligt Vejr.

Overalt i Bygningen er der gjort højt og lyst — med Undertagelse af den lavtloftede Partnerbolig i Kælderen. Foruden denne Lejlighed findes der i Kælderen Sløjdlokale med elegante Havlebænke, Skolebaderum, elegant udstyrede som i noget Slot, hvor Børnene kan faa Brusebade eller Føddernes vaskede, Følkedanstalt, Sanglokale, Omklædnings-, Toilet- og Redskabsrum m. m. samt de mægtige Varmeamlæg.

Naar man gaar ind i Bygningen fra Revvej, træffer man i Stueetagen først paa den glasoverdækkede Gaard, der ligesom alle andre Rum maa kunne anvendes til Lysbadeanstalt, et saadant Utal af elektriske Læmpes er der anbragt her. I Forbindelse med „Gaarden“ ligger den store og elegant udstyrede Gymnastiksal.

Omkring den overdækkede Gaard løber en Balkon, hvis Vægge er prydede med Silhuetbilleder fra Danmarkshistorien. Foruden at være Balkon for Gaarden eller Festsalen, som dens rette Betegnelse er, gør den Tjeneste som Gange, idet man herfra kommer ind i Klasseværelserne, der ligger i denne Etage. I samme Etage er der Overlærerværelse (afaaet), Lærerværelser og Arkiv.

Klasseværelserne er alle holdt i lyse Farver; enkelte af dem er for smaa til de opstillede Borde. Kathedrene er anbragte

paa Forhøjninger, hvis ene Side afgrænses af et Røkværk. I alt er der 16 almindelige Klasseværelser, som hver er forsynet med 7 store elektriske Læmpes. Lærerværelserne er monterede med hestehaarsbetrukne Stole og smaa Borde.

Paa næste Sal er Klasseværelserne ligeledes anbragt udenom Hallen, af hvilken man dog kun ser Glastaget. Desuden findes der her Læge- og Lærerværelser samt Særlokale for Undervisning i Geografi og Naturhistorie, hvor der kan forevises Lysbilleder (man trak Vejret lidt hurtigere, da man saa, hvorledes saadant Lokale nu skal være indrettet med terrasseformede Bænke og Borde, Skydedøre, til Brug ved Filmsopvisninger m. m.).

I Tagetagen findes Skolekøkket, som fik alle Besøgende, ikke mindst de mange Damer, til at gøre store Øjne, saa overdaadigt er det indrettet. Dens Ende af Køkkenet er opbygget af terrasseformede Pladser til de Elever, hvis Roller er Tilskuernes. I Resten af Køkkenet var der opstillet 4 store Gasovne, en Mængde Gasapparater og endelig en Række flot opdækkede Borde, saa man troede sig paa en 1. Kl.s Restaurant. Ved Siden af Køkkenet er der Rum til Redskaberne, som var saa mangfoldige og forskellige, at Husmødre forgæves spekulerede paa, hvad Iser af Tingene skulde bruges til.

Det offentlige Bibliotek, som endnu ikke er færdigt, ligger ogsaa her. En særlig Opgang fører op til det.

Endelig er der heroppe en stor Tegneklasse, en Haandgeringsklasse og et Fysikværelse, hvor der foran hver Elevs Plads ved Bordene er anbragt Gashæner.

Børgmester Grovsen takkede Prof. Larsen og Provst Møller for de gode Ønsker for den nye Skole.

Der har hersket en sjælden Enstemmighed alle Steder om Skoleordningen og om Bygningen, kun om Tidspunktet for

dens Opførelse var der nogen Uenighed. Alle kan med Glæde se paa Værket som et Udtryk for Byens Fællesønske — ikke som et Blad har skrevet: for at skaffe Plads til en Overlærer.

Lad mig inden den egentlige Afslutning udbringe et Leve for det Liv, som her skal udfolke

sig og for det fuldførte Værk. (Hurra.)

Til Slut betraadte Pastor W i n t h e r Talerstolen. Det er ikke som Skolekommissionens Formand, men snarere som Byens Sognepræst, at jeg tager Ordet for at ønske, at der maa skabes rige Frugter i denne smukke Bygning.

En af de største Gerninger skal her øns, nemlig at opdrage Børnesjæle til deres Livsarbejde og gøre dem til gode og ærlige Mennesker, som vil udføre deres Pligt. I Arbejdet paa at bibringe dem Kundskaber maa man heller ikke glemme at belære Børnene om den store Naade, at de er blevne Guds Børn.

Gid Guds Velsignelse maa hvile over denne Skole.

Pastoren sluttede derefter Indvielsehøjtideligheden med Bon.

Efter at den sidste Sang: „Saa lev dit Liv vort Skolehus“ var sunget, tømtes Hallen og en stor Del af Gæsterne spredtes for at besøge Komplexet.

Saa tiltraadte man Næturen gennem al denne Overdaadighed, hvis Lige ikke findes i nogen anden dansk Skole. Og kommen hjem til sine egne Encmærker forekom disse én saa fattige.

Spurgte man bagefter sig selv eller andre, hvad der vel var det, der mest imponerede i denne supermoderne Opdragelsesanstalt, fik man stadig forskellige Svar. Overalt syntes man, der er udvist en saa eksempeløs Ødslen med Pengene, fra det største, til de mindste Smaatterier, at man maatte tro, der var givet d'Herr. Arkitekter carte blanche til at skabe en Sløjdbygning, der for almindelige Mennesker vilde ligge i Fantasiens Verden.

Og dog, saa faar man al denne Pragt for 700.000 Kr. oplyste Overlærer Kjærgaard i sin Tale ved Indvielsen i Lørdags. Men Skeptikere paastaar, at naar Skolen — hvis det da ikke gaar den som Christiansborg — en Gang i Tiderne skulde blive færdig, at den samlede Sum da vil naa op i Nærheden af Milionen.

Derimod fik man intet at vide om, hvor meget bedre oplyste, underviste og velopdragne Børnene menes at blive i saadanne Omgivelser — i Modsætning til de almindelige og mere spartanske Skolelokaler, hvor Børnene fik tildelt Grundreglerne for almen Oplysning og Dannelse.

Stand, medmindre det da skal bruge Handsker. Og faar det Brug for Kloset derude, saa skal det ogsaa helst finde sig i at ordne denne Sag paa en lidet omstændig Vis og uden efterfølgende Anvendelse af Sæbe og Haandklæder."

Skepsis'en overfor de nye krav til skolebyggeriet, som bl.a. J. Byskov formulerede i Vor Ungdom, havde dels kultur- og socialpolitiske årsager - dels var det en del af samtidens politiske magtkamp mellem Socialdemokratiet og partierne til højre i dansk politik.

Socialdemokratiet krav til skolebyggeriet

Allerede omkring århundredeskiftet havde Socialdemokratiet gjort sig til en varm fortaler for et skolebyggeri, hvor der blev lagt vægt på sundhed.

Alle børn burde efter deres mening have lige adgang til lys, luft og sundhed - og hvad der manglede i deres hverdag, burde skolen søge at give dem.

I de byer, hvor socialdemokraterne havde den politiske magt kunne man i årene efter århundredeskiftet se, hvordan disse idealer blev omsat i praksis.

Eksempler på Socialdemokratiske "idealskoler" er f.eks. Halskovskolen i Korsør fra 1923- og Skolen ved Sundet fra 1938.

I begge tilfælde var der tale om en kultur- og uddannelsespolitisk bedrift - som heller ikke gik ubemærket hen i samtiden's borgerlige presse. (ill. nr. 7).

Byggestil

Den tredje forklaring på skolebyggeriets forandring i perioden er naturligvis ændringer i byggestilen gennem perioden.

1814-1940 er en periode i dansk arkitekturhistorie, hvor så forskellige stilarter som klassicisme, den europæiske og nationale historicisme, neoklassicismen og funktionalismen udfoldede sig - og det satte naturligvis også sit præg på skolearkitekturen.

Især fordi det ofte var tidens kendte arkitekter, som var toneangivende indenfor skolebyggeriet. Ferdinand Meldahl, Hans J. Holm og Ludvig Fenger var til eksempel de foretrukne arkitekter ved skolebyggeriet i København i anden halvdel af det 19. århundrede.

Både Kultusministeriet og siden Undervisningsministeriet valgte altid tidens mest brugte arkitekter, når der skulle udarbejdes mønstertegninger: J.D. Herholdt (1857), Christian Thurén og Andreas Bentsen (1900), Martin Nyrop m.fl. (1913), Thomas Havning (1938) og Hans Erling Langkilde og Martin Jensen (1941).

Hvilket er et udtryk for hvor stor en betydning ministeriet tillagde skolens bygninger som et element i at skabe respekt for skolens samfundsmæssige funktion.

Arkitekturen afspejler igennem hele perioden i al sin forskellighed tidens forskellige skoleideal, og det er

tydeligt hvordan den er blevet brugt til at understøtte og fremme skolens samfundsmæssige opgaver. Fra det respektfulde og autoritære over mod en gradvis mere demokratisk, fri og børnevenlig arkitektur.

2. Statslige mønstertegninger

Skepsis eller ej overfor skolehygiejnen så satte denne bevægelse som nævnt sit tydelige mærke på det statslige engagement i skolebyggeriet.

Det kom først og fremmest til udtryk i en række mønstertegninger - udsendt i 1829, 1857, 1900, 1913 og 1938.

Endvidere fik Undervisningsministeriet fra slutningen af 1930'erne lejlighed til at reklamere for sine skolebygningsmæssige idéer på flere landbrugsudstillinger og messer.

Udover tegningerne udsendtes et stort antal cirkulærer, som nærmere præciserede kravene til skolebyggeriet.

For at sikre at cirkulærernes bestemmelser blev overholdt opbyggedes gradvist et centralt og lokalt bygningskyndigt og skolehygiejnisk tilsyn.

Et vigtigt element i realiseringen af mønstertegningernes idéer var økonomien i skolebyggeriet. For at aflaste sogne - siden kommuner - som var hårdt spændt for blev der etableret forskellige statslånsordninger, bl.a. i årene efter folkeskolelovenes vedtagelse 1904 og 1908 og i 1937 og 1940.

Kun mønstertegninger for landsbyskolen

Det er karakteristisk for det statslige bidrag til skolebyggeriet, at der kun blev udarbejdet mønstertegninger for skoler på landet.

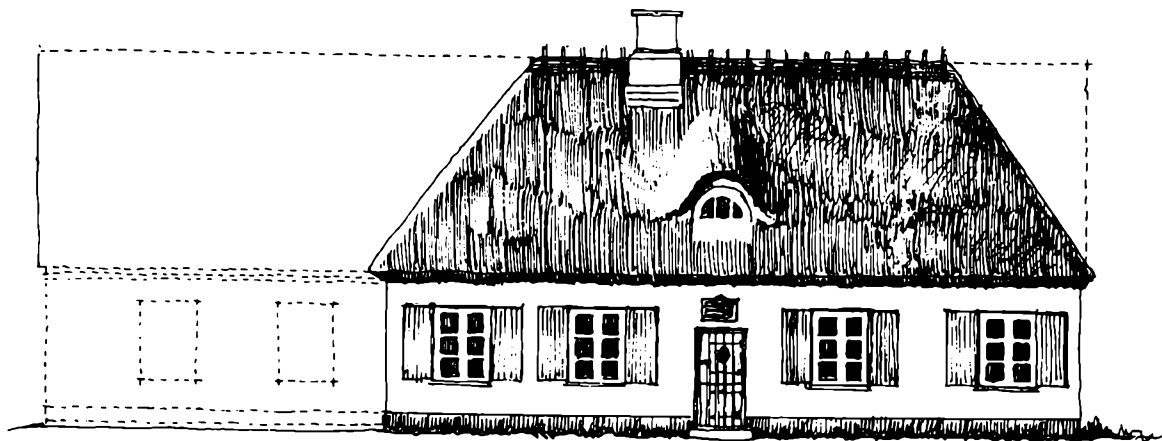
Hvad angik forholdene i købstæderne så understregedes det i de mange cirkulærer, at bestemmelserne for landsbyskolebyggeriet gjaldt som minimumsbestemmelser for byskolen.

Denne skelnen mellem land- og byskolens bygninger blev fastholdt i lovgivningen indtil 1958.

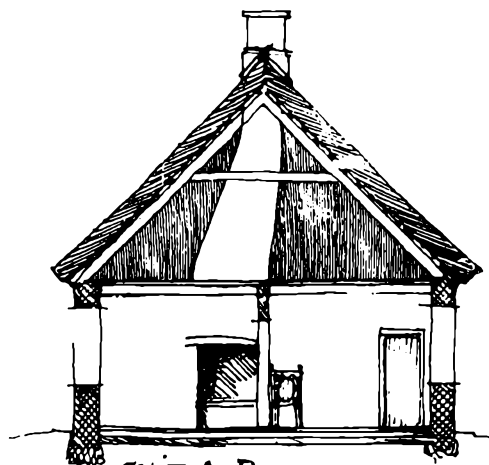
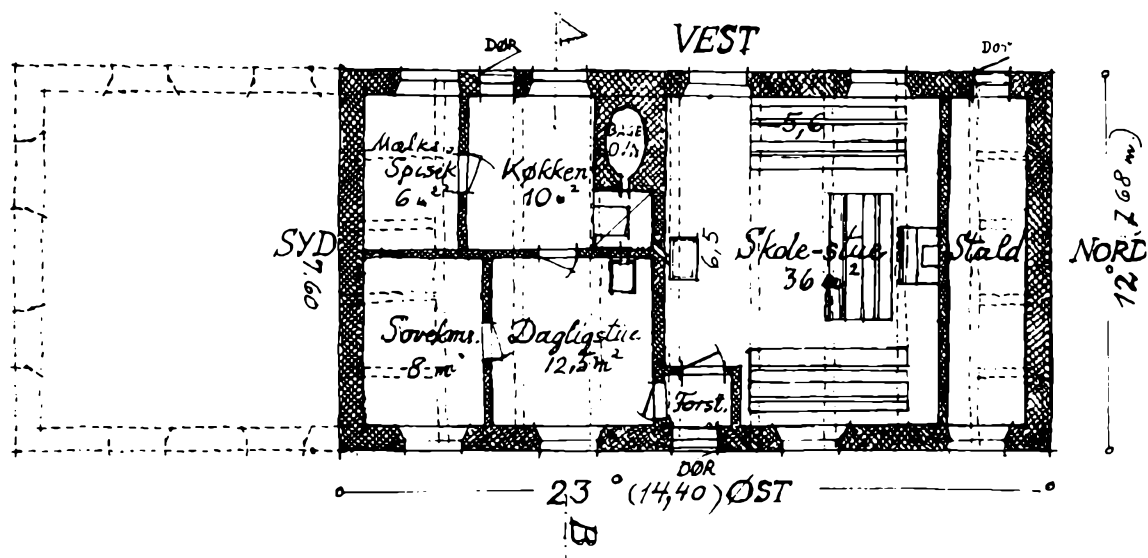
For skolebyggeriet betød det, at det nye og atypiske altovervejende opstod i byen.

I årene før århundredeskiftet var det storbyen, som var toneangivende.

I årene efter blev der i flere socialdemokratiske eller radikale byer brugt mange kræfter og penge på nytænkning inden for skolebyggeriet. Eksempler på dette er pavillon-

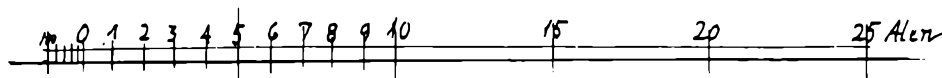

ØSTSIDE

SNIT A B

EN FREDERIK IV RYTTERSKELE
 I DAUGLØKKE SLETTE (HUMLEBÆK)
 ASMINDERØD SOGN • LYNØE - KRONB.
 HRD I SIN ALDSTE SKIKKELSE
 ÅR 1726 9 EAG LANG * 20 ALEN
 BRED (14,40 * 7,68) SKOLESTUE
 58 m² LÆRERBOL. 52 m² IALT
 110 m² BEBYGGET AREAL +
 UDHUS: 72 m², SENERE KALKET

skolen - Østre Skole - i Holbæk fra 1901-02 og Halskovskolen i Korsør fra 1923.

Landsbyskolebyggeriet fulgte derimod næsten slavisk de statslige mønstertegninger - og var i høj grad præget af sparsommelighed.

De mere begrænsede økonomiske ressourcer på landet var, sammen med de betænkeligheder landbefolkningen nærede over for de hygiejniske fordringer til skolebyggeriet, hovedårsagerne til de store standardmæssige forskelle mellem byens og landsbyens skoler.

1720

I 1720 udarbejdedes de første mønstertegninger til skolebygninger på landet.

Det var rytterskolen. I årene efter blev der opført 240 sådanne skoler rundt omkring på de kongelige ryttergodser.

Det var grundmurede huse med tegl eller stråtag; en mere solid og respektabel byggestil end byens øvrige huse. Indvendigt var huset tredelt i lærerbolig, skolestue og dyrestald. Til skolestuen og lærerboligen var der fælles indgang. (Ill. nr. 8).

I slutningen af 1700-tallets påbegyndtes flere steder en ombygning af de gamle rytterskoler. Stalden blev lagt i en selvstændig bygning og lejlighed blev udvidet.

Dette kan ses som en spæd begyndelse til den senere udvikling, hvor skolegerningen kræver en dertil specielt indrettet bygning - uden andre funktioner.

En udvikling, der i det 20. århundrede gradvis førte til en adskillelse af lærerbolig og skolelokaler.

At give læreren en større bolig var et led i at skabe større respekt om hans person, samtidig med at bedre boligforhold måske kunne tiltrække mere kvalificerede personer til jobbet.

1700-tallets slutning stod i oplysningens tegn. Det var i denne periode, at den store skolekommission sad i 30 år før den barslede med 1814-loven.

Og i løbet af denne 30-årige periode havde det økonomiske og politiske-ideologiske klima ændret sig fra opgangstid og begejstring for den franske revolutions idealer til økonomisk krise efterfulgt af en politisk- og ideologisk reaktion.

1829

I 1829 udsendtes et nyt sæt mønstertegninger - de første siden 1720. (Ill. nr. 9).

Begrundelsen for de nye planer var, at Danske Kancelli havde modtaget tegninger til "...nye Skolebygninger paa Landet, der deels have antydnet en langt større Husleilighed for Skolelærerne, end de, efter deres Stilling, billigen kunde gjøre Fordring paa, deels med Hensyn til Indretning i det Hele, ikke have

9. Mønstertegninger fra 1829. Rigsarkivet.

været affattede saaledes, at Rummet hensigtsmæssigen og paa den mest økonomiske Maade har været afbenyttet." (8).

Måske var det 1780'ernes og 90'ernes begejstring for oplysning og skolegang som havde sat sig spor i skolebygningernes udformning. Det var nemlig et udbredt argument i samtiden - og eftertiden - at ville man have kvalificerede lærerkræfter til almueskolen, så måtte lønforholdene også forbedres. Og da boligen var en del af lønnen - og en engangsudgift for sognerådet - så var det måske meget oplagt at starte her.

De nye tegninger adskilte sig ikke radikalt fra rytterskolen.

Der var fortsat tale om et almindeligt landsbyhus, i grundmur eller bindingsværk med stråtag.

Huset var lidt større, en forøgelse, der især kom læreren til gode.

De bygningsmæssige og hygiejniske forskrifter var indeholdt i 1814-anordningen vedr. skolevæsenet på landet og i købstæderne. Skolestuen skulle være mindst 4 alen høj (ca. 2,3 m.); taget, døre og vinduer skulle være tætte og vinduerne skulle kunne lukkes op.

Gulvet skulle være af brædder eller mursten og hele bygningen burde hvile på et 15 cm.'s fundament af sand eller grus.

Skolestuen skulle være rummelig og have en passende størrelse efter børnenes antal.

1857

I 1856 (lov af 8.3. og cirkulære af 25.3.1856) kom det næste sæt bestemmelser vedr. skolebyggeriet på landet. Kun 100 børn måtte søge skolen ad gangen. Til aflastning af den gamle skole skulle enten opføres en ny eller en poge-skole til de yngste elever. Kravet til rumarealet pr. barn blev fastsat til 90 kubikfod pr. elev (2,8 m³); gulvet skulle være af brædder og der skulle indrettes en forstue til børnenes tøj. Vinduerne skulle placeres så højt ved taget som muligt og inddeles i en øvre og nedre del, hvor den øverste skulle kunne åbnes. Til hver skole burde indrettes tre latriner.

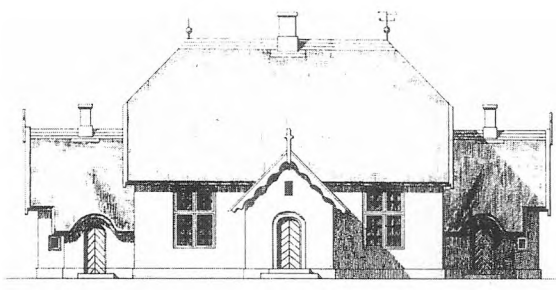
Året efter udsendte ministeriet tre nye mønstertegninger, tegnet af J.D. Herholdt.

Opgaven havde oprindeligt været overladt til M.G. Bindesbøll, men han afgik ved døden inden tegningerne blev færdige.

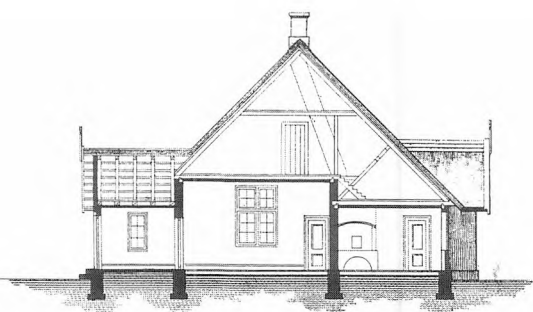
Forskrifterne overlod det til de lokale myndigheder at vælge mellem grundmur og tegltag eller bindingsværk med stråtag. (Ill. nr. 10).

Der var tale om enkle symmetriske bygninger med afvalmede tage med træskærerarbejde i gammel nordisk stil.

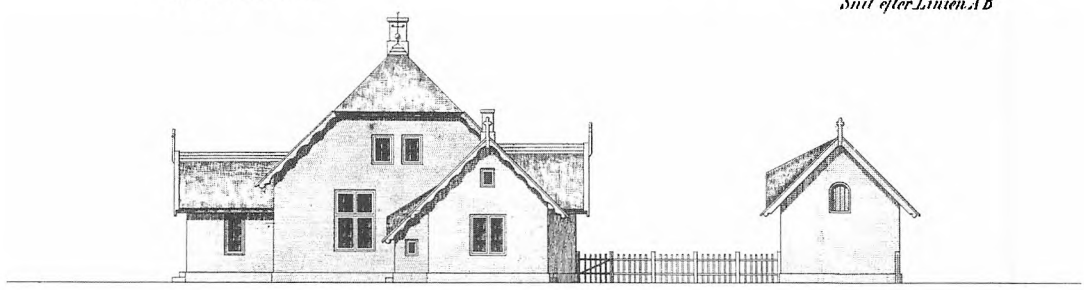
Lærerboligen lå stadig i samme hus som skolestuen, men nu med egen indgang.

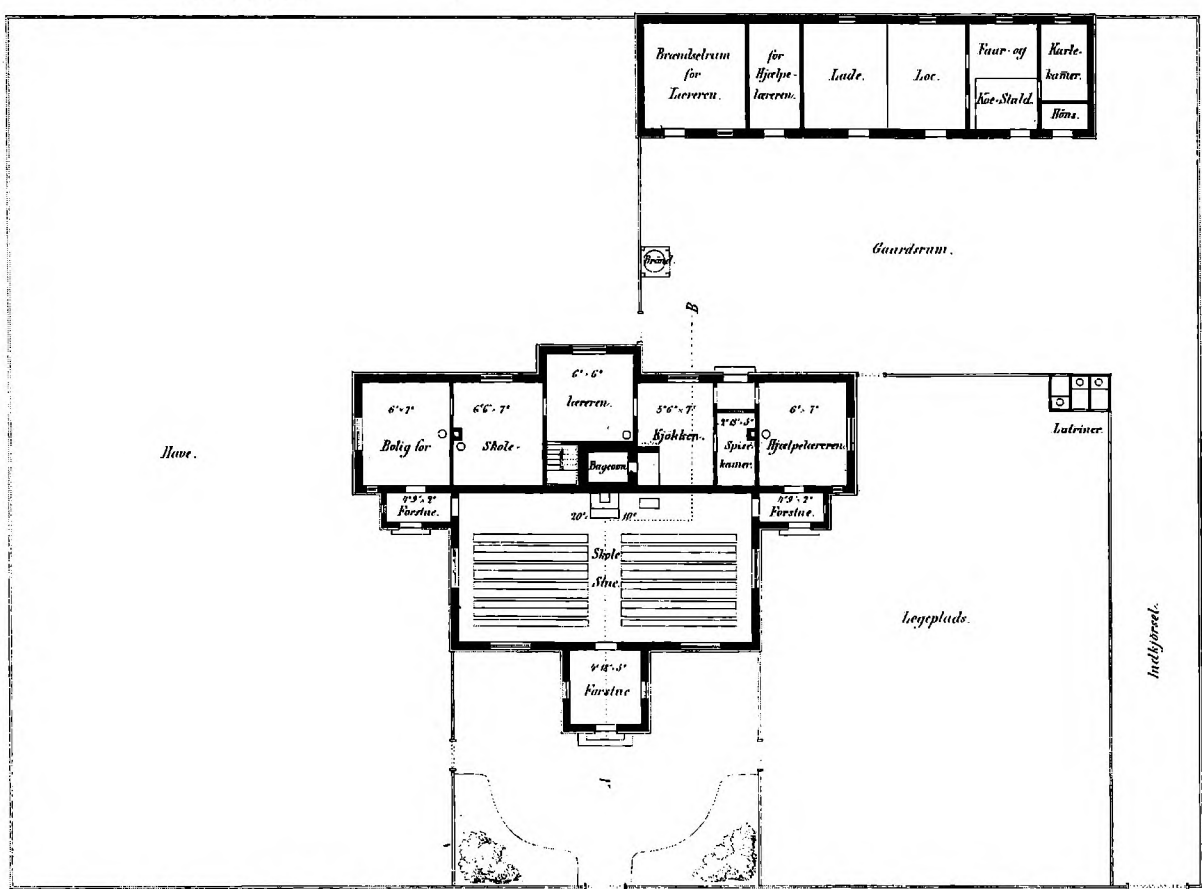
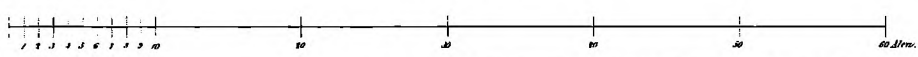
Facade imod Veien

Snit efter Linien A B

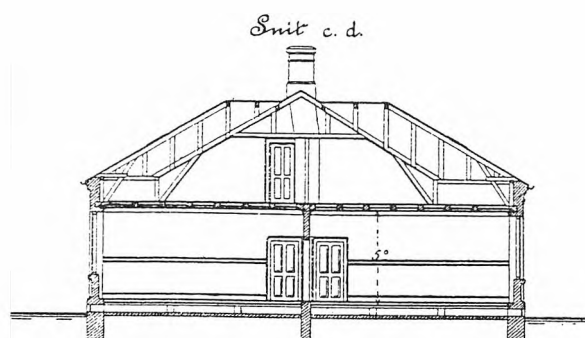
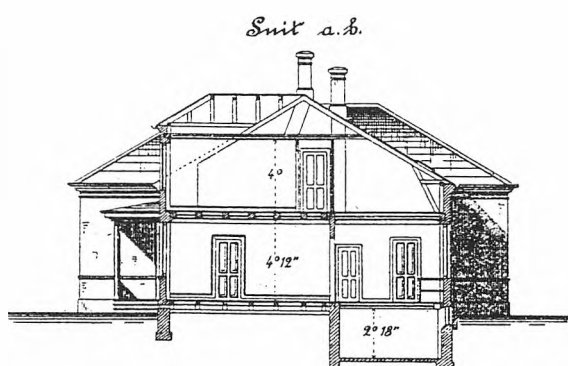
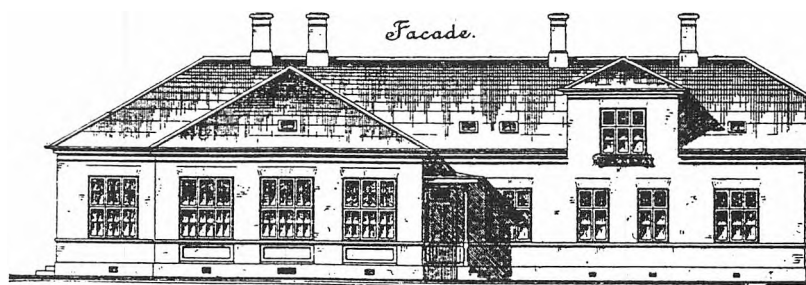
Side Facade

Veien.

Pige-kammeret er i Gaalen over Skolestuen.

**Tegning til en Skolebygning med 2 Klasser og Bolig
for en gift og en ugift Lærer.**

Alen 5 + 3 2 1 0 5 10 15 20 25 30 Alen.

11. Mønstertegningerne i Ministeriets cirkulære af 14.2.1900 til samtlige Skoledirektioner udenfor Kjøbenhavn ang., hvad der bør iagttages ved Opførelsen af nye Skolebygninger.

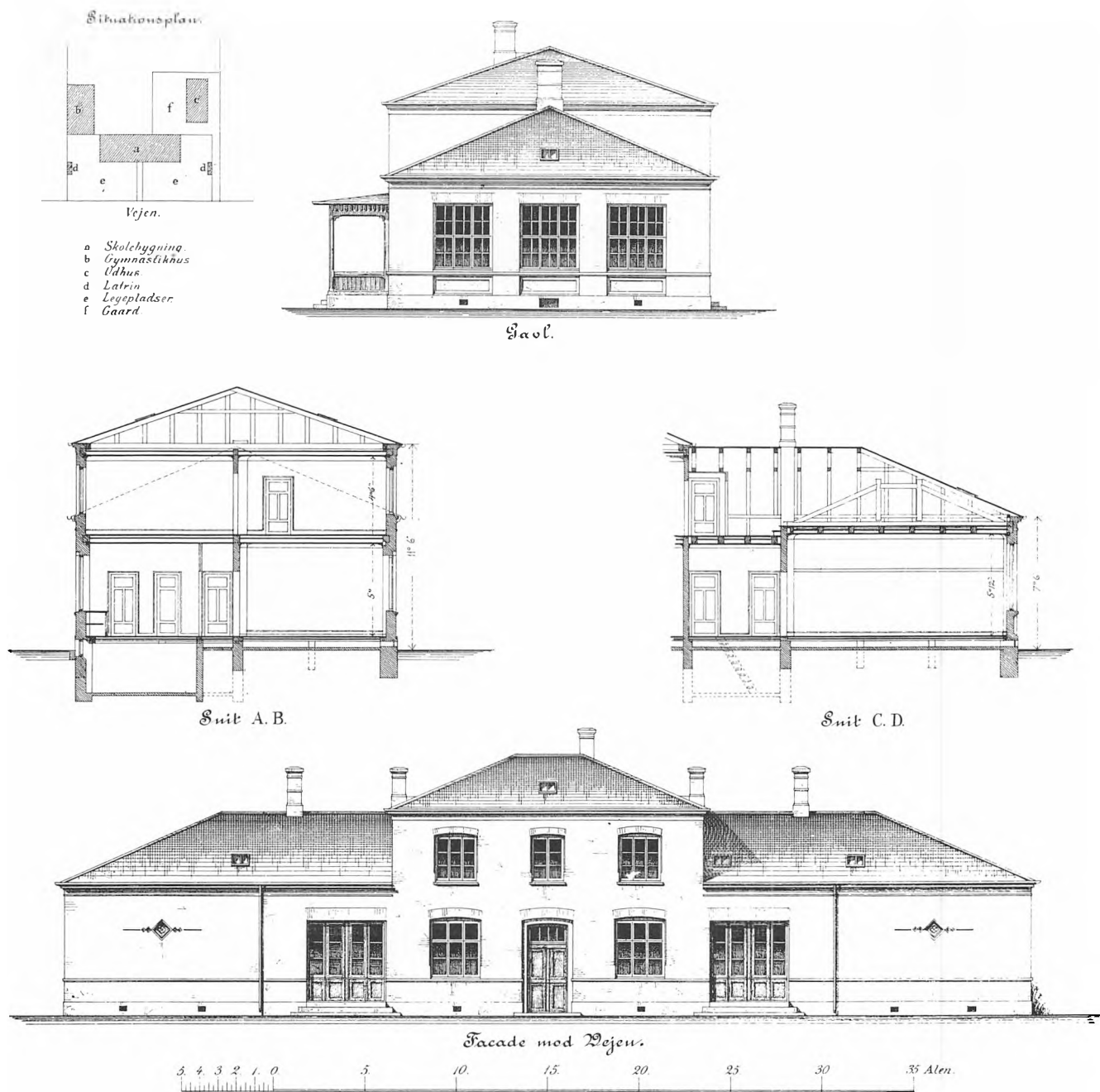
Denne udvikling hang dels sammen med det nye krav om, at skolen skulle være udstyret med en forstue. Samtidig lå adskillelsen mellem lærerens bolig og skolens rum, i forlængelse af et længe følt ønske om at skabe større respekt om lærerens person.

1900

Det næste sæt mønstertegninger blev udgivet i år 1900.

Der var dels tale om et sæt tegninger til skolebygninger (cirkulære af 14.2.1900) tegnet af Christian Thurén, dels om et sæt tegninger til gymnastikhuse i købstæder og ved landsbyskoler (cirkulære 10.9.1900), tegnet af Andreas Bentsen.

Chr. Thuréns tegninger havde været udsendt tidligere - i 1892 - på initiativ af Dansk Skolemuseum, med Kultusministeriets billigelse. (Ill. nr. 11 og 12).

12. Mønstertegninger udført for Dansk Skolemuseum af Chr. Thurén i 1892, Danmarks Pædagogiske Bibliotek.

Der var tale om en stribe meget enkle, og billige bygninger som var tegnet i henhold til ministeriets nyeste krav til skolebyggeriet, som var indeholdt i det medfølgende cirkulære.

Det var ikke længere muligt at vælge mellem bindingsværk og grundmur, det skulle være grundmurede huse med naturskifertage.

I Baldersbrønne syd for København og i Buddinge blev der opført en skole, nøje svarende til tegningerne. (Ill. nr. 13).

Med ministeriets nye cirkulære blev de skolehygiejniske krav, som var blevet udviklet indenfor byskolebyggeriet i

13. Buddinge Skole, Gladsaxe Kommune. Foto: Ning de Cininck-Smith

løbet af den anden halvdel af det 19. århundrede, overført til landsbyskolen.

Det gjaldt primært spørgsmålet om vinduesarealets størrelse og udformningen af faglokalerne.

For landsbyskolen var det især gymnastiksalens indretning, som havde interesse. Der forelå endnu ikke krav om, at landsbyskolen skulle have en lukket gymnastiksal.

Mange steder var gymnastik imidlertid så populært i befolkningen, at skolebyggeriet blev kombineret med opførelsen af en gymnastiksal.

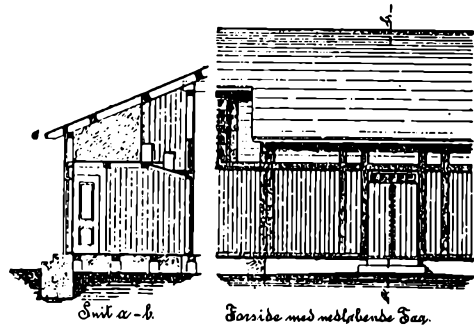
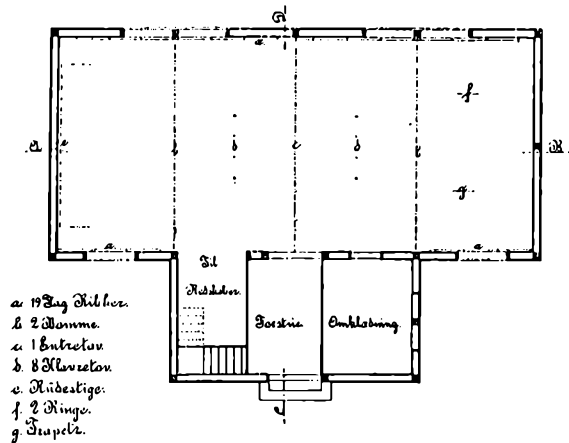
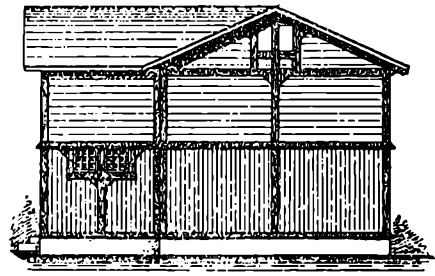
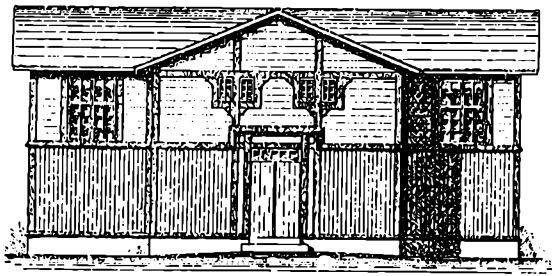
I modsætning til Christian Thuréns meget skematiske og spartanske skoler, så var gymnastiksalene tegnet med en større grad af frihed i de arkitektoniske virkemidler.

Her var et træhus med tydelig nordisk inspiration - en kopi af gymnastikhuset på Vallekilde Højskole, hvor Andreas Bentsen var forstander. (Ill. nr. 14).

Forskellen mellem de to sæt mønstertegninger skyldes formodentlig, at arkitekterne i årene omkring århundredeskiftet havde fået en fornyet interesse for de gamle danske byggeskikke. Dermed kom også håndværket i fokus.

Chr. Thuréns mønstertegninger havde haft to ambitioner: Det skulle dels være et billigt byggeri, dels skulle det leve op til tidens skolehygiejniske fordringer.

I. Gymnastikhus af Træ for mindre Skoler.

14. Mønstertegninger til Gymnastikhus udført af Andreas Bendtsen, trykt i Ministeriets Cirkulære af 10.9.1900

Andreas Bentsen fastholdt det billige og sunde, men tilføjede en æstetisk, folkeopdragende dimension.

1908 og 1913

Som nævnt tidligere tilbød Akademisk Arkitektforening Kultusministeriet i 1908 at tegne et nyt sæt mønstertegninger med den begrundelse, at Chr. Thuréns tegninger manglede det folkeopdragende islæt, og at hans bygninger ikke harmonerede med landsbyens øvrige arkitektur.

Ifølge Arkitektforeningens mening, så "... kunde der igennem en god og hensynsfuld Praksis ved Opførelsen af disse Bygninger skaffes Befolkningen betydelig mere Forstaaelse af, i hvilken Aand Bygninger paa Landet bør opføres. At disse Bygninger er smukke, hyggelige og venlige at færdes i og om, har en opdragende Indflydelse, hvis Betydning ikke tør underkendes. Og dette kan for enhver Bygning opnaaes uden økonomiske Ofre." (9).

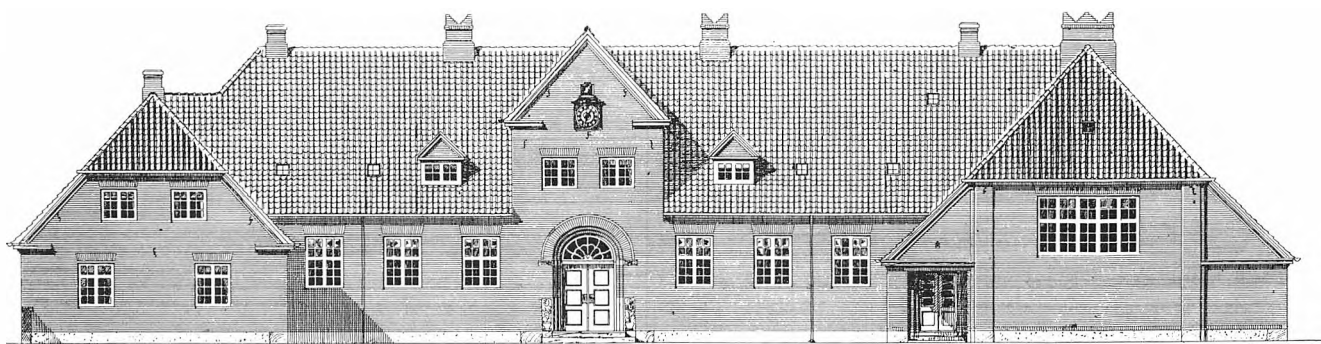
Der blev herefter udført en samling af typetegninger bl.a. af arkitekterne Martin Nyrop, K. Varming og Valdemar Smith.

Skolen, udformet så den mindede om en trelænget gård, var en af de foreslåede planløsninger (type 4 af Martin Nyrop, type 2 af K. Varming og tildels type 5 af Valdemar Schmidt, der dog mest mindede om en herregård).

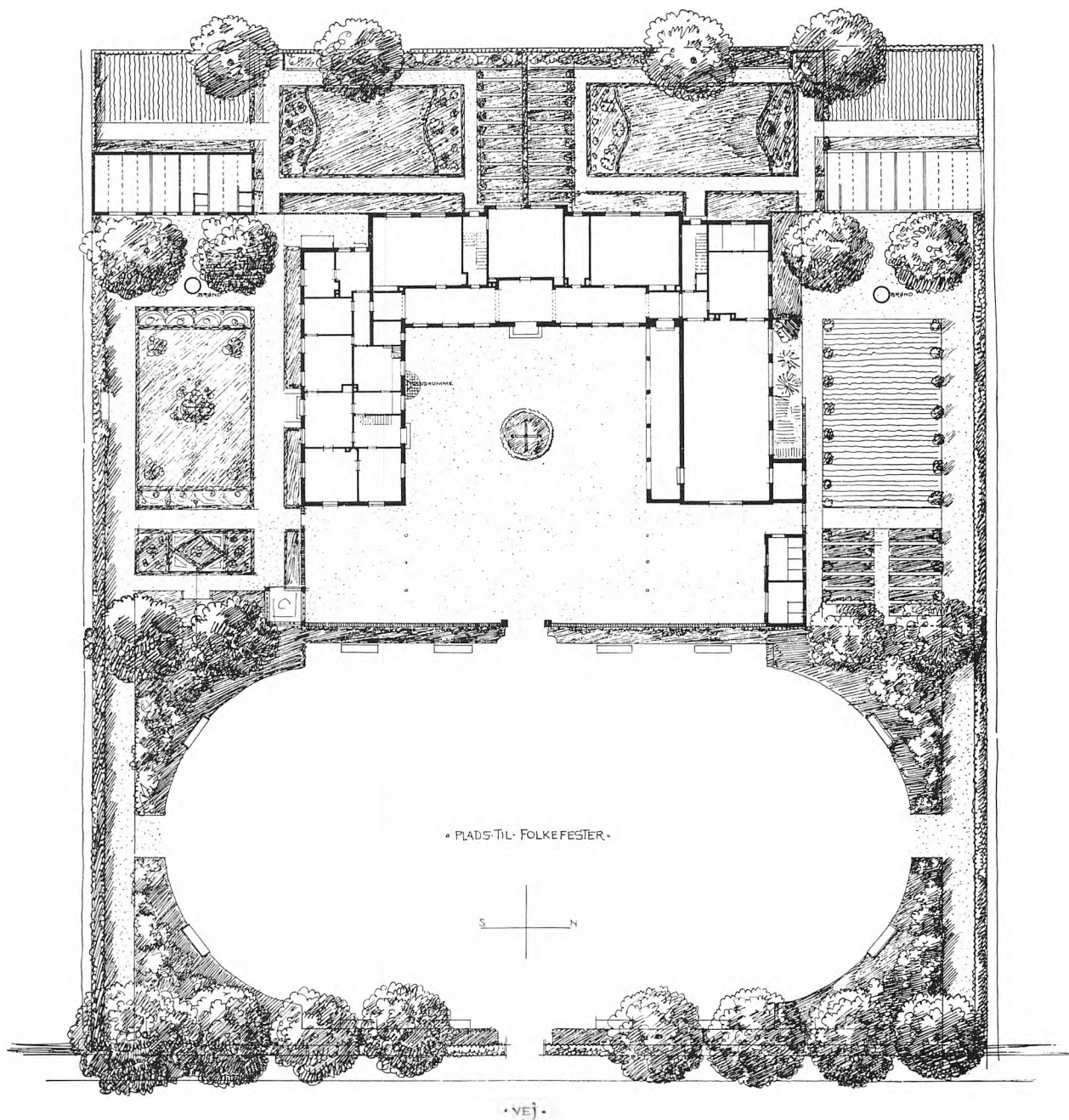
I de tre fløje placeredes lærerbolig, h.h.v. klasseværelser og gymnastiksal. På loftet kunne der indrettes en bolig til anden-læreren eller forskolelærerinden.

Tegningerne blev også udført med det formål at forbinde

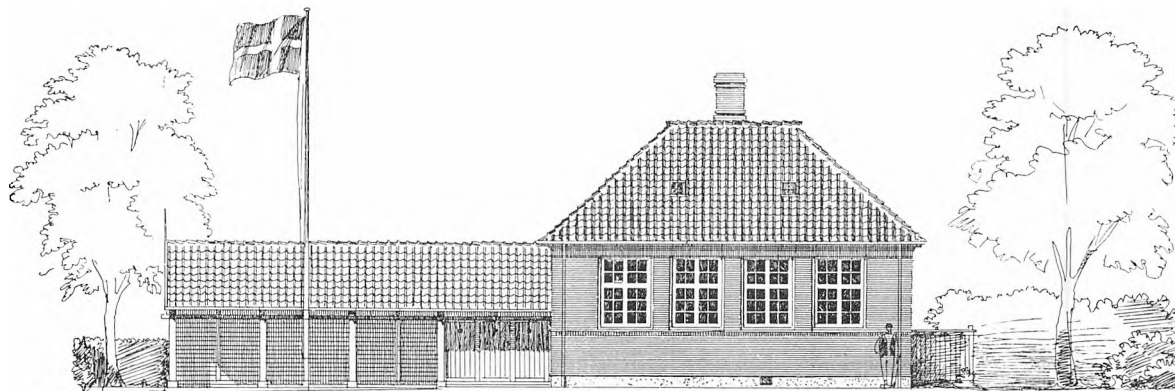
Skole med 3 Klasseværelser, Lærerboliger samt Gymnastiksal.

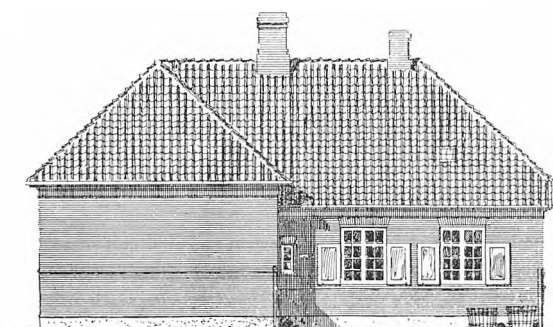
Mod Øst.

15. Type IV, tegnet af Martin Nyrop fra "Tegninger til Skolebygninger og Gymnastikhuse paa Landet med vejledende Indledning og Overslag". Udarbejdede paa Foranledning af et af Akademisk Arkitektforening nedsat Udvalg, København 1913

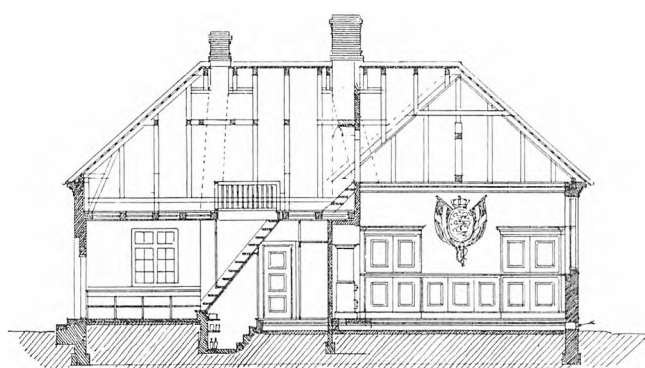
Mod Øst.

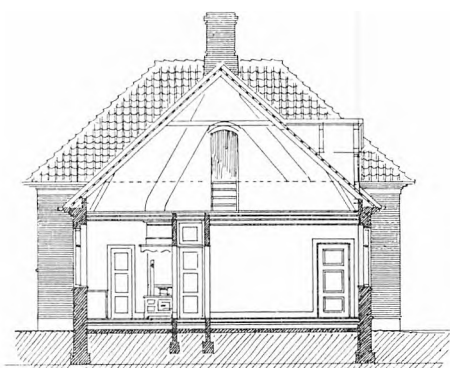
Mod Nord.

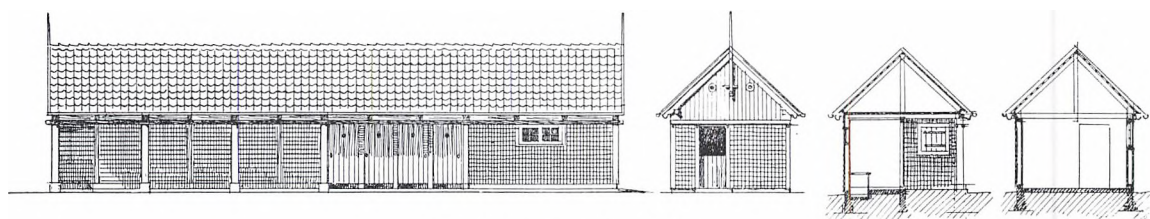
Mod Vest.

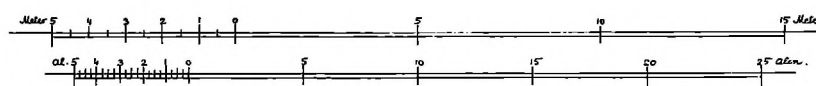
Snit.

Snit.

Forside, Gavl og Snit af Udhus.

16. Type I, tegnet af Martin Nyrop fra "tegninger til Skolebygninger og Gymnastikhuse på landet" Kbh. 1913

skolen med gymnastiksalen, hvor der i tidligere forskrifter var tale om to separate bygninger.

Den tre-længede gård skabte endvidere læ for selve skolegården, som var placeret i midten. (Ill. nr. 15).

Der var også mønstertegninger til en lille skole - med et klasseværelse. Denne griber tilbage til de ældste typetegninger med bolig i den ene side og skolestue i den anden.

Forskellen bestod imidlertid grundlæggende i, at man nu kunne se, hvad der var skole og hvad der var bolig. Og det var helt i overensstemmelse med udvalgets ønske om, at bygningerne skulle se ud som en skole, men forbindes med den "stedlige Byggeskik".

Bygningen skulle være "anseelig og monumental" i "al sin Beskedenhed", som udvalget udtrykte det i forordet til den trykte udgave af tegningerne. (Ill. nr. 16).

Om lærerboligen hed det i det samme forord, at der burde være noget ud over det almindelige over hans bolig, da han "stod noget over den lokale Befolkning". Men hans bolig måtte på den anden side ikke være for herskabelig, således at børn eller forældre følte sig "trykkede" ved besøg i lærerboligen.

Arkitekterne var inspireret af "skønvirkebevægelsen"s dyrkelse af gamle danske håndværkstraditioner.

Hertil kom brug af pilastre og gesimser, som gav bygningen et monumentalt og værdigt tilsnit.

Byggematerialerne skulle være røde sten, granit, røde tegl og i det omfang farver omtales var der tale om rødt, hvidt og grønt. Mere dansk kunne det næsten ikke blive.

Det hyggelige og landlige blev yderligere understreget ved detaljer som fuglehuse, dueslag og flagstang.

Det var især omkring indgangspartierne, der var blevet brugt kræfter på udsmykningen for netop at understrege respekten og alvoren i skolens gerning.

Tegnehjælpen

Arbejdet med de nye mønstertegninger til landsbyskolen var kun en side af de mange aktiviteter, som Akademisk Arkitektforeningen udfoldede omkring 1910 i "Kampen mod Hæsligheden".

I 1909 oprettedes Akademisk Arkitektforenings "Tegnehjælp", hvortil kommuner eller private kunne henvende sig. Samme år stod foreningen for opbygningen af en model-stationsby i forbindelse med en landudstilling i Århus. Endelige stiftedes i 1915 "Selskabet for bedre dansk Byggeskik".

Det hele bundede i et ønske om at hæge om de gamle, danske byggeskikke, som foreningen følte stod i fare for at gå i glemmebogen under den hastige byudvikling i Danmark.

Den nye tids krav skulle forenes "med den Skønhed og Hygge som fandtes i de gamle Byer. Ingen forloren Pynt, intet tomt Forsøg på Storstadspræg, ingen store Spejlgladsruder. Vore gode og smukke Tagsten indtager Førerstillingen som Dækningsmateriale. Ingen "Brandgavle"! Der er overalt Afstand mellem Bygningernes Gavle. Småhaver danner Forbindelsen. I Form som i Farve, i det Indre som det Ydre har den Gode Smag og den Sunde Sans været vore eneste Vejledere.", som det hed i forordet til stationsbyskataloget fra 1909. (10).

Engagementet var båret af en interesse for det lille hus i købstaden på den ene side, og på den anden side et ønske om at flere arkitekter i fremtiden ville få arbejde efterhånden som byudvikling og jernbanebyggeri skabte basis for mange nye offentlige institutioner og bygninger. Fra stationer over rådhus til skoler.

Et led i at give arkitekter større indflydelse på skolebyggeriet var foreningens forsøg på at få etableret "Et lovpligtigt ministerielt Tilsyn med de nye Skolebygninger, bort fra det Tilfældige og Dilettantmæssige og ind i det Ordrede og Sagkyndige," som foreningen skrev i en henvendelse til Kultusministeriet i 1908. (11).

1938-1941

Ved udarbejdelsen af mønstertegningerne i 1938 forenedes de sundhedsmæssige, økonomiske og opdragende ambitioner på skolebyggeriets vegne i et funktionalistisk modulbyggeri.

Kredslæge J.S.Møllers tidligere omtalte undersøgelse af Kalundborg lægedistrikts 117 skoler blev flittigt citeret af "1936 - Skolehygiejnekommissionen", i dennes betænkning, som dannede forlæg for 1938-mønstertegningerne med tilhørende cirkulære (udsendt 16.6.1938). (Ill. nr. 17).

Kredslægen havde især fokuseret på den manglende renlighed i skolerne og de dårlige retiradeforhold.

Med mønstertegningerne og med cirkulærets øvrige bestemmelser søgte man at forandre herpå. Der skulle lægges vand ind i alle skoler, som lå i nærheden af et vandværk; særlige stålskolevaske skulle inden for et tidsrum på 2 år opsættes i forstuerne og retiradeforholdene skulle bringes i orden hurtigst muligt.

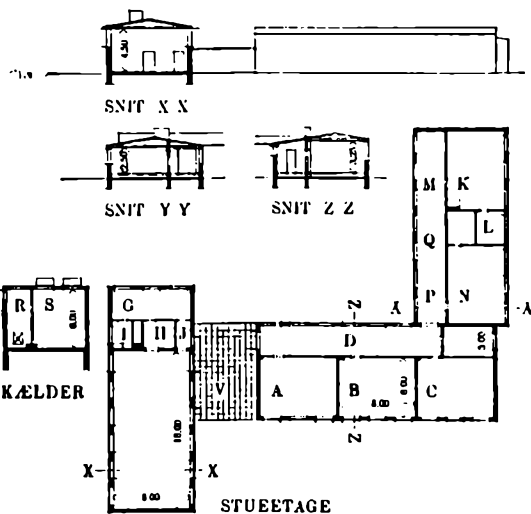
Efter kommissionens opfattelse var en forandring af de hygiejniske tilstande i landsbyskolerne altafgørende for elevernes udbytte af undervisningen.

Dårlige hygiejneforhold kunne skade barnet og medføre "... en Nedsættelse af Barnets Velbefindende i Skolen, og dets Opmærksomhed og Modtagelighed for Undervisningen lider derunder." (1937-hygiejnebetænkning s. 27).

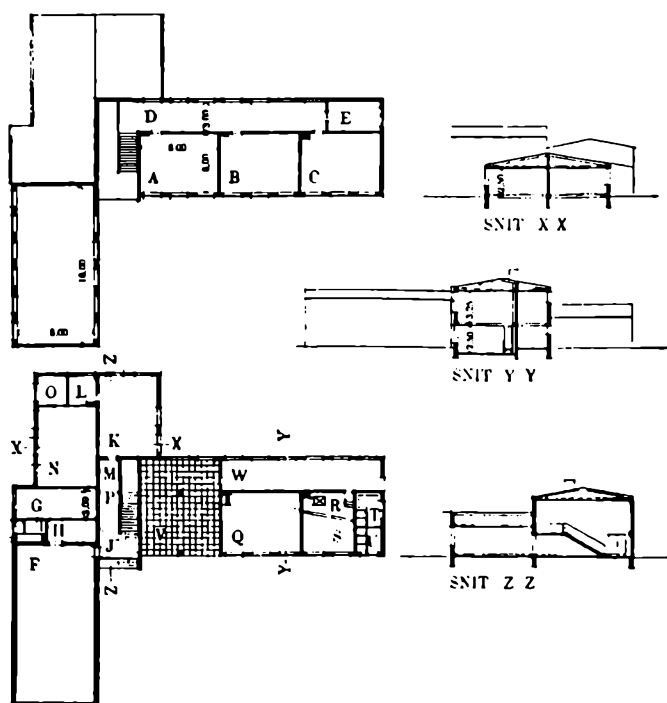
Dårlige hygiejniske forhold kunne også - ifølge kommissionens betænkning - skade barnet for livet, og dermed blive til generel skade for folkesundheden:

"I alle Livets Forhold, i Erhvervslivet som i Hjemmene, hvor den enkelte møder Samfundet i andre Mennesker, er den personlige Hygiejne et Spørgsmaal om Sundhed og æstetisk Tilfredsstillelse, som Samfundet har Interesse i." (1937-betænkning s. 28).

16 Juni.

A 2

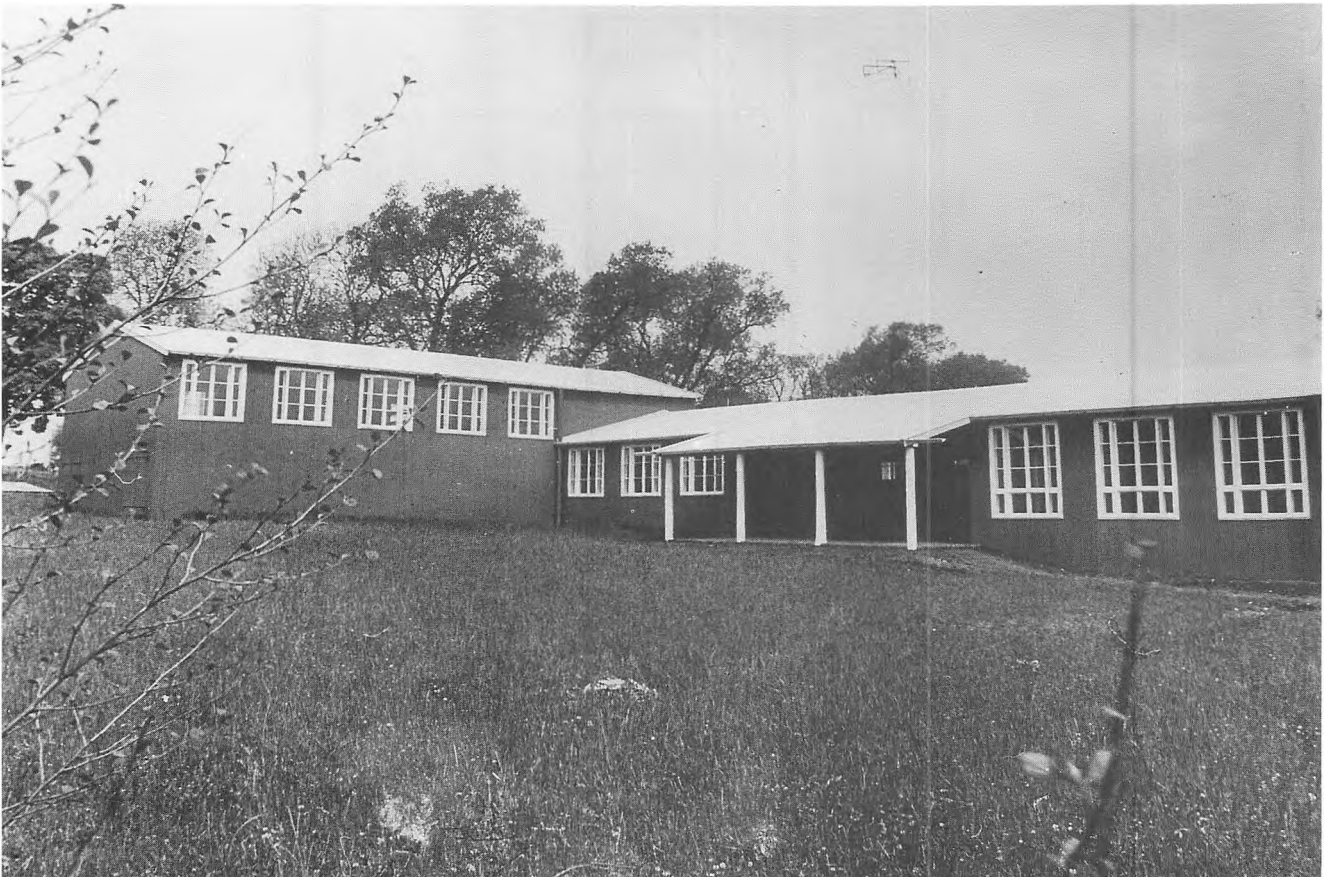
De paa Planerne anvendte Bogstaver skal forstaaes saaledes:

A. Klasseværelse.	M. Forrum til Skolekøkkenet.
B. —	N. Sløjdlokale.
C. —	O. Materielrum til Sløjdlokalet.
D. Forstue til Klasseværelser.	P. Forrum — —
E. Materielrum til Klasseværelser.	Q. Spiserum til Børnene.
F. Gymnastiksal.	R. Kedelrum.
G. Omklædningrum.*)	S. Brændselsrum.
H. Redskabsrum til Gymnastiksalen.	T. Klosetter til Drengene.
I. Brusebad.	U. — - Piger.
J. Forrum til Gymnastiksalen.	V. Læskur eller overdækket Legeplads.
K. Skolekøkken.	W. Cykleskur eller -rum.
L. Forraadsrum til Skolekøkkenet.	

17. Mønstertegninger fra 1938, tegnet af Thomas Havning og udsendt i Cirkulære af 16.6.1938, angående kommunale Skolebygninger og Skoleinventar

18. Bibliotek i sognegården, opstillet på landbrugsudstillingen 1938, foto Bror Bernild, Landbrugsrådets Informationskontor

19. Sognegården, facade. Foto Bror Bernild, Landbrugsrådets Informationskontor

Det var altså blevet en samfundspolitisk opgave at give børnene rigtige hygiejniske vaner i skoletiden.

Krav om bedre sundhed og funktionalisme satte deres umiskendelige præg på 1938-mønstertegningerne til central-skolen. De var udarbejdet af ministeriets faste konsulent i skolebyggeri Thomas Havning.

Det var modulbyggeri af den mest enkle slags. Tegninger, som gav kommunerne mulighed for at skifte et modul ud med et andet - uden at det gav arkitektoniske problemer.

Det var tegninger til bygninger, som kunne leve op til nye krav om fleksibilitet, forandring og rationalitet indenfor skolebyggeriet.

Undervisningsministeriet konkretiserede sine tanker om fremtidens skolebyggeri på landet yderligere i forbindelse med en landbrugsudstilling i anledning af 150-året for stavnsbåndets ophævelse på Bellahøj i sommeren 1938.

Her lod man opføre en modelskole efter Thomas Havnings tegninger. (Ill. nr. 18 og 19).

Bygningen blev opført i træ - af hensyn til økonomien - og rummede 2 klasseværelser, et sløjd- og et husgernings-lokale, en gymnastiksal, som også kunne bruges til forsamlingslokale, og et bespisningsrum.

På tegnebrættet havde skolen været forsynet med en skolelæsestue, men den blev sparet væk, da modellen skulle opføres.

Bygningen lanceredes under betegnelsen "Sognegården", fordi der i Undervisningsministeriet var stærke kræfter, som arbejdede på at gøre de nye centralskoler til lokalsamfundets kulturcenter.

I de nye lokaler skulle der foruden centralskolen også være plads til ungdoms- og aftenskolen, til forsamlingshus og det lokale bibliotek.

Disse tanker havde bund i 30'ernes social - og kulturpolitiske lovgivning som bl.a. pålagde kommunerne at oprette ungdomsskoler for at imødegå alvorlige sociale konsekvenser af 30'ernes store ungdomsarbejdsløshed.

Det er også muligt at forsøge på at skabe bedre fysiske rammer for den danske kultur - og sammenhold - på landet var betinget af de generelt usikre politiske forhold i Europa i 30'erne efter nazisternes magtovertagelse i Tyskland i 1933.

Selvom der var store ambitioner på skolebyggeriets vegne, så måtte også undervisningsministeriets administratorer tage højde for, at 30'erne var en økonomisk krisetid.

Derfor lanceredes en anden idé i forbindelse med 1938-mønstertegningerne, nemlig at byggeriet på en gang skulle være funktionelt - og overkommeligt i pris.

Det sidste var en slet skjult kritik af de meget dyre

skoler, som netop i 30'erne blev bygget af de socialdemokratiske bystyrelser i de større byer. Skolen ved Sundet og Grundtvigsskolen - begge indviet i september 1938 - havde f.eks. kostet henholdsvis 2,6 mill. og 2 mill. kroner.

I 1938 blev ministeriets konsulent i skolesager, F.C. Kaalund-Jørgensen bedt om at skrive en artikel til "Jellinge-Samfundet" (Askov-højskoles blad) om ministeriets holdning til skolebyggeri. Heri skrev han bl.a.:
"Vort Tiaars Skolereformer kræver igen en Fornyelse af Landsbyens ydre Apparat. Det er ikke monumentale Skolebygninger, der trænges til - tekniske Vidundere med Aulaer og arkitektoniske Finesser; - det er jævne, enkle, praktiske, solfyldte Skolestuer, der skal være Rammen om den fornyede Landsbyskole, et sundhedsfremmende og tillokkende Arbejdssted for Børn og Lærere. Og det behøver ikke være stensatte Evighedshuse; saadanne vil kun binde Udviklingen for Fremtiden... En Levealder paa 70 Aar er nok for en Skolebygning; thi intet er sikrere end at Tiden løber fra den, og der efter to Slægtsleds Udvikling stilles helt andre Krav ... Stenmasserne maa vige for Pædagogikken." (12).

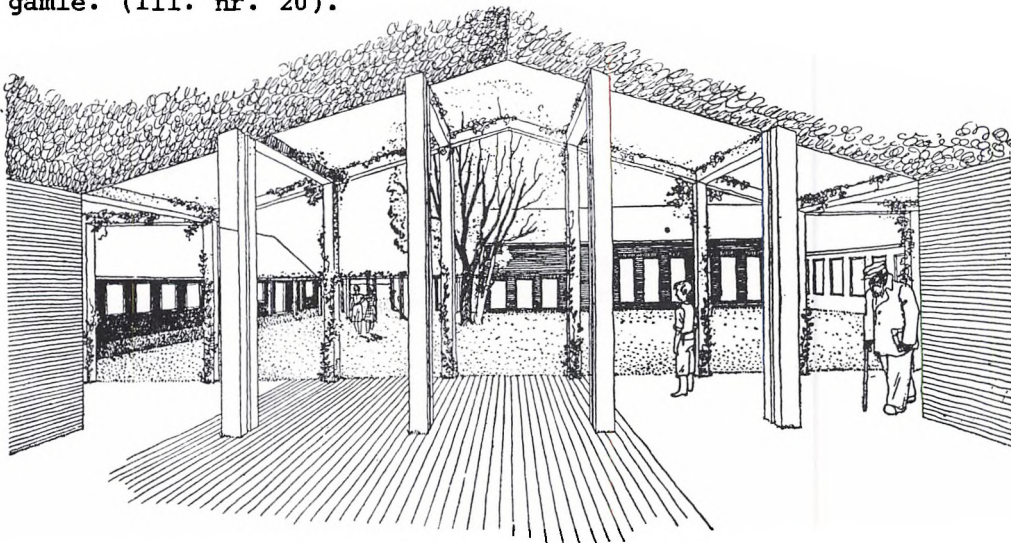
På en "Købeudstilling i Fredericia" i 1941 havde Undervisningsministeriet opstillet en vandrestilling i samarbejde med Akademisk Arkitektforening.

Her blev både udstillet fotos og tegninger af allerede opførte idræts - og centralskoleanlæg og tegninger af en sognegård som ministeriet havde bedt to arkitekter Hans Erling Langkilde og Martin Jensen om at tegne.

De to arkitekter var vendt tilbage til en gammel tanke i skolebyggeriet - nemlig en overensstemmelse mellem landsbyens gårde og skolen - en tanke, der måske var helt oplagt, når der var tale om en sognegård.

I den firlængede bygning var placeret centralskole med faglokaler og lærerboliger, forenings og studiekredslokaler for befolkningen, folkebibliotek, sognerådslokaler, folkebadeanstalt samt en pedelbolig. (13).

Gårdspladsen var tænkt som mødested for børn, unge og gamle. (Ill. nr. 20).

20. Forside fra pjecen "Sognegården" udarbejdet for Undervisningsministeriet af Martin Jensen og Hans Erling Langkilde i 1941.

Inventar

Før århundredeskiftet var der ikke nogen detaljeret beskrivelse af indretningen af klasselokalerne, bortset fra skolebordene.

Med oprettelsen af Dansk Skolemuseum i 1887 - som var en statsstøttet samling af undervisningsmaterialer (forgænger for de moderne amts-centraler og Danmark Pædagogiske Bibliotek) skete der en spredning ud i landet af de nyeste skolebordskonstruktioner.

De blev forevist på lokale udstillinger, og Skolemuseet udgav også i 1914 en mindre bog om skolebyggeri og inventar, nemlig Fr.Thomassens bog "Skolebygninger og Skolemateriel".

Det nye i tidens skolebordsdebat var at bordet skulle være tilpasset barnet - og ikke omvendt, at bordene skulle placeres således i klassen, at barnet havde front mod tavlen og lyset ind fra venstre.

Der var enighed om, at det gamle inventar - lange bænke og borde - kun indbød til usunde arbejdsstillinger og vanskeliggjorde lærerens arbejde. Det var svært at komme ind til de børn, der sad inde på midten.

Blandt debatørerne herskede der stor uenighed med hensyn til de praktiske konstruktioner.

Skulle bordpladen gå lidt ud over bænken - eller skulle der være et hul mellem bord og bæk, så barnet kunne stå op inde i bordet?

Skulle bordpladen være forskydelig - eller var det bedst med en forskydelig bæk?
hvilke målforhold var de mest sunde? og
var to-mands eller en-mands borde bedst? (Ill. nr. 21).

Københavns kommune lod i 1875 arkitekten Hans J. Holm tegne skoleinventar i tre forskellige størrelser som kommunens nye skoler blev udstyret med. (Ill. nr. 6).

Disse to-mands borde blev rekonstrueret i 1880'erne efter skolehygiejnikerens og skolelægen Axel Hertels opmålinger.

I årene omkring århundredeskiftet tegnede Holbæk-lægen Nicolai Flindt et en-mands bord med forskydelig plade til byens nye pavillonskole.

I mange af de senere pavillonskoler genfindes dette bord. (Ill. nr. 51).

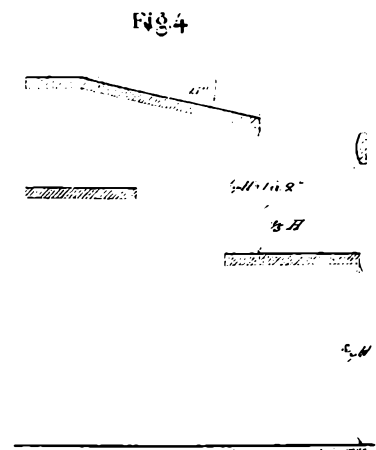
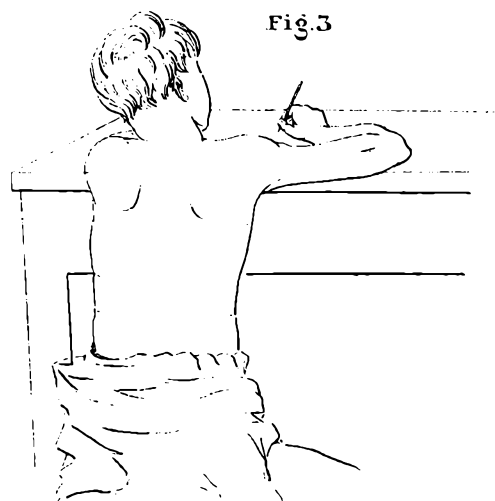
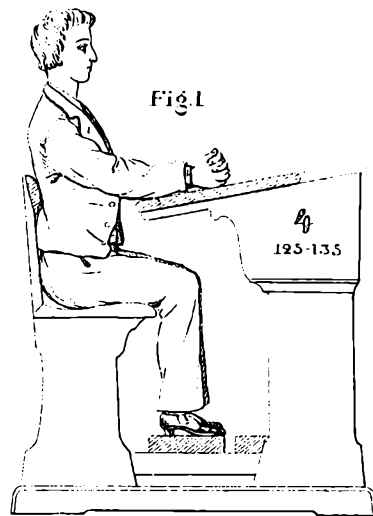
Med 1938-mønstertegningerne udsendte ministeriet også tegninger til nyt skoleinventar, udført af stadsarkitekten i København Hans Wright.

Det var to-mands borde med løse stole med let buede sæder.

Faglokaler

Faglokaler var med undtagen af gymnastiksalen ikke det store problem før århundredeskiftet.

Da faglokalerne begyndte at blive et krav til købstads-

21. Ill. fra H. Østergaard: Om Skoleborde, Kbh. 1880.

skolen efter indførelsen af mellemskolen i 1903 blev tilsynet med dem overladt faginspektørerne og faginspektrikerne.

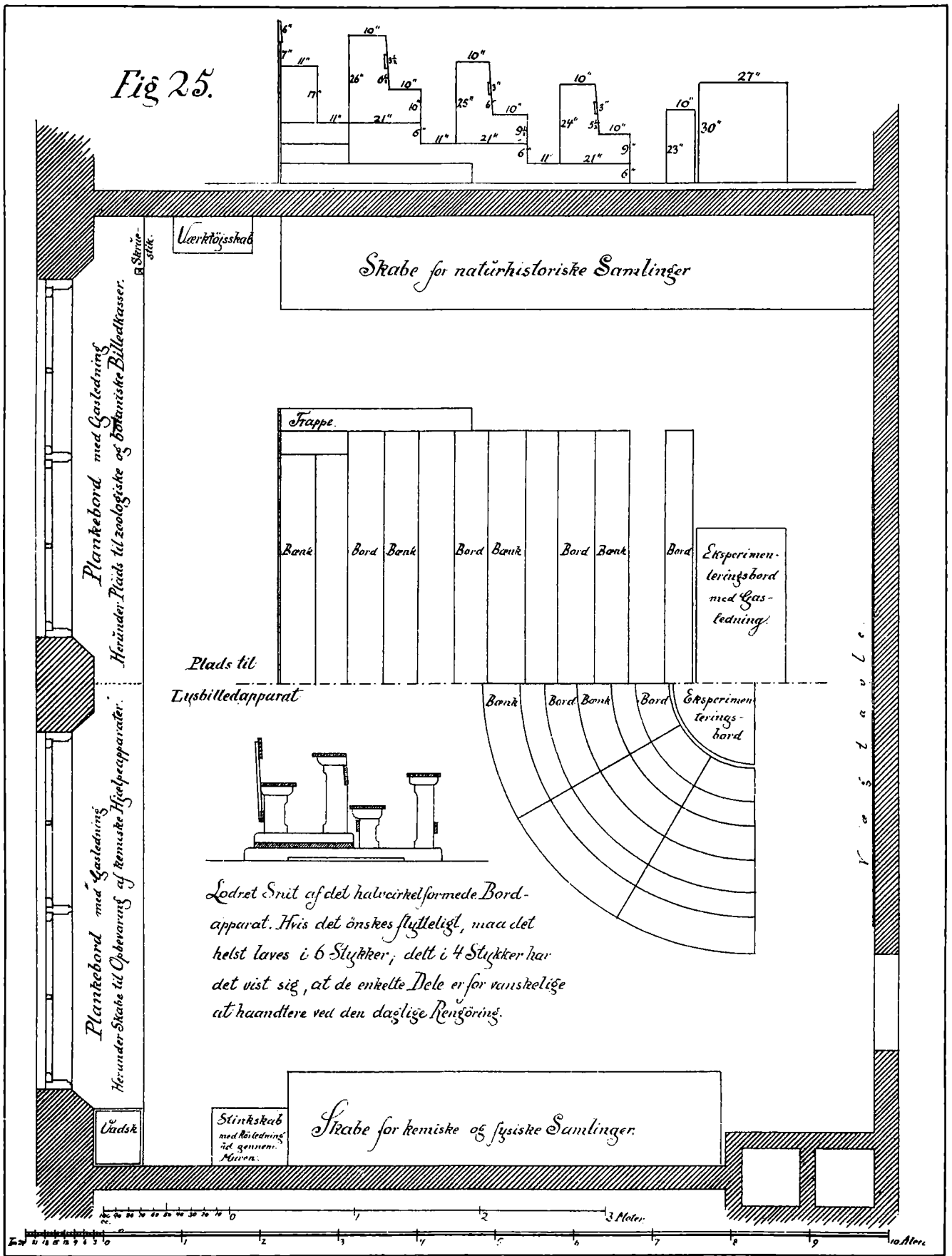
De byggede deres tilsynsmyndighed på de faglige foreningers direktiver - på håndbøger udsendt af f.eks. Dansk Sløjdlærerforening eller på forskellige gymnastikkommissioners håndbøger.

Faginspektørerne fik stor indflydelse på lokaleindretningen.

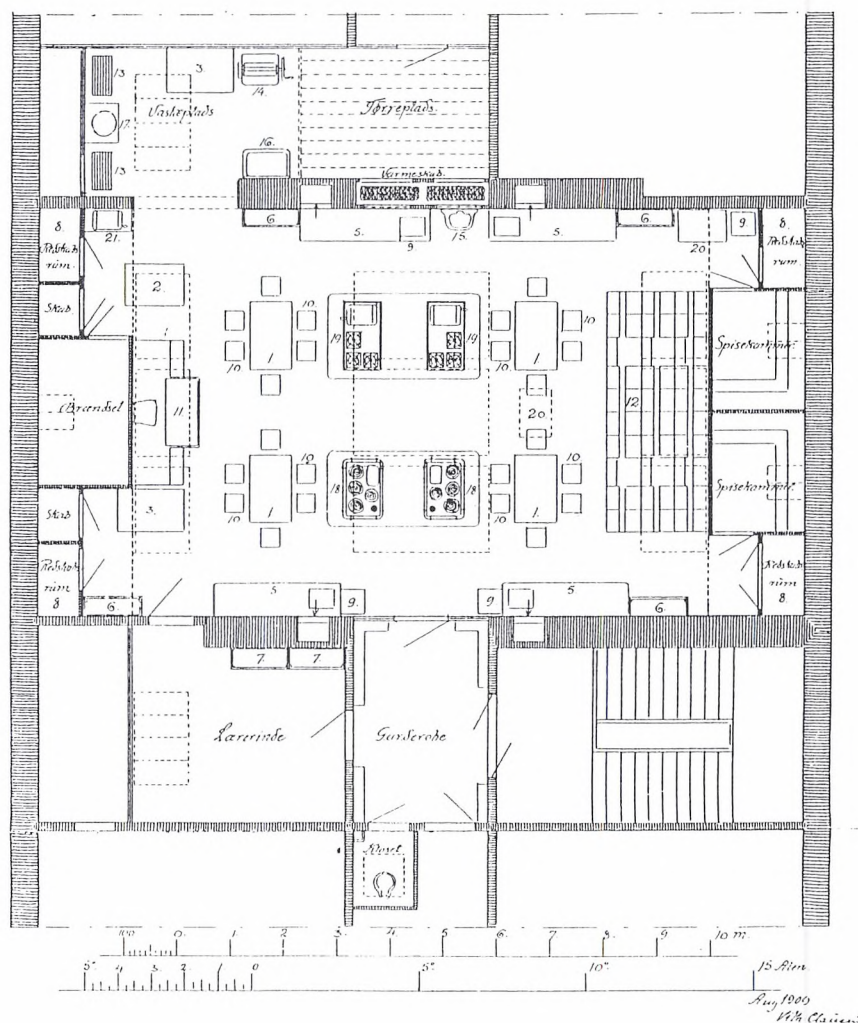
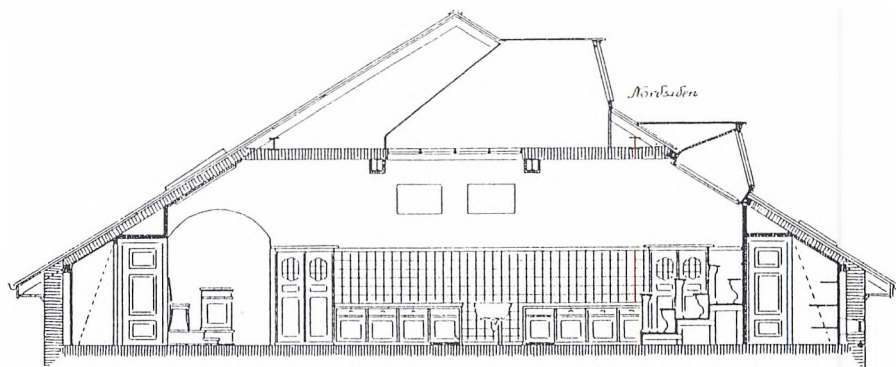
I henholdsvis 1907 (cirkulære af 8.9) og 1909 (cirkulære af 10.6. og 14.6.) blev det besluttet af faginspektørerne i gymnastik og sløjde skulle godkende lokalerne, førend statstilskud kunne opnås.

I 1907 udkom - med økonomisk støtte fra Kultusministeriet - C. Strandgaards bog "Oplysninger om kommunale danske Købstadskolers Indretning og Montering" som også indeholdt beskrivelser og planer af faglokaler. (Ill. nr. 22).

Fig 25.

22. Ill. fra Strandgaard, C.: Oplysninger om kommunale danske Købstadsskolels Indretning og Montering i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede, Kbh. 1907

Skolekøkken i en Tagetage.

1. Arbejdsbord og Spisebord.	12. Forhøjning med Skolebænke og Børde.
2. Bagebord.	13. Vaskebænk.
3. Reservebord.	14. Rulle.
5. Køkkenbord med Vask.	15. Haandvask.
6. Skab til Porcellen m. m.	16. Udslagningsvask.
7. Linnedskab.	17. Vaskekedel (Gas).
8. Kasteskab.	18. Indfyrringskomfur.
9. Høkkasse.	19. Gasbord med App. og Ovn eller Gaskomfur.
10. Taburetter.	20. Gasbord paa Ruller.
11. Kateder.	21. Bord med Stegeovn.

23. Tegning af skolekøkken i tagetagen fra Ministeriets Cirkulære af 3.11.1909.

24. Foto af skolekøkken i Larslejsstræde kommuneskole i København ca. 1910. Danmarks Pædagogiske Bibliotek

I 1909 (3.11.) udsendte ministeriet et cirkulære med beskrivelse af og tegninger til indretning af skolekøkkener. (Ill. nr 23 og 24).

Disse to er de eneste kendte eksempler på, at Kirke- og Undervisningsministeriet før 1938 gik direkte ind i debatten om faglokalernes indretning.

På 1938-mønstertegningerne var der derimod placeret inventar både i klasse- og faglokaler, og der var beskrivelser af skolekøkkenets, sløjdlokalets og gymnastiksalens indretning.

Først i 50'erne udsendte ministeriet beskrivelse af de naturvidenskabelige faglokalers indretning.

Tilsyn med skolerne

Som nævnt havde Akademisk Arkitektforening foreslået ministeriet i 1908, at der blev oprettet et statsligt byggekyndigt tilsyn.

En statslige kommission vedr. tilsynet med folkeskolen, nedsat i 1909, udtalte sig i 1911 positivt om oprettelsen af et skolebygningskyndigt tilsyn - men det blev aldrig til noget.

Derimod skete der med vedtagelsen af en ny lærerlønningslov i 1919 en udvidelse af statstilsynet med skolebyggeriet.

Lærerne havde nemlig igennem mange år klaget over deres boligforhold - og da boligen var en del af lærerlønnen

var det naturligt, at der i forbindelse med en ny lønningslov også blev stillet krav til boligen.

Følgen heraf blev, at skoler som enten blev nyopført eller ombygget og som indeholdt en eller flere lærerboliger skulle godkendes i ministeriet.

Til dette arbejde ansatte ministeriet flere rådgivende arkitekter, heriblandt Thomas Havning, Johannes Strøm-Tejsten og Hack Kampmann.

I flere konkrete tilfælde i løbet af 20'erne pointerede ministeriet, at disse arkitekter ikke var forpligtiget til vederlagsfrit at rådgive kommunerne.

Statslån

Allerede i 1856 gik staten økonomisk ind i skolevæsenet på landet gennem oprettelse af de såkaldte amtsskolefonde, hvis midler primært skulle bruges til pensionering af ældre lærere men også til tilskud til nybyggeri.

I 1904 og 1908 kom de første egentlige statslånslove; Vedtagelsen af 1937-folkeskoleloven affødte nye statslånsordninger - cirkulære 17.11.1937 og 11.11.1940 - til indretning af gymnastiksale, sportspladser og faglokaler i de nye centralskoler.

Statslånslovene indeholdt ikke et krav om, at bygningerne skulle godkendes i ministeriet før end tilskud kunne opnås.

Disse krav blev formuleret i selvstændige cirkulærer. Mellem 1907-1911 udarbejdes regelsæt for godkendelse af gymnastiksale og sløjdlokaler.

Ministeriets fagkonsulenter skulle godkende lokalerne før end statstilskud kunne opnås.

Rådgivningstjenesten

I 1936 blev der etableret en rådgivningstjeneste for skolebyggeri, som ministeriet kunne henvise kommunerne til. Gennem et cirkulære af 17.12. 1936 blev skoledirektionerne gjort opmærksomme på, at de kunne opnå arkitekt Thomas Havning's bistand for 45,- kr. pr. ekspedition plus eventuelle udlæg til rejse, og time-dagpenge.

Det statslige tilsyn kom gradvist til at hvile på en kombination af fagkonsulenter og rådgivende arkitekter.

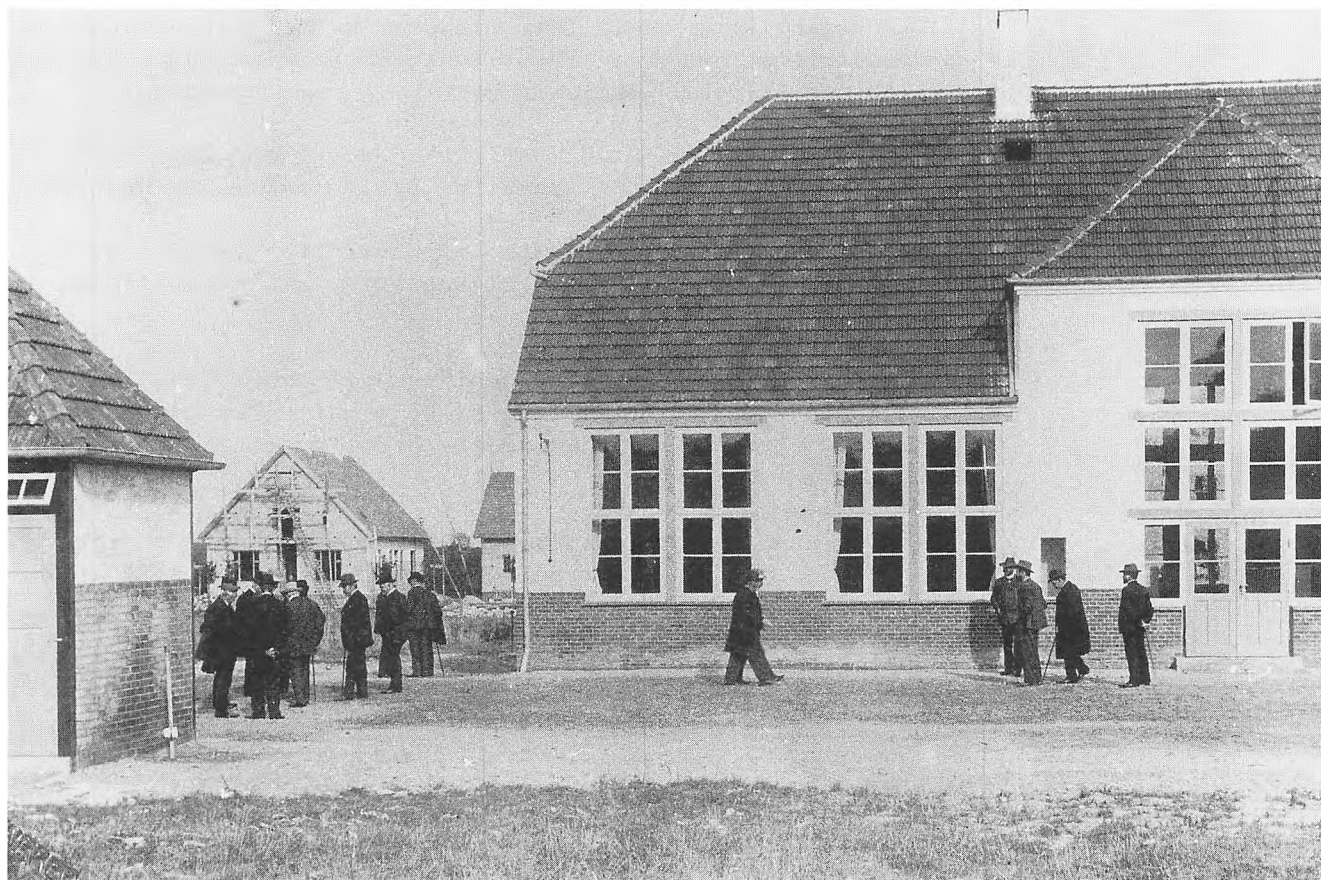
Det lokale tilsyn var først og fremmest lægeligt.

Allerede i år 1900 blev det pålagt skoledirektionerne at høre amtslægen før det første spadestik blev taget.

Lovene vedr. Foranstaltninger til Tuberkulosebekæmpelse fra 1905 og 1918 skærpede både renlighedskravene til skolelokalerne og de lokale skolekommissioners tilsynspligt. (Ill. nr. 26).

I 1914 fik embedslægerne pligt til at føre tilsyn med sundhedsforholdene i skolerne.

Samtidig med udsendelsen af de nye mønstertegninger i 1938 indførtes årlige bygningskyndige og hygiejniske tilsyn med skolerne.

25. Sundhedskommissionen besigtiger Ringsted Borgerskole før ibrugtagning, Midtsjællands Lokalhistoriske Arkiv

De statslige og lokale tilsynskrav var identiske for både landsby- og byskoler.

Hertil kom, at byerne kunne have sine egne sundhedsvedtægter som også kunne indeholde krav til skolebyggeriet.

Mønstertegningernes udbredelse

L.D. Herholdts tegninger fra 1856 synes ikke at have sat sig varige spor - hvis man skal tro eftertidens beskrivelser af skolearkitekturen på landet. (14).

At Herholdts tegninger ikke vandt gehør kan dels bero på, at man i sognene ikke havde råd - eller lyst - til at gøre noget særligt ud af skolens hus - dels på, at Herholdts tegninger måske var mindre kendt i deres samtid end senere mønstertegninger.

Herholdts tegninger blev udsendt i 400 eksemplarer og findes i dag kun trykt i "Tegners Arkitektoniske Album" fra 1856. (15).

De senere mønstertegninger blev tilsyneladende spredt mere effektivt.

Landsbyskolerne har en påfaldende lighed med mønstertegningerne.

Den mest nærliggende forklaring på det fænomen er, at det for et landsogn var den letteste og billigste løsning at

lade lokale håndværkere opføre skolen efter ministeriets tegninger.

Landsbyskolerne havde især ligheder med Christian Thuréns mønstertegninger fra 1900 - udsendt første gang i 1892 - og med Akademisk Arkitektforenings tegninger fra 1913.

Christian Thuréns tegninger blev udsendt med et ministerielt cirkulære til samtlige skoledirektioner udenfor København.

Akademisk Arkitektforenings tegninger blev trykt i 5000 eksemplarer - og udsendt til sogneråd, skoledirektioner og amtslæger.

Også ministeriets mønstertegninger til centralskolen fra 1938 synes umiddelbart også at have haft stor betydning for byggeriet i årene umiddelbart før og efter 2. Verdenskrig.

Thomas Havnings tegninger fra 1938 blev også udsendt med et ministerielt cirkulære.

Landsbyskolebyggeriets ensartethed kan også forklares med, at statens voksende økonomiske engagement i skolebyggeriet blev fulgt op af det statslige tilsyn med byggeriet.

3. Statistik

1800-tallet

De statistiske oplysninger om folkeskolebyggeriets udvikling i Danmark i det 19. århundrede er forholdsvis få.

I 1857 og 1867 udgav Danmark Statistik de første oversigter over almueskolevæsenets udvikling i Danmark. Det fremgik heraf, at der på det tidspunkt var omkring 25-2600 almueskoler på landet. Byskolens antal kunne ikke opgøres. (16).

I 1881 var antallet af landsbyskoler ifølge V. Falbe-Hansen og W. Scharling "Danmark Statistik bd.4" "noget under 3000". Heller ikke Falbe-Hansen og Scharling havde tal på byskolebyggeriet.

I "Statistiske Meddelelser vedr. Folkeskolen 1904-05", udgivet af Danmark Statistik, bringes en statistik som viser, at 6 år efter 1899-folkeskolelovens vedtagelse, var der blevet bygget 1426 nye skoler på landet, deraf mindst 215 alene i 1905. Det var 5 år efter at der udsendtes mønstertegninger.

Heller ikke her findes tal på byskolebyggeriets omfang, men der henvises til den tidligere nævnte undersøgelse af C. Strandgaard - "Danske Købstadskolers Indretning og Montering" fra 1907 - hvoraf det fremgår, at 71 af de 94 byskoler, som er omtalt i bogen, var blevet opført efter 1880, med den største byggeintensitet i 1890'erne.

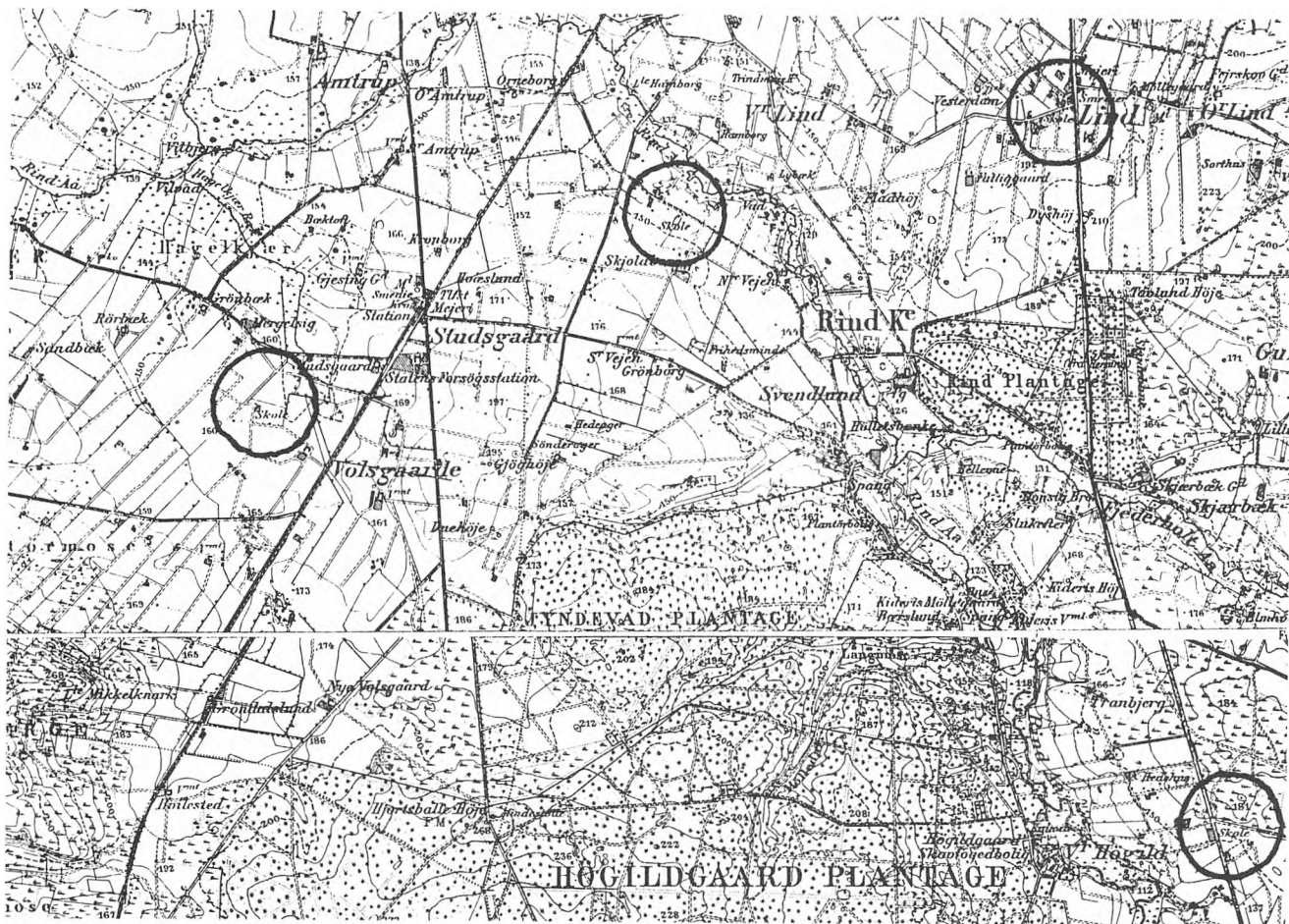
En undersøgelse af skolebyggeriet i København fra 1875-1900 viser, at der i denne periode blev opført 25 nye skoler i København, og at byggeintensiteten var næsten lige stor i 1880'erne (10 nye skoler) og i 1890'erne (11 nye skoler). (17).

I Århus opførtes i perioden 1860-1900 6 kommuneskoler, heraf de 5 mellem 1880 og 1900. (18).

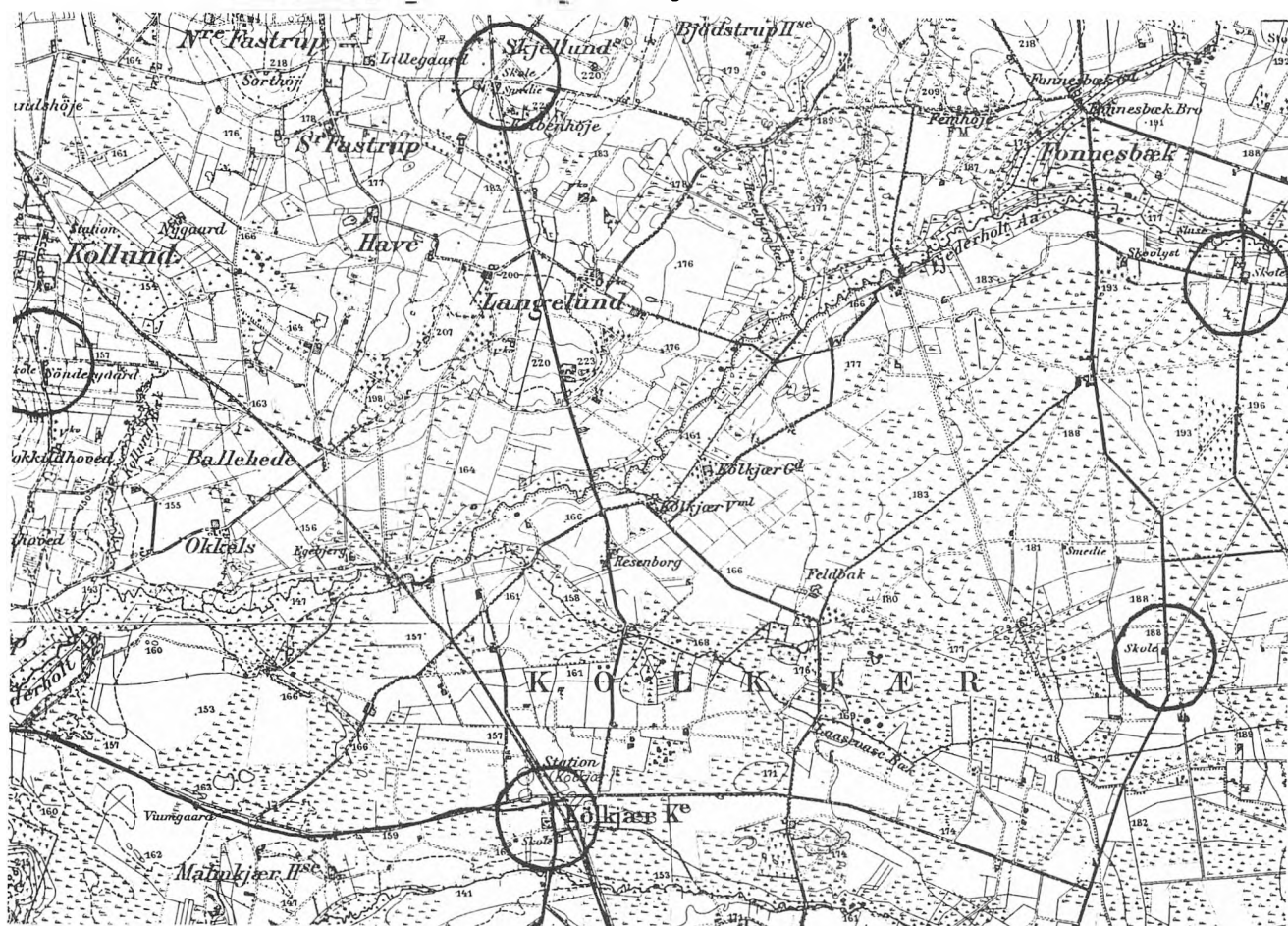
Det synes således rimeligt at antage, at det især var indenfor de sidste 20 år af det 19. århundrede, at byskolebyggeriet tog fart.

1904-1941

Først efter 1904 er der mulighed for mere systematisk at følge folkeskolens bygningsmæssige udvikling, via Danmark Statistiks årlige oversigter over Folkeskolens udvikling, som fra 1917 går over til at blive 5-års oversigter. (19).

26. Generalstabskort fra egnen omkring Herning, 1906.

27. Generalstabskort fra egnen omkring Herning, 1915.

En gennemgang af Danmark Statistiks oversigter vedr. Folkeskolen for perioden 1904-1941 viser, at antallet af landsbyskoler - efter byggeboomet som fulgte 1899-folkeskoleloven - nærmest stagnerede fra 1904 indtil 1916-17 og derefter fortsatte med at tage til indtil 1931, hvor et fald satte ind. Faldet blev ret dramatisk efter vedtagelsen af 1937-folkeskoleloven.

Alene i femåret 1937-41 forsvandt 110 landsbyskoler.

Rent talmæssigt var der tale om en stigning fra 3212 landsbyskoler i 1904 til 3605 i 1931, faldende til 3482 i 1941.

Antallet af skoler i købstæderne og i hovedstadsregionen blev jævnt forøget indtil midten af 30'erne. Fra femåret 1932-36 ses imidlertid en kraftigere stigning, som følge af det nye centralskolebyggeri.

Antallet af købstadsskoler steg fra 140 i 1904 til 207 i 1941.

I hovedstadsregionen (København, Frederiksberg og fra 1912 Gentofte) var der tale om en stigning fra 46 skoler i 1904 til 91 i 1941.

Disse tal siger ikke i sig selv noget om nybyggeriets omfang. Nye skoler kunne jo godt huses i gamle lokaler - især under 1. Verdenskrig, hvor mangel på byggematerialer var følelig, eller under den økonomiske krise i 30'erne.

Man må dog formode, at de fleste af de tilkomne skoler blev placeret i nye bygninger.

Væksten i antallet af landsbyskoler var især stærk i hedeegnene i Midt- og Vestjylland. Mange af de tidligere bi- eller omgangsskoler blev i årene omkring århundredeskiftet permanente, hvilket skyldes at børnetallet steg efterhånden som heden blev opdyrket. (Ill. nr. 27).

Det store landsbyskolebyggeri var også forårsaget af 1899-lovens krav om en klassekvotient i landsbyskolen på 37 ligesom de nye statslånsordninger gjorde det muligt at indarbejde lovens hygiejniske krav i landsbyskolens bygninger, f.eks. til vindues- og rumarealets størrelse.

Udviklingen i storby - og købstadsskolebyggeriet afspejler dels, at det især var i 1880'erne og 1890'erne at storbyerne og provinsbyerne fik forøget deres indbyggertal, og at tilflytningen til byen fortsatte i det 20. århundrede. Herefter blev de nye centralskoler som oftest opført i købstæder eller de mellemstore byer.

28. Vildbjerg skole, 1910, Provst Nygaards billedsamling. Herning Museum

29. Hammerum skole, 1910, Provst Nygaards billedsamling. Herning Museum

4. Udvalgte skoler på landet og i byen

På landet og i de mellemstore byer

I modsætning til skolebyggeriet i købstæderne og i hovedstadsregionen omtales landsbyskolen sjældent i den byggetekniske fagpresse.

Der var sjældent tale om nyskabelse i arkitektonisk henseende. Derimod var der næsten altid tale om et yderst spartansk byggeri, som med ganske få undtagelser fulgte de statslige mønstertegninger. - Undtagelserne, hvor de findes, ligger i de mellemstore byer, hvor økonomien var bedre og der måske var byggekyndig sagkundskab at få. Eksempler herpå er skolerne i Vildbjerg og Hammerum. (Ill. nr. 28 og 29).

På landet lod man oftest de lokale håndværkere overtage entreprisen med de statslige mønstertegninger i hånden. Skolen kunne på denne måde hurtigt komme under tag, f.eks. Nygaard gammel skole ved Ørre på Herningegnen blev i 1878 bygget på 4 måneder. (20). (Ill. nr. 30).

Før 1899-loven, der som nævnt berørte landsbyskolen i den forstand, at den fastsatte en klassekvotient på max. 37 elever, men fastholdt den 2- eller 3-klassede skole med hverandendags skolegang, var landsbyskolen et stråttækt grundmuret hus, kendeligt på legepladsen med gymnastikinstrumenterne og lærerens pryd- og køkkenhave.

Til skolen hørte også et jordlod, som skulle være så stort at læreren kunne holde 2 køer og 6 får. Jordlodderne blev gradvist afhændet i årene efter 1899-loven, da landsbylærerlønningerne gik over til at bestå af penge, fribolig og brændsel til skolestuen.

De gamle skoler havde lærerbolig i den ene side, forstue i midten og skolestue i den anden.

Tit - men ikke altid - lå skolen tæt op ad kirken, hvilket var med til at understrege den tætte forbindelse mellem skole og kirke.

1814-loven, som på mange måder gjaldt indtil 1937-loven, indeholdt en bestemmelse om, at børnene højst måtte have 1/4 mil (små 2 km.) til skole. Dette fraveg man først for alvor med centralskolebyggeriet fra midten af 30'erne. Derfor lå mange små skoler ude i landskabet, f.eks. Nygaard skole.

I Midt- og Vestjylland, hvor afstandene var meget store

30. Nygaard skole - interiur, foto Ning de Coninck-Smith.

31. Hodde skole. Planstyrelsens billedarkiv.

kom læreren til børnene, som omgangslærere eller der oprettedes bi- eller vinterskoler, som blev betjent af en lærer med bolig et andet sted.

Meget få af de gamle skoler er bevaret intakt. Eksempler er Nygaard skole ved Ørre fra 1878, som nu er skolemuseum og jagtcenter og Hodde skole ved Ølgod (fra 1831), som også er skolemuseum. I begge skoler er interiøret bevaret. (Ill. nr. 30 og 31).

1899-1913

Der var ikke lagt op til megen udsmykning, hvis man fulgte de statslige mønstertegninger og de lokale skoler er da også gennemgående meget spartanske.

Kvisten er nogle steder afmærket af en lille gesims, andre steder følges tagets kant af en krans-gesims. Eksempler herpå er skolerne i Snejbjerg, Timring og Grimstrup (ill. nr. 32 og 33), alle fra omkring 1900-1910.

Til enkelte landsbyskoler opførtes separate gymnastik-huse, selvom dette ført blev påkrævet efter 1937.

Kun ganske enkelte af skolerne fra omkring århundredeskiftet er bevaret intakt. På Herning-egnen er det kun Skolen i Grimstrup, hvor hverken det ydre eller det indre er blevet ændret. På Sjælland findes en forskole ved Flakkebjerg, syd for Slagelse, fra 1904, som også er bevaret - og som fungerer som skolemuseum idag. I skolestuen opbevares det oprindelige inventar, i lærerindeboligen findes hendes møbler, tøj, køkkensager, bøger m.m. (Ill. nr. 34).

På Herningegnen var der kun en af de mange skoler, som blev opført i årene efter 1899-folkeskolelovens vedtagelse, tegnet af en arkitekt. Det var skolen i Vildbjerg (se ill. nr. 28), som blev opført i 1908 efter tegninger af Hernings på det tidspunkt eneste arkitekt Viktor Gullev.

Der var tale om en 6 klasset skole med lærerboliger på 1. sal; hvidpudset, sort sokkel og mansardtag og med gesimser og søjler omkring hovedindgangen. Bag skolen lå et gymnastikhus i samme stil. Skolens stilmæssige forbillede kunne være en engelsk inspireret villastil - lidt som de villaer Gullev tegnede til sig selv og andre Herning-borgere. (21).

Skolen blev så dyr, at det kostede sognerådet livet.

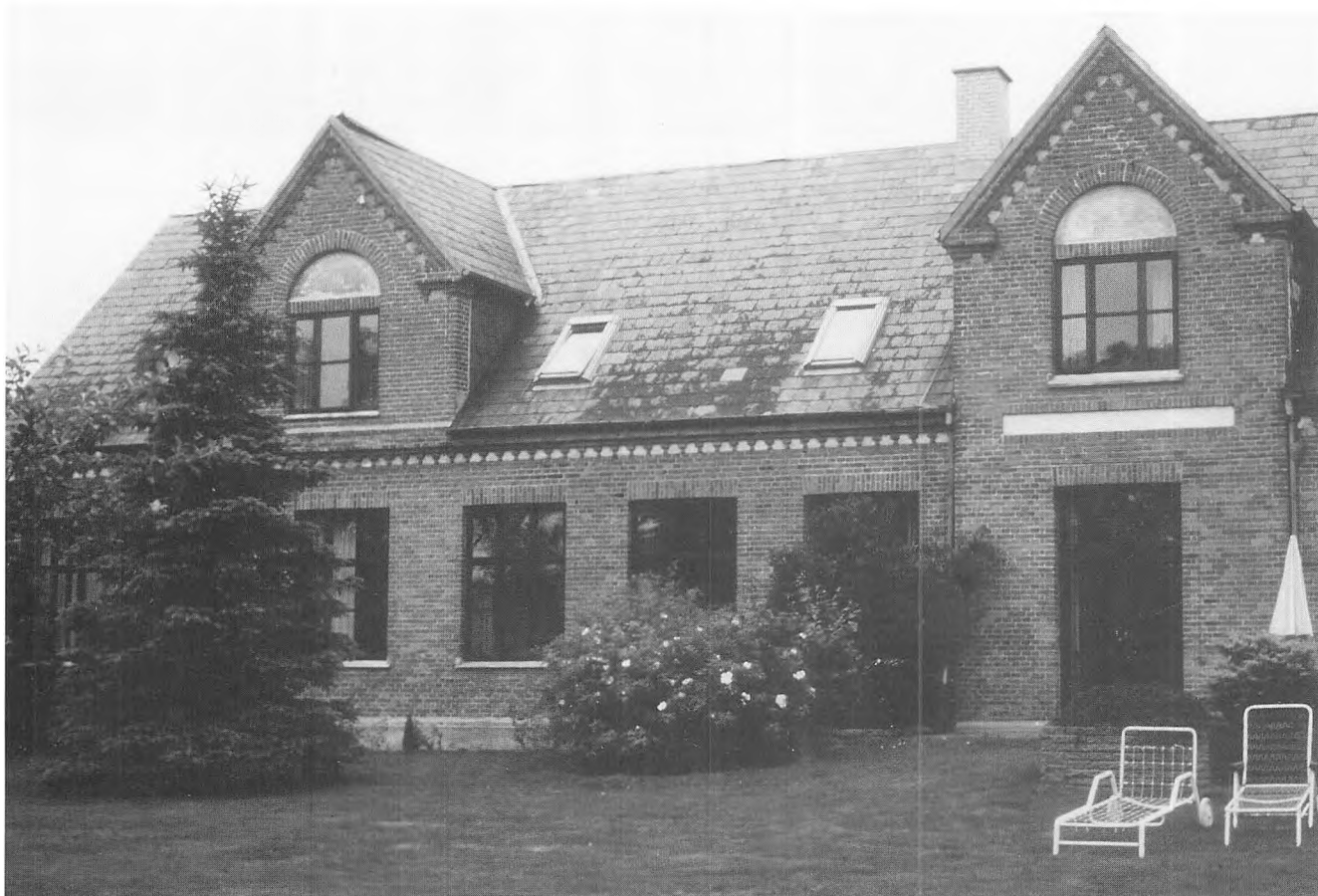
1913

Folkeskolens artikler om nye skolebygninger på landet vidner om, at de nye statslige mønstertegninger - udsendt i 1913 - hurtigt fandt klangbund rundt omkring hos sognerådene.

Det fremgår også af Folkeskolens beskrivelser af de nye skoler på landet, at man i stigende omfang benyttede arkitekter ved skolernes opførelse, hvilket måske var medvirkende til at de nye skolebygningsidealer slog igennem. Det kunne være en lokal arkitekt som arkitekt

32. Snejbjerg skole, 1910. Provst Nygaards billedsamling. Herning Museum

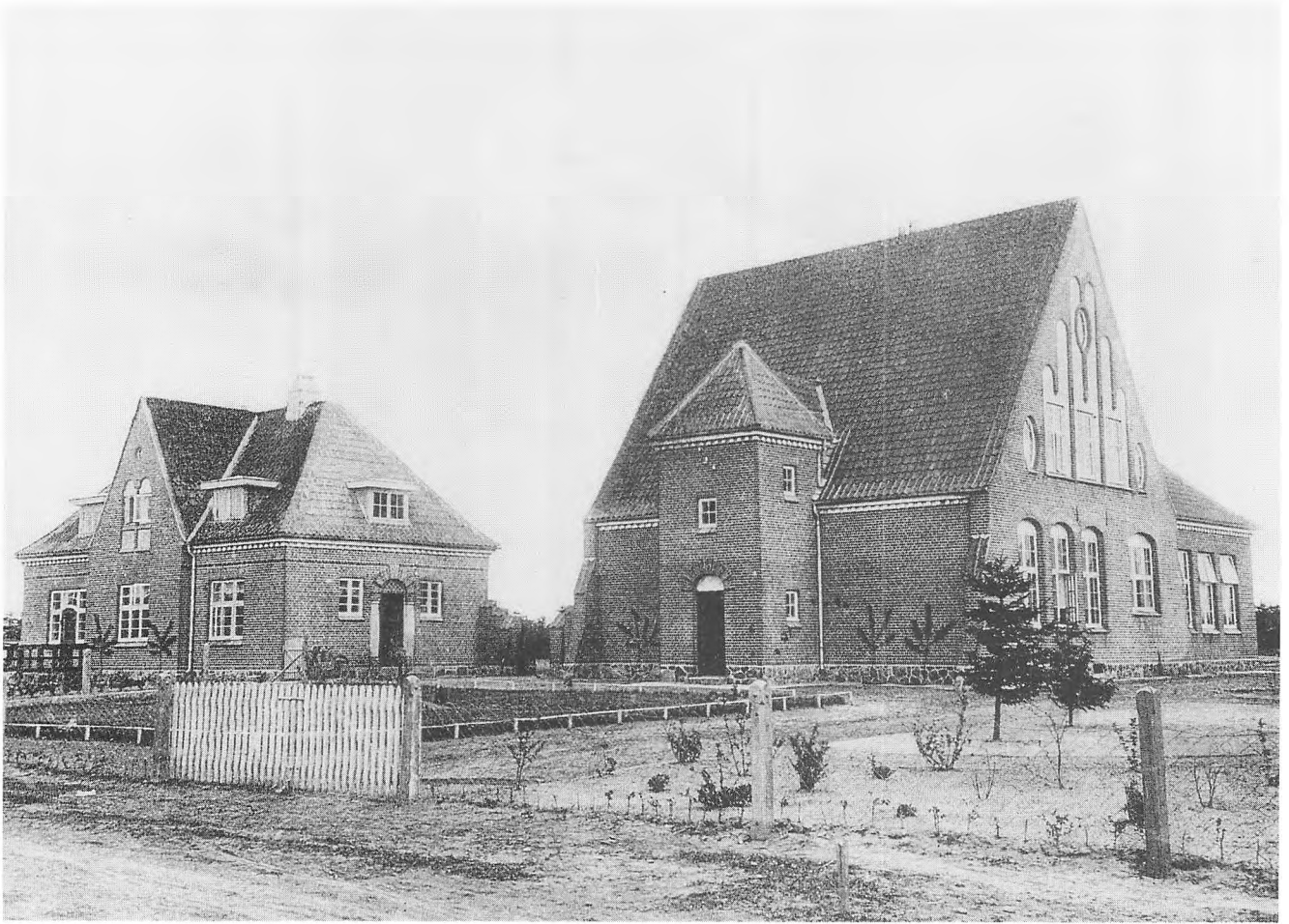
33. Snejbjerg skole - guldsmedie og bolig, 1988. Foto: Ning de Coninck-Smith

34. Interieur fra Flakkebjerg forskole. Foto: Ning de Coninck-Smith

35. Tuse skole, Holbæk Lokalhistoriske arkiv.

36. Brande skole fra 1910, V.O. Gundelach-Petersen.

37. Thyregod skole fra 1912, V.O. Gundelach-Petersen.

Kildegaard i Nykøbing Falster eller Søren Vig-Nielsen i Viborg, om begge satte deres præg på en god del af landsdelenes skoler. Det var heller ikke ualmindeligt at ty til københavner-arkitekter som Johannes Strøm-Tejsten (som også var en af ministeriets rådgivende arkitekter), Andreas Clemmensen eller Volmer J. Mørch-Hansen.

Det var især Martin Nyrop's trefløjede anlæg, som var populært. Med gymnastiksal i den ene fløj, skole i midten og lærerbolig i den anden fløj. På kvisten blev der bolig til 2. læreren og lærerinden - som næsten altid fik den mindste og dårligste bolig. Hvide gesimser og pilastre blev flittigt brugt. Et eksempel herpå er Tuse skole. (Ill. nr. 35).

Enkelte landsbyskoler var så atypiske at de fandt vej til tidsskriftet Arkitektens spalter, nemlig de to skoler i Brande og Thyregod fra 1910 og 12, tegnet af arkitekt V.O. Gundelach-Petersen, Vejle. (Ill. nr. 36 og 37).

Et andet fint eksempel er Søndermark skole ved Viborg, tegnet i 1910 af arkitekt Søren Vig-Nielsen. (Ill. nr. 38).

Interieur

Selvom landsbyskolerne gennemgående ikke var særlig forskellige i det ydre, så beretter flere af artiklerne i Folkeskolen om, at der i det indre kunne være gjort meget forskelligt ud af udsmykningen.

38. Søndermark skole i Viborg, opført i 1910. Foto: Ning de Coninck-Smith

Landsbyskolens Afløser, den moderne Centralskole

Vinterens Skoleliv paa Landet i en af de nye Skoler.

Der er Raad til alt Tilbehør — blot ikke til et Spanskrør.

LANDSBYSKOLEN, som vi kender den fra utallige Skildringer i den danske Memoirelitteratur, er ved at forsvinde. Som Følge af den nye Skole-

Førstelærer Larsen.

levgtning skal den erstattes af nye Centralskoler med alle moderne Undervisningsmidler. Udviklingen er allerede godt i Gang, og dersom den nuværende Situation ikke skaber uovervindelige økonomiske Hindringer, vil der kun gaa ganske faa Aar, for den gamle Landsbyskoles Saga er ude.

Landsbyskolen i dens gamle Form maa vise for Fremskridtets Krav. Men derfor vil dens store Betydning for dansk Kultur visseelig ikke blive underkendt. Adskillige af de dygtigste danske Kvinder og Mænd har faaet deres Start fra Landsbyskolen i et lille Bondehus, hvor Livets mest nødvendige Kundskaber blev indpodet under meget primitive Forhold. Lærerpersonalet var oftest en enkelt Mand, der sled med Børnene fra form til aldst og med alle Aldre paa een Gang. Det er et Stykke Kulturarbejde, der nok kan fyde et Menneskes Liv.

Ensartet Start for alle Børn.

DE NYE Centralskoler, som rekrutteres over hele Landet over, betyder for mange Omraader et vældigt Fremstød. Det er hidtil til at gøre alle Børnene paa en mere ensartet Start i Landet. De rejses af Landkommunerne med Støtte af Staten, men Driftten lægges store Partier paa den enkelte Kommune. Det er den Billeden af de nye Skoler i den sidste del af det nye Skole- og Undervisningslovs Forordning. Sognekolen, der ligger

et Par Kilometer fra Stationsbyen Ølstykke.

Det er en stor, moderne Bygning, beliggende paa et af de højeste Punkter i det smukke Landskab. Skolen bestaar af en Hovedbygning med fire Klasseværelser, Skolekøkkenet og med Lærereindeboliger paa 1. Sal og Søjdsal i Kælderen. Der er Gymnastiksal i en Sidefløj, to Villae til Bolig for Lærerne, desuden Garager og Halvtag. Til Skolen hører Haven og en stor Sportsplads omgivet af Popler, der ganske vist kun naar til Købene endnu. Omkostningerne har beløbet sig til omkring en kvart Million. Kommunen har knap 1100 Indbyggere. Der er ingen Velhavere, kun nogle faa velstuerede Gaardejere og isærigt mindre Landbrugere, Haandværkere og Landarbejdere med meget beskedne Indtægter.

En Mila Vej til Skolen.

SKOLEN afløser tre tidligere Landsbyskoler i Sognet. Den har sin egen Bil, der henter og bringer Børnene fra de Landsbyer, der ligger længst borte. Enkelte Børn bor helt op imod en Mil fra Skolen, og da Benzintildelingen blev standstødt og det endnu ikke var lykkedes at faa Generatortilslutning, maatte disse Børn paa eller cykle den lange Vej. Der var ganske smaa Kollinger fra 1. Klasse imellem. Skolen begyndte i Efteraaret 1938. De

Paa det øverste Billede ses Børnene omkring Skolebilen, som man er ved at sætte i Gang, hvilket ofte volder store Bryderier. — Nederst et Billede af Skolebygningen set fra Landevejen.

Pigerne i Skolekøkkenet i Færd med at servere Middagen.

Neste af dens ca. 115 Børn har saaledes tidligere gaaet i Landsbyskolerne. Skolens Førstelærer, Hr. Larsen, var Lærer ved Landsbyskolen i Sundbylle. Der var to Klasser, en for Børnene indtil 11 Aar, en for Alderen 11 til 14 Aar. Børnene gik hveranden Dag. I den ene Klasse havde han 28 Børn, et stort Tal for en Lærer, der skal undervise i alle Fag og samtidig skal undervise Børn, der baade i Alder og Evner afviger meget stærkt. Naturligvis havde den gamle Skole ogsaa sine Fortrin. Læreren var friere stillet. Han gik fra sin Daglejning til Skolestuen og tog sommetider sin private Radio med ind til Hjælp ved Undervisningen. Han boede nærmere ved Børnene og kendte dem bedre. Men alt det kan dog ikke opveje Fordelene ved den nye Skole. Der paa samme Maade som Byernes Folkeskole inddeler Børnene i 6 Klasser — i den ene Klasse forbliver Børnene i to Aar — giver dem Undervisning hver Dag og langt bedre Vilkaar.

Kun Lovord om den lokale Skolekommission.

KOMMUNENS Skolekommission er stolt over sin Skole og strækker sig saa vidt, som Kommunekassen tillader. Skolebøgerne er fornyet. Skolen har Lyshilleder og Symaskiner, gode Landkort — naturligvis

ikke aktuelle — og Redskaber til Fysik og praktiske Fag. Naar Jagttiden gaar ind, kommer mange af Sognets Jægere med Fugle til Udstopning. Selvfølgelig mangler der dog ogsaa noget, bl. a. et Spanskrør, som Skolen skal have. Hidtil har man imidlertid været enig om, at man ikke har haft Raad til at anskaffe det. Dermed faar alle Børnene Sko og Dragter til Gymnastik. Skolekommissionen er en magtfuld Institution, men Lærerpersonalet paa Jørlunde Sognekole har kun Lovord om deres lokale Skolekommission, hvis Velvilje blandt andet viser sig derved, at den overlader til Lærerne frit at tilrettelægge Undervisningen efter deres eget Skøn. Der er en særlig Prove, men intet Ekzamensterpest. Aarsproven er en Fest for Børnene. Der gives ikke Karakterer.

Man kan mærke paa Børnene, der næsten alle har gaaet i de gamle Landsbyskoler, at de føler Glæde over deres nye Skole. Til Jul Inviteredes Forældrene til Fest paa Skolen, hvor Pigerne maatte vise deres Færdigheder fra Skolekøkkenets Undervisning. Skolekøkkenet er den store Suksess. Det er Pigerne i de to ældste Klasser der faar Undervisning her, og de er meget utilfredse, hvis en af de ordinære Fridage falder paa den Dag i Ugen, da de ellers skal i Skolekøkkenet.

Paa Besøg i Skolekøkkenet.

DEN ældste Pige klasse er inddelt i 4 Familier, hver paa seks Personer. De faar teoretisk Undervisning i Levnedsmiddellære, Indkøb af Kød o. a. Levnedsmidler, Vitaminlære og Husholdningsregnskab. Den praktiske Undervisning bestaar i Tilberedning af Mad, i Vask, Strykning, Rulning og alt forefaldende Husholdningsarbejde. Der lægges stor Vægt paa at lære Pigerne Orden, Renlighed og Sparommelighed. Da jeg blev inviteret op til Skolekøkkenet, stod Middagen paa Bygsuppe med Æbler og stegte Svinehæfter med Frugtsalat. Pigerne spiser selv den Mad, de har lavet, og de lærer at dække Bord, servere og opføre sig nydeligt under Spisningen. De lærer ogsaa at læse, og de kan købe deres egne Kager. Ellers bekoster Kommunen alle Udgifter, og Husholdningslæreren hævder, at Omkostningerne er saa beskedne, at enhver Kommune kan overkomme denne Undervisning.

En kold Douche.

FØR Drengene er Søjdtimene et Eventyr. Lektionstimerne i Skolekøkkenet er det for Pigerne. Ogsaa Gymnastiktimerne er populære. I disse Vintermåneder kan Billedet imidlertid ikke lade sig opbevare af Gymnastiksalen, der er isodt som en

Plus og Minus ved Centralskolen.

ET Besøg paa en Centralskole overbeviser om det vældige Fremstød, som de moderne Undervisning har medført. Forskellen paa Vilkaarene for Uddannelse i By og paa Land er gjort mindre. Centralskolerne er mere sparsomme end Byernes Skoler, men det er jo ogsaa et stort Spørgsmaal, om man gavner Byens Børn ved at gøre Skolerne alt for paladæagtige. Landsbyens Børn er distanceret paa to Omraader: Ved Mangel paa Sprogundervisning — paa Grund af Lærerpersonalets store Arbejde — og ved den vanskelige Adgang til Mellem- og Realskolen, hvis Eksamenstestener jo stadig har en i hvert Fald officiel Værdi. De nye Centralskoler pnyer i det danske Landskab — Fremskridtet ligger dog ikke fæst og fremmet i det Ydre, i de materielle Fordele, men derimod i den Udvidelse af Skoletimerne, som først var midlig gennem Livkudringen af den gamle Landsbyskole, hvori saa mange Lærere i Aarevis har stridt — og stadig gør det — med en altfor kæmpemæssig Opgave.

Jens Kold.

Joe — Jeg er en g...

jeg ved nok, hvor Skoen tr...
daarige, maa man ikke ligge...
avertér reklama...
mit Valgsprog — — —
men det skal være i

Social-Demokrat
Københavns store Morgenavis.

Skolen ved Vodskov ved Horsens - tegnet af arkitekt Johannes Strøm Tejsen - var udstyret med en forhal med trappeparti op til 1. sal. "I Trappegangens Rækværk er udskaaret en Ugle som Symbol paa Skolens Gerning," hed det i Folkeskolens omtale i 1910.

I andre skoler på landet kunne man finde vægfriser, billeder over dørene eller inskriptioner - udført af lokale kunstnere. Eksempler herpå er Bredballe Central-skole, omtalt i Folkeskolen i 1915, s. 320. Her var der inskriptioner i sandsten over indgangspartierne.

I Mejlbjerg skole var en læsende dreng modelleret over den ene dør. En mor, som vuggede sit barn over den anden. (Folkeskolen, 1923 s. 137).

En skole i Gundestrup havde ifølge Folkeskolen, 1925 (s. 694) en spisesal med en fresko malet af Troels Trier, som forestillede "en Kornmark, hvor Himlens Fugle søger Føde."

De nye skoler var dyrere at opføre end de gamle og måske var det en af årsagerne til, at man nu gradvist var vidne til at det især blev bygget nye skoler i de mellemstore byer på landet.

En udvikling, som foregreb centralskolens komme i 30'erne. Hertil kom, at i enkelte mellemstore byer var skolevæsenet blevet købstadsordnet - d.v.s. skolen blev delt i 7 klasser og eleverne havde mulighed for senere at gå videre i mellemskolen. (Det var f.eks. tilfældet i Vildbjerg).

Altsammen noget som krævede flere klasselokaler - og større skolebygninger.

De første centralskoler

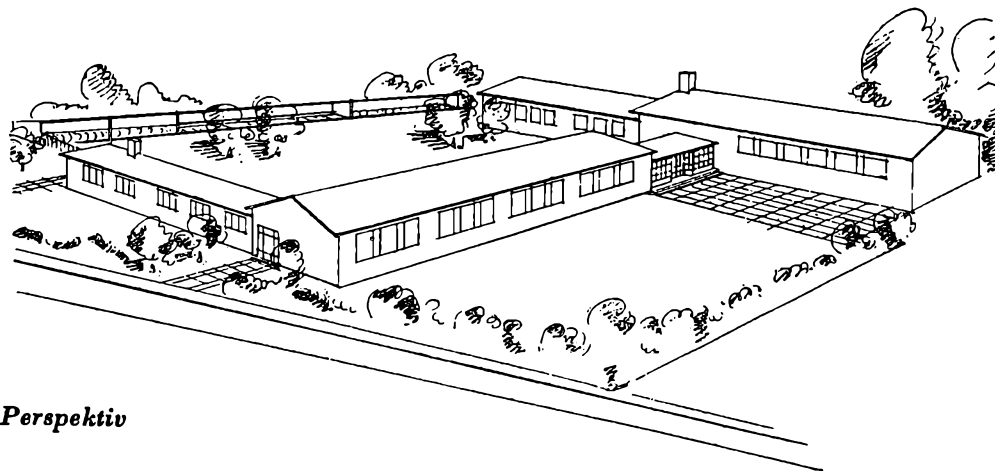
Den enklere byggestil, som 1913-mønstertegningerne lagde op til, fortsatte i skolebyggeriet på landet i 20'erne og 30'erne. Pilastre og gesimser forsvandt og som i byskolen vandt de gule mursten frem.

De få nye centralskoler, som nåede at blive opført inden 2. Verdenskrigs udbrud, hvor mangel på byggematerialer vanskeliggjorde byggeriet, fulgte stort set mini-steriets meget enkle, modernistiske, tegninger. (Ill. nr. 39).

Det var tankerne om et fleksibelt byggeri, som kunne bruges som skole i dagtimerne, som ungdoms- og aftenskolen eller forsamlingshus uden for skoletid, som nu blev til virkelighed.

Om Rorup-Grim nye centralskole, tegnet af V.K. Jensen, hed det således begejstret i Arkitekten, ugehæfte 1941 s. 113:

"Rorup-Grim Centralskole fungerer i udstrakt Grad som Sognegaard. Ungdommen søger i stort Tal til Undervisning i Aftenskolerne, Sang, Gymnastik, Sløjd, Skolekøkken m.v., og der har i afvigte Vinter i Gymnastiksalen været afholdt en Række oplysende Foredrag, som i stort Tal søges af Sognets Beboere."

Perspektiv

40. Rorup-Grim Centralskole. Arkitekten, februar 1940.

Nyudviklinger indenfor byskolebyggeriet - se næste afsnit - som sidekorridor, stor glaspartier og plads til ophold og leg inden i skolebygningen prægede også de få nye centralskoler. Her var spiserum, sydvendte klasser, blomstervinduer og farver på væggene. I det ydre var der tale om enkle røde - eller gule - murstensbygninger, placeret i vinkel eller i den gamle gårdfacon med skolegården i midten. (Ill. nr. 40).

Storby og købstadsskolen i 1800-tallet

I 1846 udtrykte den københavnske skoledirektion sig om kravene til byens nye skolebygninger på følgende måde:

"... det maatte ikke blot ansees for nødvendigt til Vedligeholdelse af Børnenes Sundhed, at der havdes Skolebygninger med rummelige, lyse og luftige Værelser, hvilket vanskeligt kunne opnaaes ved Leje, men ogsaa antages at hyggelige og smagfulde, omend simple Lokaler vilde bidrage væsentligt til at forædle Sindet, hæve det over det i Hjemmet Tilvante, samt allerede ved det ydre Præg af Orden og Zirlighed vække Følelsen af, at Skolen er et Sted, som Barnet skylder Agtelse og Ærefrygt." (22).

At skolebygningen på en gang skulle udgøre en ramme om en sund skolehverdag og indvirke moralsk forbedrende og opdragende på børnene; det blev ledetrådene for storby-skolebyggeriet i hele det 19. århundrede og 20. århundrede.

Idealerne fortolkedes forskelligt til forskellige tider, men det var først i 30'erne at arkitekter og skoleplanlæggere begyndte at pille ved traditionen i og med at de ønskede at skolebygningen også skulle kunne give plads til en kreativ skolehverdag - hvilket bl.a. krævede rum til fysisk udfoldelse både inden- og udendørs.

De første købstadsskolerne i anden halvdel af det 19. århundrede havde en meget enkel indre planløsning, hvor klasserne var placeret symmetrisk omkring trappearealet.

I 1850'erne begyndte de første midterkorridorskoler at dukke op i København - formodentlig under inspiration fra latinskolebyggeriet, hvor midterkorridoren var slået igennem i 1840'erne. (23).

Midterkorridoren blev det 19. århundredes altdominerende planløsning. (Ill. nr. 41).

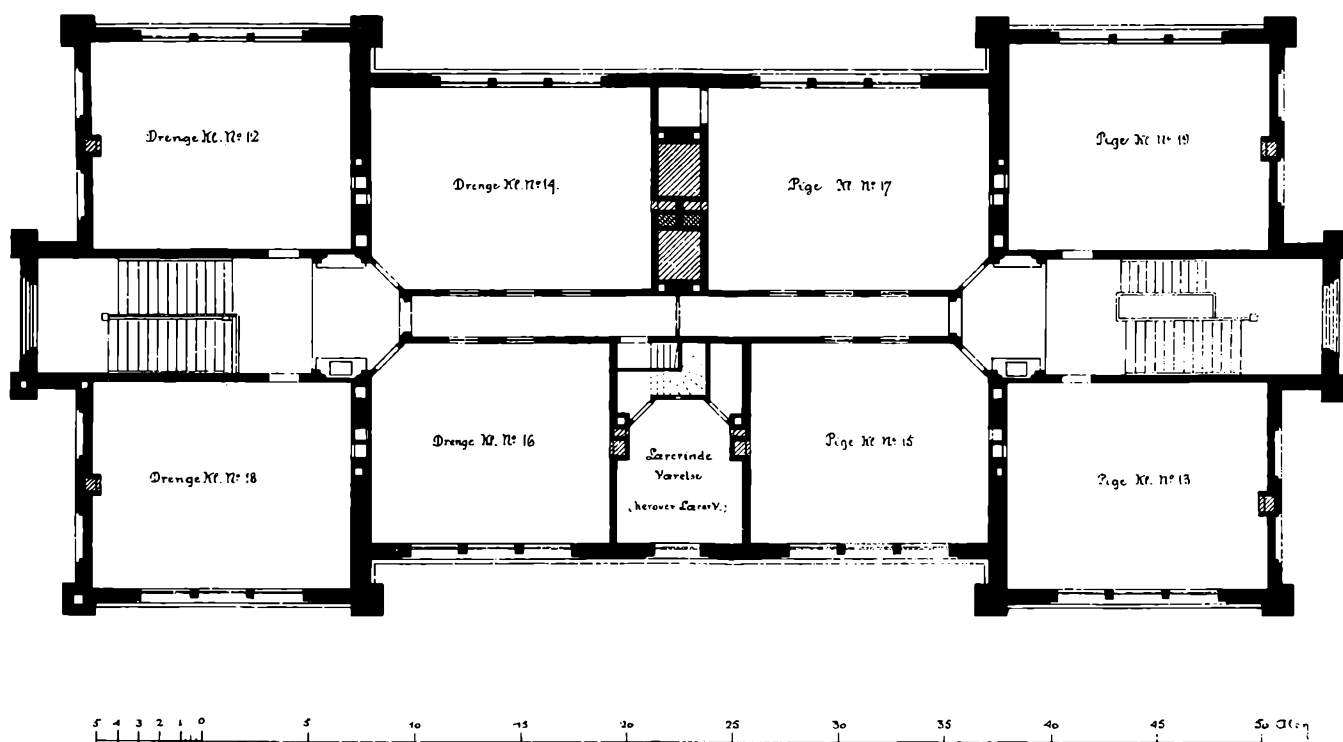
I det ydre lagde man sig tæt op af tidens foretrukne stilretninger; klassicismen og fra 1870'erne historicismen; særligt dyrkelsen af den italienske renaissance og dansk middelalder.

Stilarter, som ideelt kunne understøtte tilliden til og respekten for oplysning og visdom med deres association til den europæiske kulturs højdepunkter, det gamle Rom og renaissancen.

Historicismens bygninger var monumentale; en monumentalitet, som man inden for skolebyggeriet yderligere understregede - især i 1870'erne og 1880'erne - ved at lade skolens indgangsparti have form som en kirkedør.

At man i samtiden ikke var blind for, hvordan arkitekturen virkede ind på skolebarnet vidner følgende udtalelse af en af tidens store arkitekter, F. Meldahl om. Under et foredrag om skolehygiejne og skolebyggeri i det Medicinske Selskab i 1877 sagde han bl.a.: "Det er vistnok ikke for Intet, at Regenter og Kirkens ledende Kræfter har tyet til den Hjælp, som Kunsten kunde give. Læg blot nøje Mærke til det enkelte Menneske, naar det kommer under Indflydelse af virkelig stemningsfuld, monumental Kunst. Se paa Den, der træder ind i

2den Sals Etage

41. Plan af Matthæusgade skole 1883.

skjønne Kirker og Gravkapeller eller i Slottenes og Paladsernes Pragtlokaler, i festlig smykkede Theatre, i alvorsfulde Raadhuse eller Klostergange eller i vor Tids Museer. Selv det raaeste, mindst udviklede Menneske, den kaade Dreng, bliver beskedne, ophører med at tale højt, søger at gaa lydløst paa Tærne, undlader at spytte og skjændes o.s.v. Hvor ofte har jeg ikke glædet mig ved at iagttage dette!" (24).

Billigt byggeri

Den nye skolearkitektur havde et karakteristika, som kom til at klæbe til den langt ind i det 20. århundrede. Der skulle bygges så økonomisk som muligt, hvilket fik betydning både for planløsning, udsmykning som valg af byggegrund.

Midterkorridoren, som var det 19. århundredes foretrukne planløsning var en billig og rationel udnyttelse af arealet.

Sammenlignes danske byskoler med tyske eller østrig-ungarske er det slående så spartanske de er både i det indre og det ydre.

De mellem-europæiske skoler var ofte udstyret med tårne og spir og mange havde aula'er med rig udsmykning. Forhold, som man slet ikke finder i danske byskoler i det 19. århundrede. (25).

Skolernes placering var som oftest et resultat af adgangen til billige byggegrunde.

Enten fordi kommunen havde været forudseende nok til at købe jord op - eller fordi grunden lå så langt udenfor centrum at den var rimelig billig i pris.

"Latinerkvar- teret"

Et konkret resultat af denne byplanlægningspolitik er, at de gamle skoler tit ligger meget tæt på hinanden. Karakteristiske eksempler herpå er skolernes placering på Vesterbro og Nørrebro i København. Eller der etableredes egentlige "latinerkvarterer", som man finder i Kolding, Skolegade, og som man har haft i Herning omkring Bethaniagade.

Skolebyggeriet i København og Frederiksberg var indtil århundredeskiftet toneangivende indenfor udviklingen af byskolens arkitektoniske udformning. Det var her presset på skolerne var størst p.g.a. indvandringen, og det var her der var adgang til de nyeste internationale forskningsresultater inden for skolehygiejne og skolebyggeri.

Selvom København og Frederiksberg var dominerende inden for nytænkning omkring skolebyggeri, så var en by som Odense også godt med. Odense var den første by i Danmark, som indrettede skolebade i kommuneskolerne. Det var i midten af 1880'erne.

Fra omkring århundredeskiftet var eksperimenterne ikke kun et storbyfænomen. Snarere tværtimod. Den første

pavillonskole blev bygget i Holbæk i 1901, i Ringsted i 1906. Den første aulaskole i Århus i 1914 (Samsøgade).

Eksperimenter kostede penge og krævede et vist skolepolitisk overskud, hvilket det kunne være svært at finde i hovedstaden omkring århundredeskiftet.

Ikke mindst de dyre byggegrunde var en af årsagerne til, at København og andre større byer, som Århus, fastholdt skolebyggeri i højden samtidig med at dette blev søgt forbedret i henhold til de nye pædagogiske og skolehygiejniske krav om forbedret adgang til lys og frisk luft.

Et resultat heraf var sidekorridorskolen; et andet resultat aulaskolen.

Byskoler 1850-1900

I 1856 blev der opført en ny borgerskole i Kolding, bygget i tidens klassicistiske stil, i to etager med glat pudsede mure, gesims og pilastre omkring indgangspartierne. På facaden var opsat en tavle med givernes navne og inskriptionen "Herre, i dit Lys ser vi Lyset." (26). (Ill. nr. 42).

Klasselokalerne var placeret i stueetagen og på 1. sal var der indrettet lærerbolig samt plads til yderligere to klasseværelser. Skolens store hus dybde tyder på, at adgangen til klasserne var placeret omkring trappen.

En lignende planløsning havde været anvendt i København i 1846, da Københavns kommunen opførte sin første offentlige skole, Østre Betalingsskole, nu Sølvgades skole. (Ill. nr. 43 og 44).

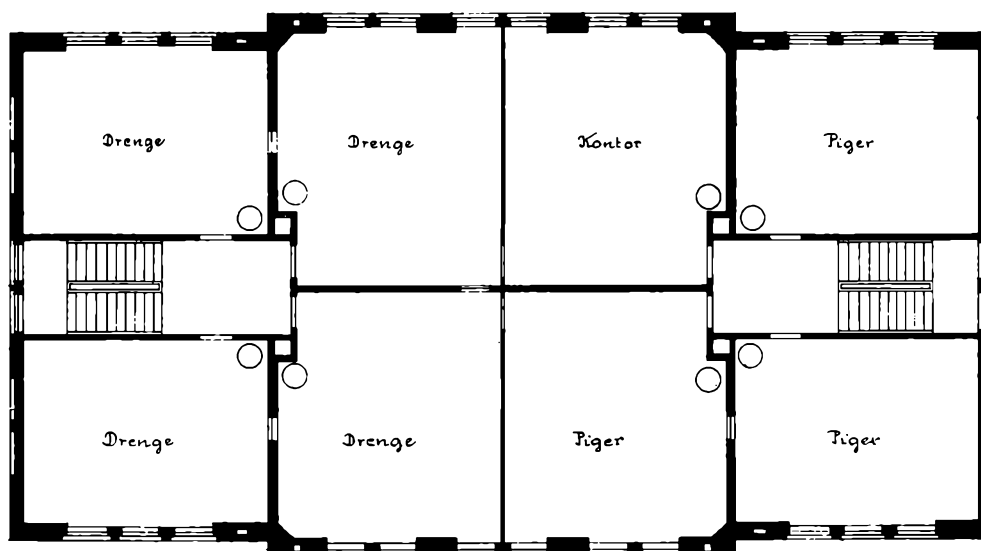

42. Sankt Nicolaj skole i Kolding. Planstyrelsens billedarkiv

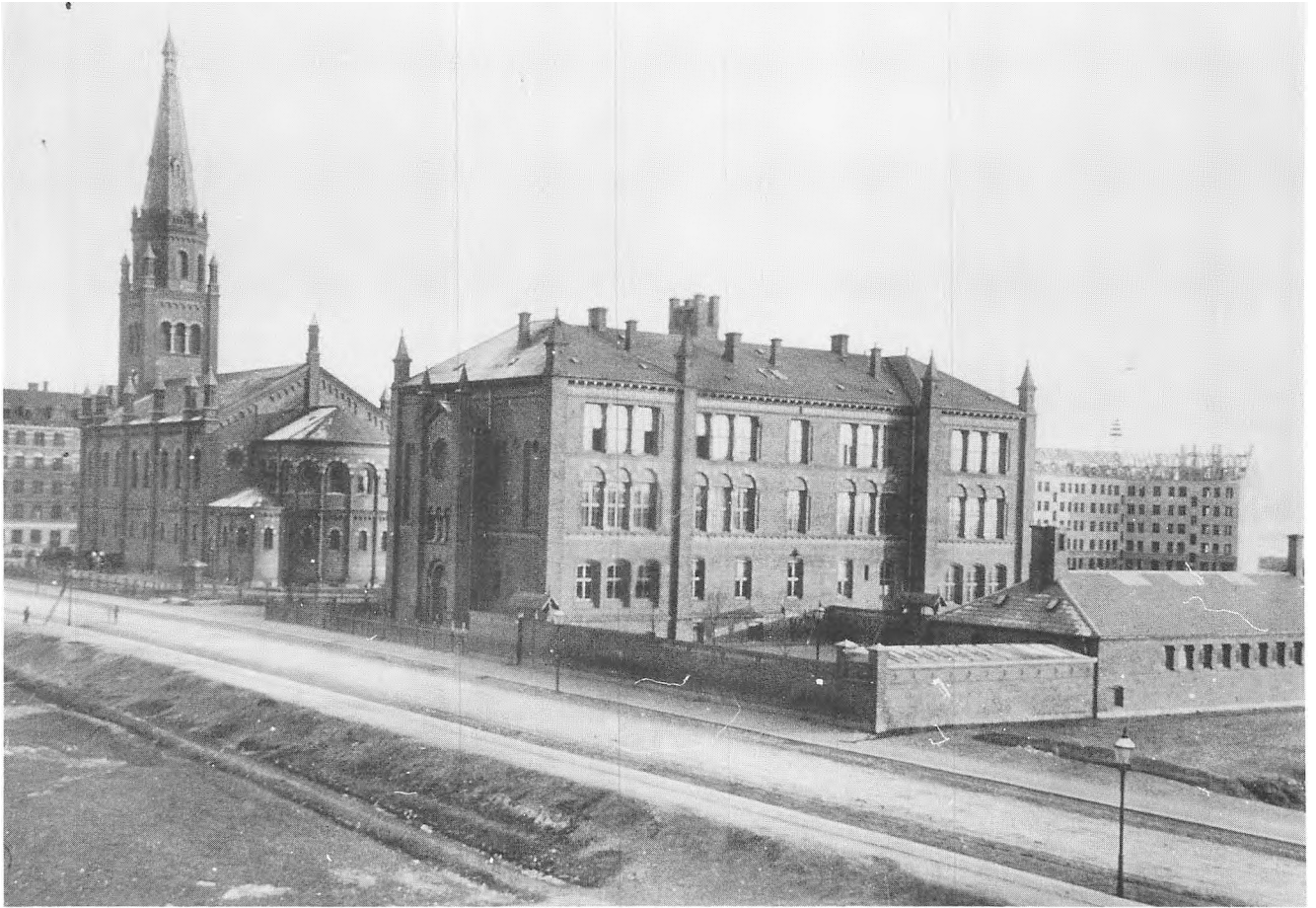

43. Østre Betalingsskole i København, Facade fra Kjøbenhavns Kommuneskoler 1846-1903

1ste Sals Etage

44. Østre Betalingsskole i København, Plan fra Kjøbenhavns Kommuneskoler 1846-1903

45. Matthæusgade skole, opført 1883. Bymuseet.

Sammenlignet med den næste generation af kommuneskoler fra 1870'erne så adskiller de ældre sig ved at være mindre, ved at være opført i tidens klassicistiske stil og ved at de hygiejniske fordringer til skolearkitekturen endnu var begrænsede.

Da den skolehygiejniske bølge for alvor rullede hen over Danmark i 1870'erne satte det også et tydeligt præg på skolearkitekturen først og fremmest i de større byer.

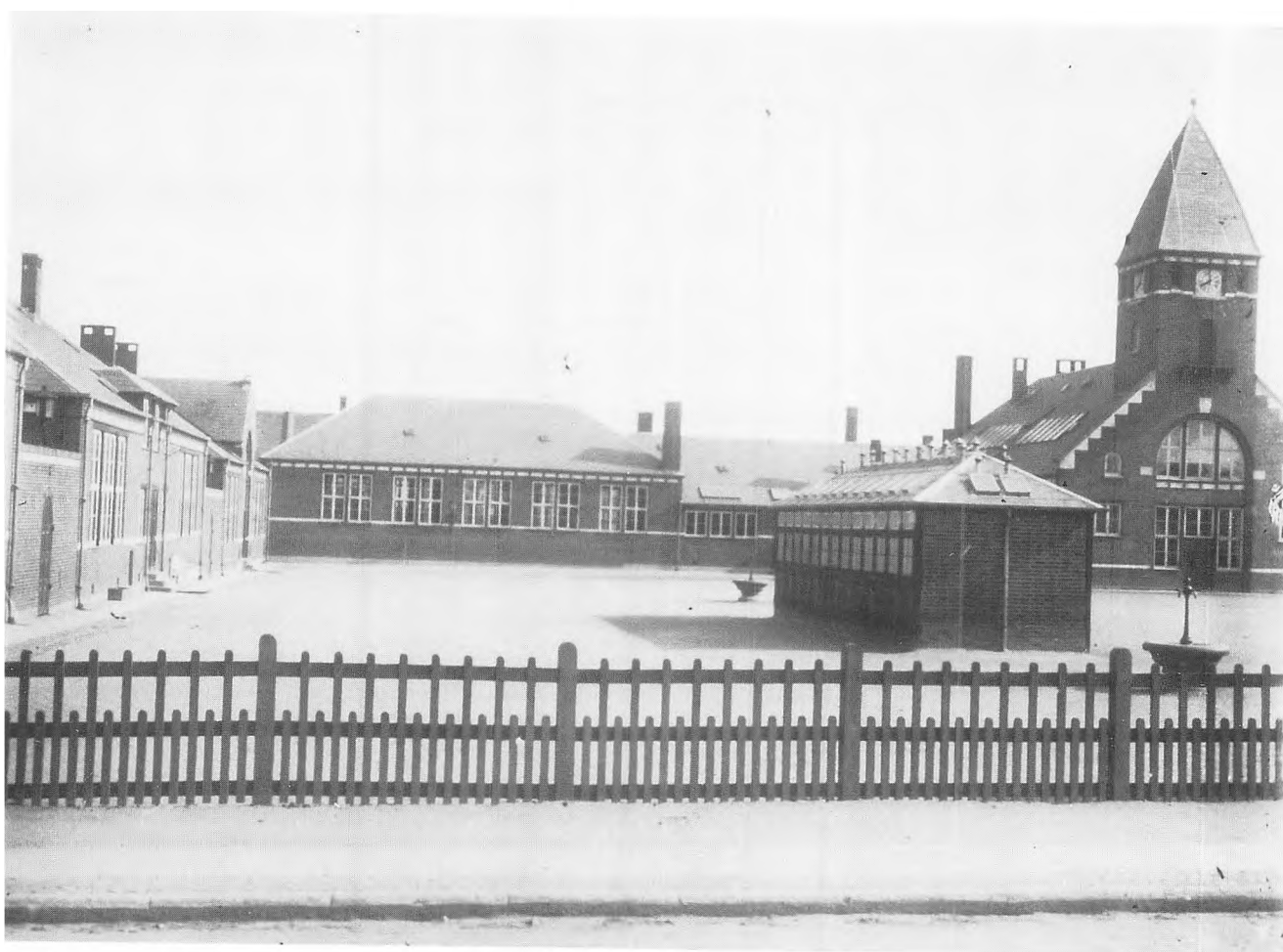
Vinduespartierne blev meget store, midterkorridorerne blev større og der blev indrettet garderober for at forbedre udluftning og luftforholdene i klasserne; der blev opført separate gymnastikhuse og fra 1880'erne skolebade og bispisningsrum i kældrene. Eksempler på denne type af skoler er Matthæusgade skole på Vesterbro i København fra 1883. (Ill. nr. 45).

På skolerne var der funktionærboliger - i stueetagen, bl.a. for at sikre det maksimale tilsyn med dens brugere døgnet rundt.

De københavnske skolebygningsidealer genfindes i køb-
stadskolerne fra den samme periode, f.eks. Herning
kommuneskole i Bethaniagade fra 1904 og "den røde
skolebygning" Skolegade i Kolding fra 1880'erne. (Ill.
nr. 46).

46. Skolegade i Kolding. Planstyrelsens billedarkiv.

47. Østre skole, 1918. Holbæk lokalhistorisk arkiv.

Pavillonskolen

Et forholdsvist kortvarigt mellem spil mellem først 1880'ernes og 90'ernes røde murstensskoler i tidens historicistiske stil og siden neoklassicismens og funktionalismens sidekorridor og aulaskoler var, pavillonskolen.

En idé inspireret af hospitalsbyggeriet - især epidemihospitalerne hvor man havde søgt at begrænse smitteoverførelserne mest muligt ved at isolere patienterne i mindre pavillon'er - kaldet cottager. (27).

En anden medvirkende faktor var lægen Niels Ryberg Finsens opdagelse af sollysets bakteriedræbende effekt i slutningen af 1890'erne, som fik læger til at tale for, at i lokaler, hvor mange mennesker var samlet burde der være maksimal adgang for sollyset.

Pavillonskoletanken slog an i købstæderne, som netop i årene omkring århundredeskiftet oplevede en mærkbar stigning i antallet af indbyggere og hermed et kraftigt pres på skolebygningerne.

1899-folkeskoleloven og 1904-loven om mellemskolen skabte yderligere et pres på købstadskolen. For at enhedsskolen - dvs. folkeskole i forening med mellemskole og en etårig realklasse - kunne blive til virkelighed skulle der bygges faglokaler og nye klasselokaler.

Pavillonskolen krævede et stort grundareal - og det var næsten kun i provinsbyerne at der endnu fandtes store forholdsvis centralt beliggende grunde til en rimelig pris.

Holbæk og Ringsted

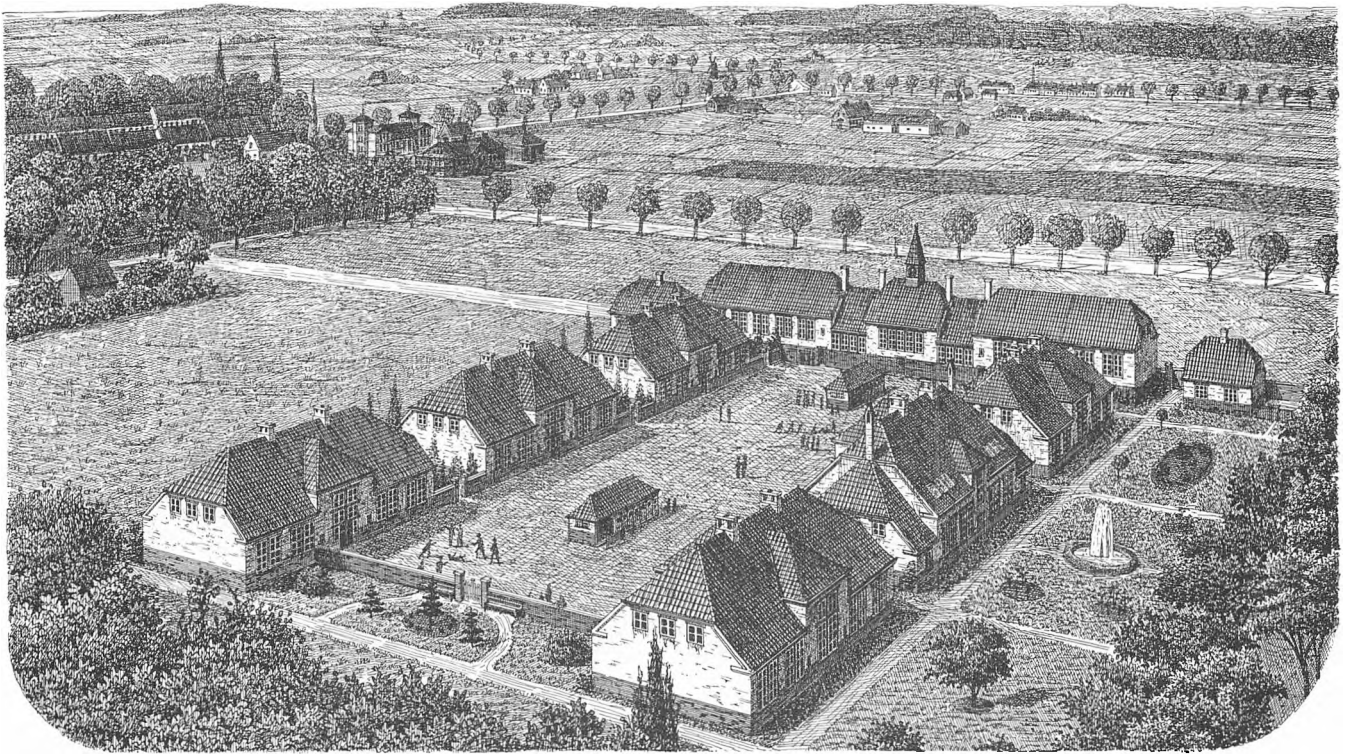
I Holbæk valgte man i 1901 at opføre den nye pavillonskole - Østre Skole - på den gamle markedsplads, lidt øst for centrum. Skolen blev tegnet af arkitekt A. Haunstrup.

Den blev opført i flere etaper, først en pavillon og en gymnastikbygning, siden flere pavilloner og en afdeling med faglokaler. Da den var fuldt udbygget i 1918 bestod den af 8 pavilloner - en gymnastik og folkebadebygning, og en tårnbygning med faglokaler. En børneby i miniformat. (Ill. nr. 47).

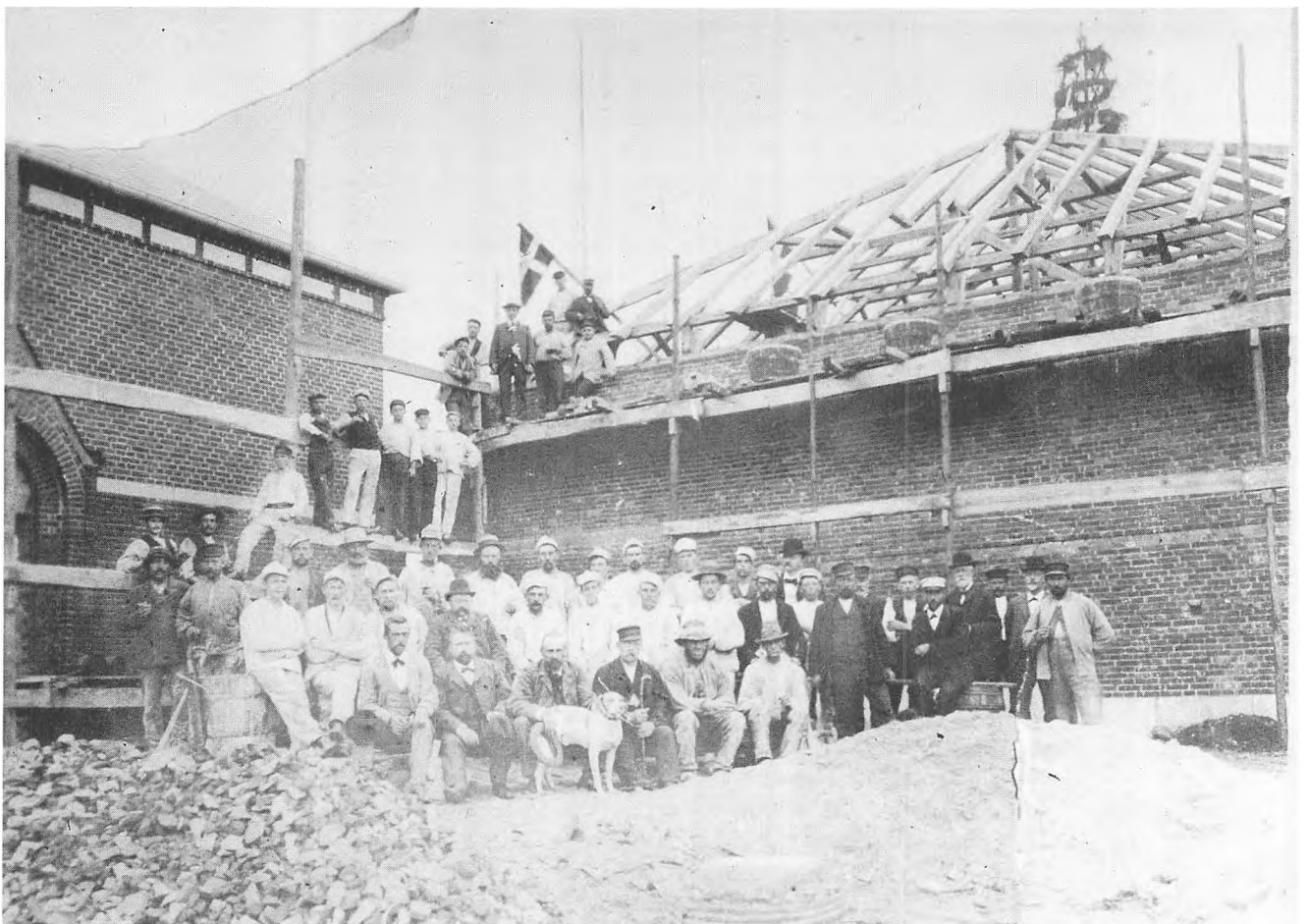
Pavillonerne indeholdt 4 klasseværelser med en hal i midten, beregnet til garderobe, håndvask, spisning og ophold i dårligt vejr. Skolerne var placeret således at sollyset udnyttedes maksimalt. Bygningerne var med undtagelse af kontorbygningen i et-plan og der var derfor direkte adgang til legepladsen.

Bygningerne blev indrettet efter de nyeste hygiejniske fordringer med vægt på at skabe de bedste betingelser for renlighedens opretholdelse, hulkile i alle sammenføjninger, oliemalede vægge og stengulve i forstuerne. For at forhindre smitteoverførelse var lærerboligerne skilt fra selve skolen. (Ill. nr. 48).

A. Haunstrup tegnede også pavillonskolen i Ringsted fra 1906 - Valdemarskolen.

48. Valdemarskolen i Ringsted, fugleperspektiv

49. Nicolai Flindt og byggesjak. Østre skole. Holbæk lokalhistorisk arkiv

Ideerne kommer som bekendt ikke dumpende ned fra himlen, ej heller når det drejer sig om pavillonskolen. Pavillonskolen kom til Holbæk gennem den lokale læge, Nicolai Flindts (1843-1913) mangeårige arbejde for denne tanke - både i og uden for byrådet. (Ill. nr. 49).

Efter hans opfattelse opfyldte pavillonskolen netop den mest afgørende fordring til en skole, nemlig maksimal adgang til lys og frisk luft.

Skolen havde, mente Flindt, pligt til at drage omsorg for den opdragende slægts helbred og derigennem indvirke på børnenes moral.

Ved et foredrag om skolebygningerne i provinsen i den nordvestsjællandske lægeforening i 1901, sagde han herom bl.a.

"Lad os endelig ikke et øjeblik glemme, at den første og mest afgørende Fordring til en i hygiejnisk Henseende acceptabel Skole er frisk Luft ude og inde og den rigest mulige Adgang til Sol og Luft til Legeplads og Lokaler. Luften, den rene friske Luft maa fordres efter størst mulige Omfang, fordi den er en Condition sine qua non for Sundhed og Velvære, medens den urene Luft tynger Legeme og Sjæl, hindrer den fri Udfoldelse af alle fysiske og sjælelige Funktioner og virker svækkende og sygdomsvækkende. Dagslyset og Solskinnet maa fordres i saa stort Maal som muligt, fordi det er uundværligt for at holde Jordoverfladen og Lokaler rene og smittefrie..." (28).

Østre skoles arkitektur var bevidst enkel, måske under inspiration af den engelske haveby-stil, men funktionel med det formål at understøtte skolens pligt til at sørge for den opvoksende ungdoms sundhed, både i fysisk og moralsk henseende. (Ill. nr. 50 og 51).

Et sundt og rent miljø ville, ifølge Flindt, af sig selv gøre skolen tillokkende for barnet og lære det at værne om og respektere skolen og dens gerning.

"Lad Barnet komme fra nok saa lille og fattigt et Hjem, modtages det i Skolen af Urenlighed og slet Lugt i alle Kroge, af smudsige Skolestuer, af uordentlige Legepladser, af stinkende Latriner, kan det kun med Ulyst og Modstræben tænke paa at komme i Skolen. Med hvilke helt andre Følelser møder Barnet derimod ikke luftige og lyse Rum; her føler det sig legemlig og aandelig vel; med frejdigt Sind, straalende Øje og aabent Øre indsuger det Undervisningens Lærdomme; det føler sig saa trygt og roligt; helt instinktivt forstaar det, at et saadan sted kun har godt at byde paa. Og hvilken uhyre Betydning for hele Barnets senere Liv har det ikke, at det vænnes til Orden, og at dets Sans for Renlighed vækkes og rodfæstes, og at det i den Henseende lærer at tage fornøden Hensyn til sine Omgivelser." (29).

Ikke bare de fysiske rammer og planløsningen i pavillonskolen i Holbæk var tænkt igennem til mindste hygiejnetekniske detalje.

Også inventaret var specialtegnet, af læge N. Flindt, som

50. Østre skole, 1918. Holbæk lokalhistorisk arkiv.

51. Østre skole i Holbæk. Foto: Ning de Coninck-Smith

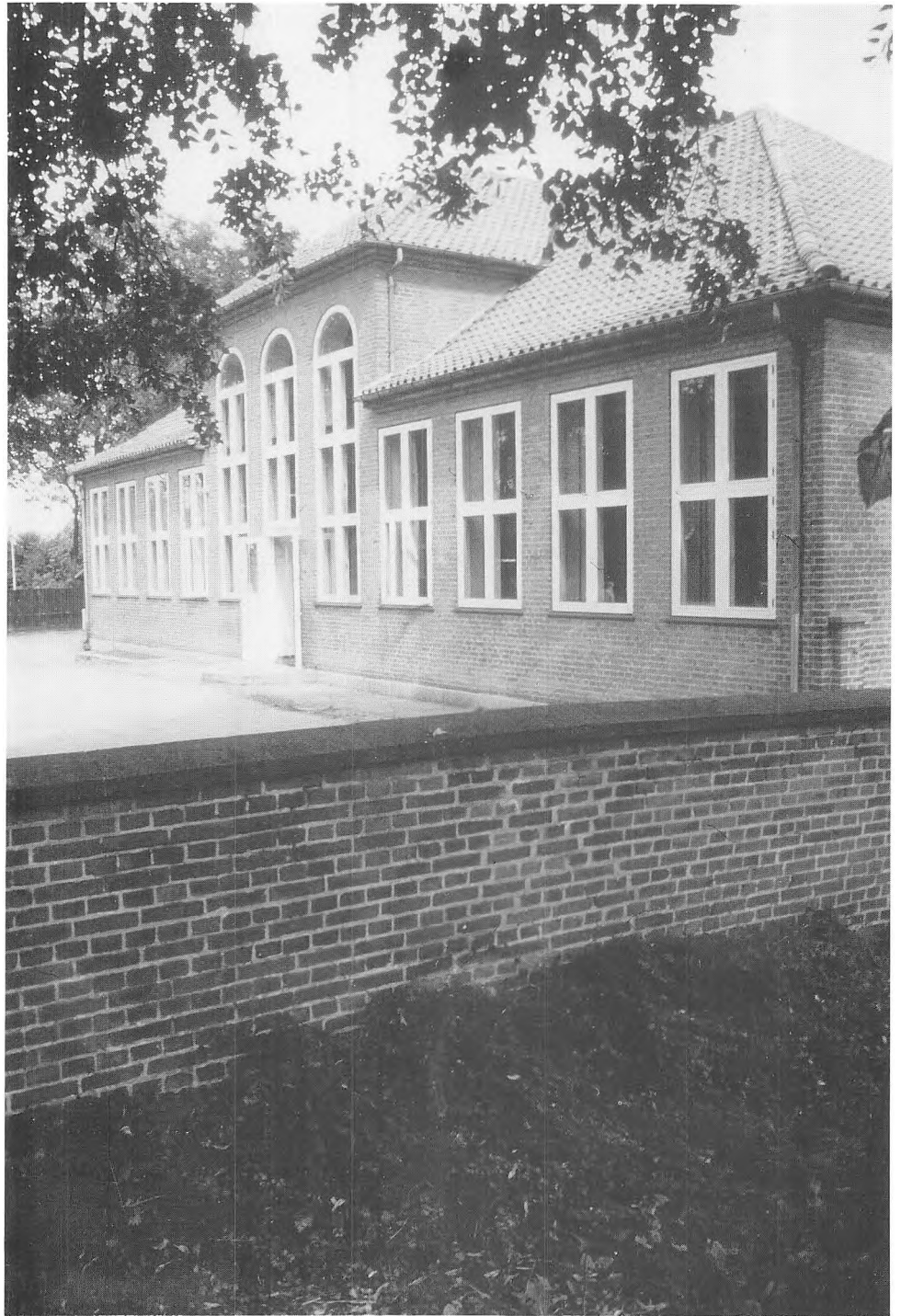
Inventar i Valdemarskolen, Ringsted. Midtsjællands lokalhistoriske arkiv (Holbæk)

havde videreudviklet Axel Hertels bord fra 1890'erne. Hvor man i København af økonomiske grunde havde afvist et-mands bord, så var Holbæk-bordet et et-mands bord med forskydelig bordplade.

Herved blev bordet mere funktionelt; barnet kunne både læse, skrive, sy og rejse sig op ved tiltale uden støj.

Bænken var forsynet med lændestøtte, som "ikke var et apparat, der er bestemt til at værne om barnets magelighed, men til at beskytte det mod sundhedsfarlige, forvredne, og uskønne legemsstillinger og forhindre en henslængt og anstandsløs holdning." (30). (Ill. nr. 52).

Det var vigtigt, at inventaret blev indrettet så det let kunne holdes rent og flyttes ved gulvask. Flindt talte som en af de første for at det tunge ophøjede kateder skulle fjernes. Det var umuligt at flytte, et ideelt sted for støv og smittefarlige bakterier. Ved et skolemøde i Holbæk i 1897, sagde han i den anledning følgende: "De gamle, klodsede Katedre, hvorpaa Lærerne jo i Regelen har Plads, er antediluvianske (fra før Syndfloden ncs) Uhyrer, der burde have levet deres længste Tid. Anbring et almindeligt lille Bord og en passende Stol paa en let, forneden aaben Forhøjning, og De vil, mine Herrer, naa de samme Fordele som ved det gammeldags Kateder, uden at belemre Skolestuen med et klodset og tungt Møbel, som der skal fire stærke Karle til at flytte, og under

53. Vestre skole, tegnet af Marius Petersen, foto: Hans Erling Langkilde.

hvilket man ofte finder aargammelt Smuds ophobet. Læg alt, hver en Krog og Revne i Skolestuen, saa godt frem for Dagens Lys som muligt; dette maa helt igennem være den ledende Tanke; Mørket beforder og skjuler kun Forraadnelse og Smuds og vier vores lyssky Fjender, de sygdomsfremkaldende Bakterier, Vind i Sejlene." (31).

I 1921 blev der opført endnu en pavillonskole i Holbæk. Det var Vestre skole tegnet af Ivar Bentsen og udvidet i 1927, efter tegninger af Marius Petersen. (Ill. nr. 53).

En undersøgelse, offentliggjort i Folkeskolen i 1912 viste, at der derpå nu var blevet opført pavillonskoler

mindst 13 andre steder i Danmark, bl.a. i Skovshoved (1908), Hellerup (1909), Maribo og Stubbekøbing.

C. Strandgaards bog "Danske Købstadsskolels Indretning og Montering" fra 1907 indeholdt flere billeder fra den nye pavillonskole i Stubbekøbing. De viser at man her fulgte principperne fra Holbæk, både i arkitekturen, planløsning og inventar.

Det samme var som vist ved ill. nr. 51 tilfældet i Ringsted.

I København opførte man i 1907-1909, efter voldsom modstand fra højresiden i Borgerrepræsentation, en tillempet pavillonskole ved Vigerslev Allé.

Der var nærmest tale om to-etages villaer, grupperet omkring en legeplads. Men de bærende idéer var de samme som i Holbæk. (32).

Pavillonskolernes "skæbne"

Udviklingen i skolevæsenet har sat sit umiskendelige præg på de gamle pavillonskoler i Holbæk og i Ringsted.

På Østre skole har man valgt at forbinde de enkelte pavilloner med hinanden. Det samme er også tilfældet på Valdemarskolen i Ringsted. Herved er skolens bærende idé gået tabt.

På Østre skole har man i to af pavillonerne bygget et klasseværelse op i den store hall, hvilket slår den gamle planløsning helt i stykker. I alle klasserum er

54. Holbæk Østre skole, foto: Ning de Coninck-Smith.

lofterne blevet sænket. Kun gymnastiksalen er på det nærmeste intakt.

Både i Ringsted og i Holbæk har skolerne fået nye vinduer og døre i en anden stil end de oprindelige.

Vestre skole er i det ydre stort set intakt - dog med nye døre - men er også en del ombygget indvendig. (Ill. nr. 54, 55 og 56).

Sidekorridor og andre planløsninger

Også på andre måder blev skolebyggeriet fornyet i årene før 1. Verdenskrig.

Det drejede sig om fremkomsten af henholdsvis sidekorridorskolen og affødt heraf de såkaldte T- eller U-skoler, eller skoler, hvor bygningskroppene var helt asymmetrisk placerede.

Sidekorridorskolen havde som formål at sikre samtlige klasser lige meget lys. Klasserne skulle så vidt muligt vende ud til lys/sol-siden; korridoren, faglokaler og lærerværelser blev lagt til den mørke side.

Sidekorridorskolen blev den foretrukne byggestil i de byer hvor socialdemokraterne fik del i den politiske magt. Sidekorridorskolen opfattedes som et progressivt brud med højrestyrets mørke midterkorridorskoler. I sidekorridorskolen kunne alle børn, uanset social baggrund, få lige del i sollysets livgivende virkninger.

55. Valdemarskolen i Ringsted, foto: Ning de Coninck-Smith.

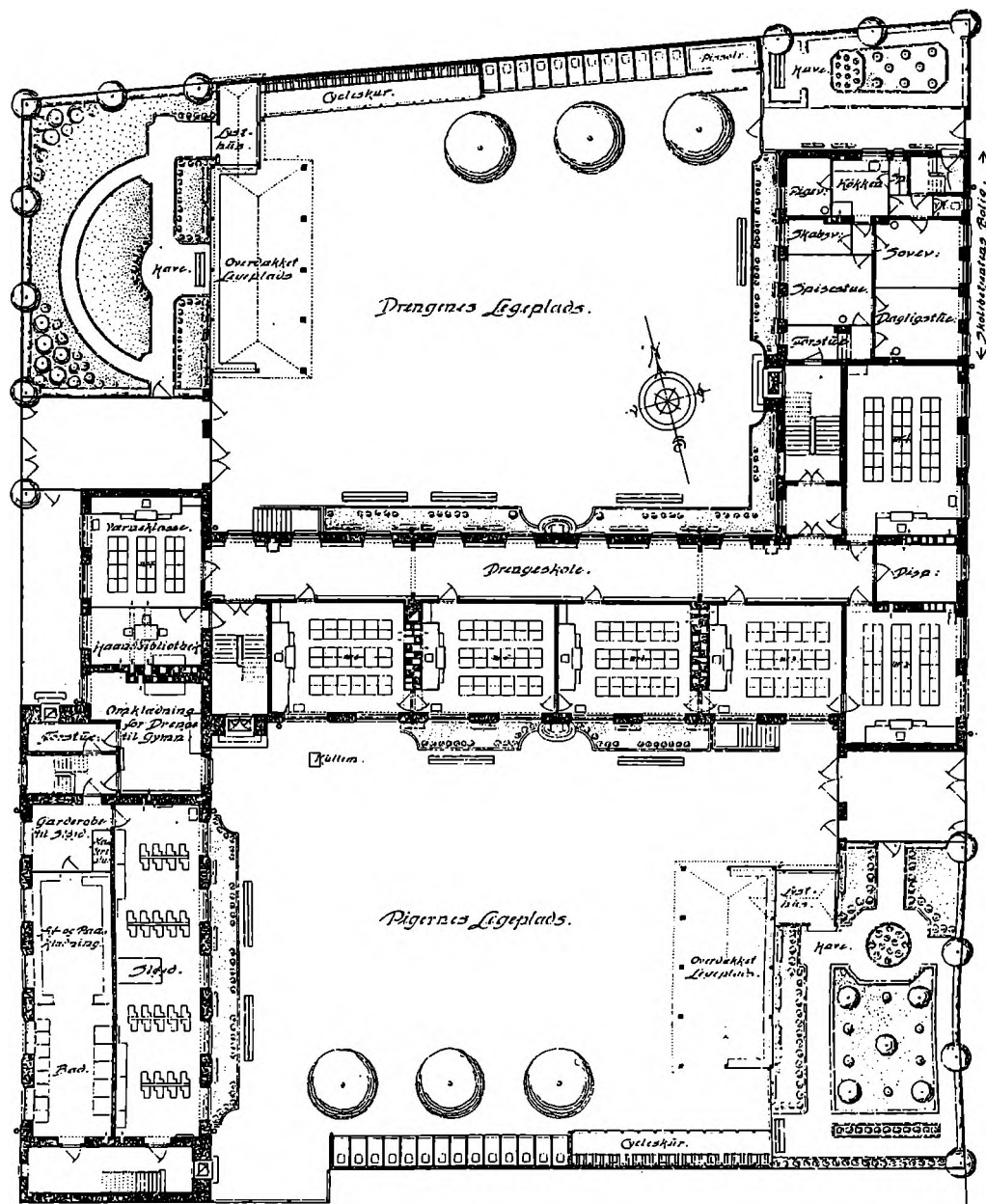

56. Nedhængte lofter, Østre skole, foto; Ning de Coninck-Smith.

Når bygningskroppene skulle placeres på grunden under hensyntagen til de nye lyskrav gav det skolen grundlag til forskellige planløsninger:

- 1) at gymnastiksale og faglokaler blev lagt vinkelret på hovedskolen - såkaldte T-skoler
- 2) at gymnastiksale blev lagt i én fløj, faglokaler i en anden og hovedskolen i en tredje - såkaldte U-skoler og
- 3) helt asymmetriske skoler.
(Ill. nr. 57).

Byggestilen var gradvist under forandring i årene før og under 1. Verdenskrig. Udviklingen gik henimod den såkaldte neoklassicistiske stil.

57. Grundplan af Carlsbergvejen skole, fra "NCS 1913-1988", red. Preben Opperby, Kbh. 1988.

SKOLEBETJENT-BOLIG

FORSIDE-MOD-SYD

58. N.C. Christensen, Skolen i Sundbyvester, 1917.

Historicismen lod sig dog ikke sådan uden videre aflive indenfor storby-skolebyggeriet, hvilket arkitekt N.C. Christensens serie af københavnske skoler vidner om. F.eks. Nyboder skole (1918 -20), Kommuneskolen i Sundbyvester (1917) som bar tydelige præg af dansk middelalder. Der var nærmest tale om større borganlæg. (Ill. nr. 58).

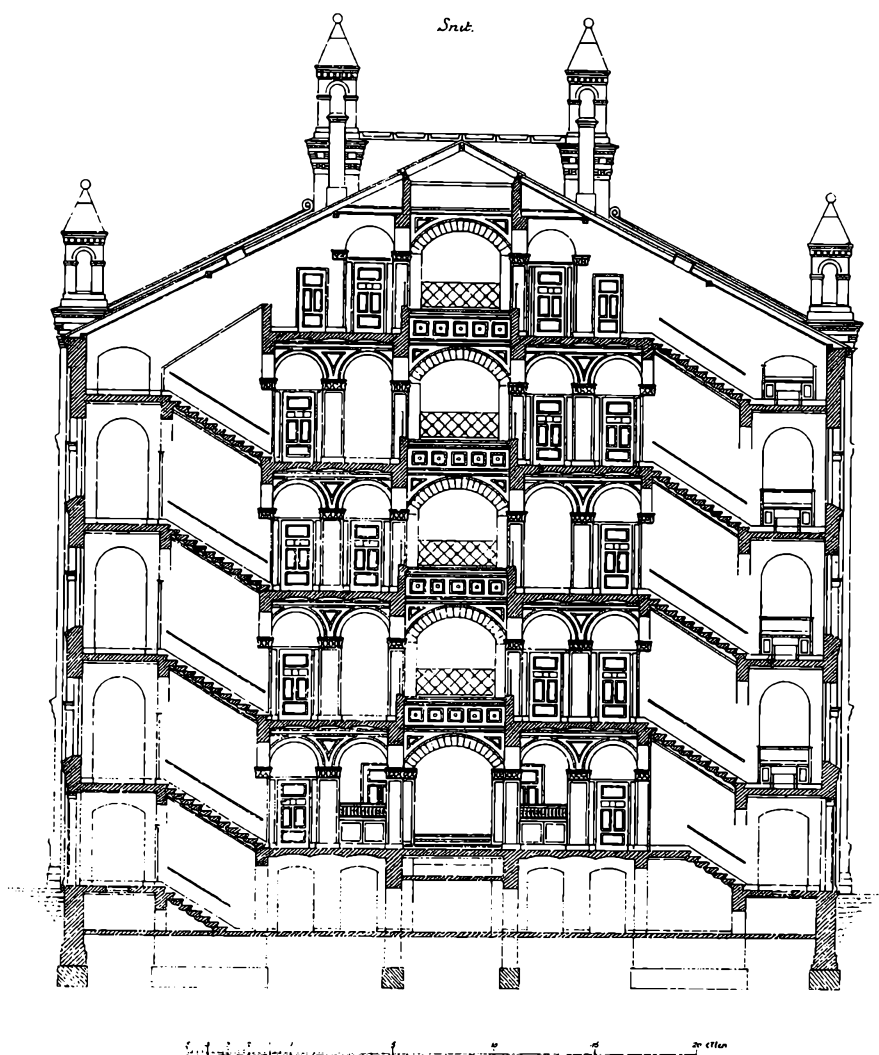
Andre københavnske skoler, tegnet af stadsarkitekt Hans Wright, blev derimod opført i den neoklassicistiske stil, f.eks. Ny Carlsbergvej skole (1913) eller Skolen ved Vigerslev Allé (1907-09).

Aulaskolen
før 1930

Aulaskolens vugge stod i Mellemeuropa, især Tyskland Tyskland, i anden halvdel af det 19. århundrede.

Her blev aulaerne brugt til fællesarrangementer for skolens elever, morgensang, bøn o.s.v. samt til ophold i dårligt vejr.

Danske hygiejnere forsøgte også at få aulaen indført i

59. Øehlenschlägergades skole 1885, snit.

60. Samsøgade skole, Århus 1914. Århus kommunes bibliotek, lokalhistorisk samling

det københavnske skolebyggeri i 1880'erne og 90'erne. Men forgæves. Det ville efter skolevæsenets mening fordyre byggeriet og det var ikke nødvendigt med indendørsopholdsrum. I stedet indvilgede man i at opføre halvtage i skolegården. (33).

Skal man være nøjeregnende, så blev den første aulaskole i Danmark opført i 1885 - nemlig Oehlenschlägersgade friskole i København, tegnet af Andreas Clemmensen. Aulaen her var imidlertid kun tænkt som udluftningsskakt, ikke til ophold. (Ill. nr. 59).

Forsøget, som blev kritiseret en del i sin samtid, fordi man mente at overskueligheden blev mindre, blev ikke gentaget før i 1914 ved opførelsen af Samsøgade skole i Århus, tegnet af Ludvig A. Petersen. Denne gang var aulaen også beregnet til ophold. (Ill. nr. 60).

I 1921 gentog han succesen med Læssøesgade skole, også i Århus.

I begge tilfælde var der tale om lukkede anlæg, bestående af fire fløje af sidekorridorstypen. Ved at overdække gården i midten opstod aulaen. På Samsøgade skole var gården overdækket i 1. sals højde. På Læssøesgade skole i 3. sals højde.

61. Læssøegade skoles aula, Århus 1921, Århus kommunes bibliotek, lokalhistorisk samling

Især på denne skole optog et trappeanlæg meget af pladsen i aulaen. (Ill. nr. 61).

I 1921 nåede idéen til Sjælland, hvor C.B. Hagen med Halskovskolen vandt en indbudt konkurrence, udskrevet af det socialdemokratiske bystyre i Korsør.

Igen et firefløjet sidekorridor anlæg, hvor gården er overdækket i 1. sals højde. (Ill. nr. 62).

Til det firfløjede anlæg var føjet en sidebygning, som bl.a. rummede faglokaler og på toppen et folkebibliotek.

Aulaen var tænkt som en indendørslegeplads. For at forbedre lærernes tilsyn med hvad der foregik, blev der indrettet et slags kontrolbur i den ene ende af aulaen, lige ved siden af lærerværelset.

Både Læssøegade skole og Halskovskolen bærer præg af de nye tider - rent arkitektonisk. Søjler, pilastre og frontoner vidner om neoklassicismen.

På Halskovskolen ses en pudsig kombination, hvor hele indgangspartiet og aulaen giver associationer til klassicismen og det gamle Rom. Men skolen hviler på et kvadrestensfundament - smedejernslamperne har form som middelalderlige bispehuer og aulaen omkranses af en

billedfrise, forestillende scener fra dansk middelalderhistorie. Billederne er udført af Gudrun Jastrau.

Disse stilistiske virkemidler er med til at vise, at skolen har rod i danskernes historie, hvilket understreges yderligere af gulvbelægningen i aulaen og på trapperne. Gulvet er udført af bornholmsk kalksten med bevarede fosil-aflejringer. En gulvbelægning, som også ledte tankerne til romernes kølige sale. Gulvene har sikkert også skulle tjene som direkte anskuelsesundervisning i fortidens dyreliv. Endvidere var stenfliserne lettere at holde rene end trægulve.

Aulaskolen i
1930'erne

I begyndelsen af december 1927 indbød Københavns kommune til en arkitektkonkurrence om to kommuneskoler, i henholdsvis Husum og på Amager, (Irlandsvej).

Kravene til de to skoler var primært, at de skulle kunne rumme mellem 28 og 32 klasser, diverse faglokaler, administrationslokaler og en overdækket legeplads, som "eventuelt kan lægges i Stue eller Kælder". (34).

Med den sidste bemærkning signalerede skolevæsenet i København, at man var vidende om at der i årene forud havde fundet en fornyelse sted i skolebyggeriet - og at man gerne så, at de nye principper - d.v.s. aulaskolen - under en eller anden form kom i brug i København.

Vinderprojekterne var en aulaskole, tegnet til grunden i Husum af professor Edvard Thomsen og Frits Schlegel, og en sidekorridorskole, tegnet til grunden på Amager af Johannes Strøm-Tejsen.

Med opførelsen af aulaskolen i Husum påbegyndtes en udvikling, som fortsatte i 30'erne, hvor aulaskolerne især blev opført i storbyens yderkvarterer.

Både fordi skolevæsenet fandt bygningen attraktiv i pædagogisk forstand og fordi man nåede frem til, at hvad det kostede at overdække gården, det sparede på ydermurene.

Hertil kom yderligere det argument, at i de nye forstadskvarterer manglede der forsamlingshuse - og skolens aula kunne snildt benyttes hertil. (35).

Edv. Heibergs
skole i Lyngby
1929

Med den fra Tyskland inspirerede funktionalisme skete der en opblødning af skolens indre planløsning, som nu skulle tage hensyn til funktionerne. Det ville først og fremmest sige undervisningens krav og trafikken inde i bygningen skulle løses hensigtsmæssigt, fremfor at leve op til nogle stillistiske idealer om orden og symmetri, som både prægede det 19. århundredes skoler og de neoklassicismiske aulaskoler. (36).

Hertil kom, at idealerne for skolehverdagen var under forandring. (37). De unge, funktionalistiske arkitekter var inspireret af de nye reformpædagogiske tanker og krav til skolehverdagen. Børn skulle have lov til at være

62. Halskovskolen, foto: Hans Erling Langkilde.

børn - også i skoletiden. Skolehverdagen skulle være sjov og festlig. Farver og kunst skulle lokke barnet i skole, og de grønne arealer skulle være umiddelbart tilgængelige. Intet måtte hindre barnet i at udfolde sig både fysisk og psykisk.

Rent arkitektonisk afspejlede disse krav sig i en udstrakt sol-, lys- og livsdyrkelse. Sydvendte klasseværelser, brede trappe- og indgangspartier, afrundede former, som opfordrede til en glidende trafik inde i skolen og som hindrede støv i at finde gemmesteder. Store glaspartier og blomstervinduer, flade tage med solarier og projekterede friluftsbade eller svømmehaller i tilknytning til skolen.

Det nye foretrukne byggemateriale var jernbeton. Æstetikken blev til dels betinget af materialevalget, de glatte flader, blev ofte malet hvide eller i pastelfarver - men også af hvordan bygningens funktioner blev udtrykt i facaden og i sammenstillingen af bygningskroppene. (38).

I forbindelse med en arkitektkonkurrence om en skole i Lyngby i 1929 indkøbte Lyngby kommunen et projekt tegnet af Edvard Heiberg.

Heibergs projekt var i høj grad inspireret af Otto Haeslers skole i Celle, som var blevet meget positivt

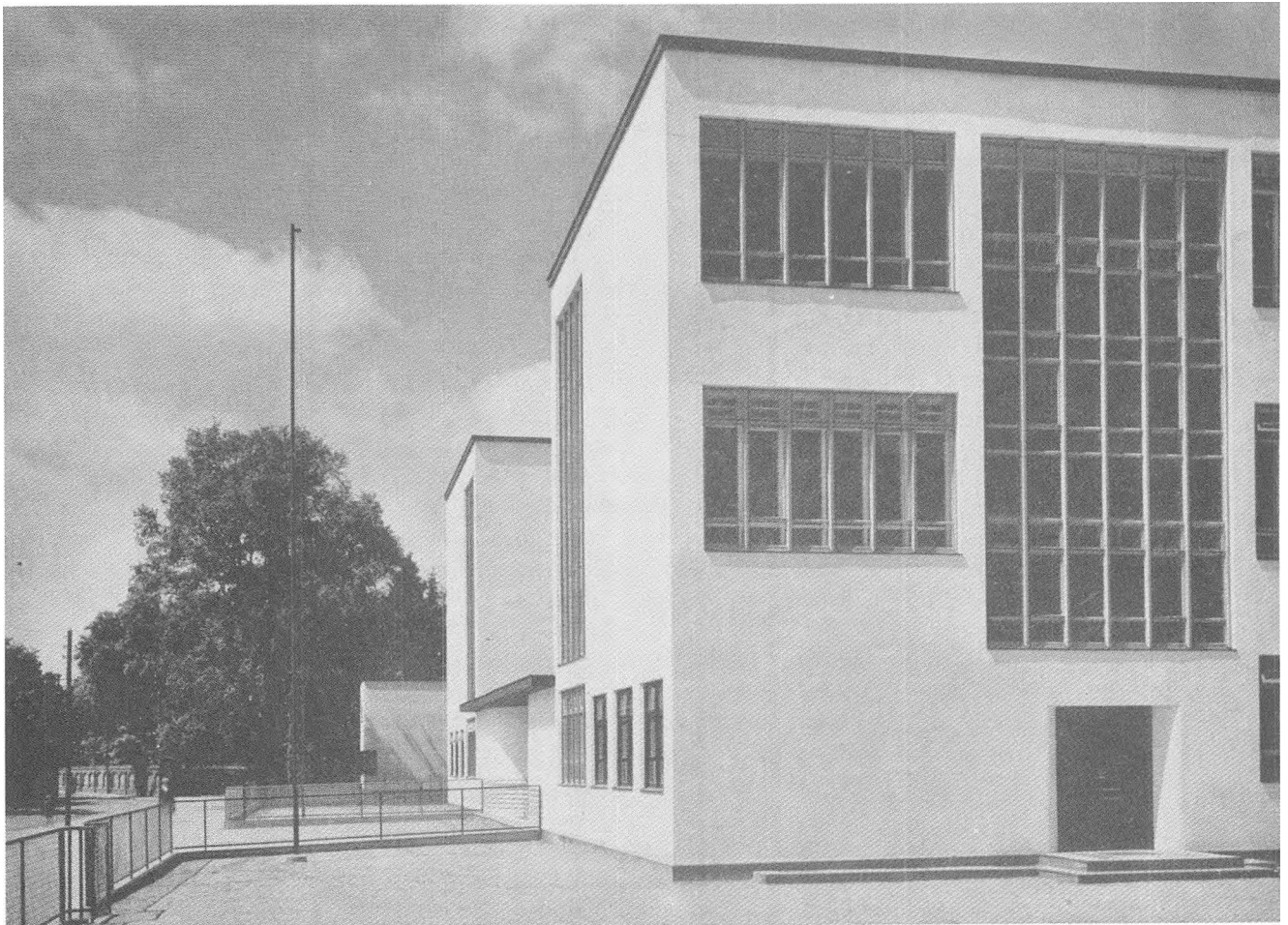
anmeldt i Arkitektens ugeskrift samme år. (39). (Ill. nr. 63 og 64).

Både Skolen i Celle og Heibergs skoleprojekt i Lyngby var eksempler på bevidst funktionsbestemte skoler, samtidig med at samtidens idealkrav til arkitektur og socialhygiejne var søgt indarbejdet.

Det snævre, kirkelignende indgangsparti, som kendetegnede de gamle skoler og som var beregnet til at eleverne marcherede op klassevis, var blevet skiftet ud med 10 svingdøre ved siden af hinanden.

"Der er lagt megen Vægt paa at faa gode brede Trapper med Ganglinier uden skarpe Knæk, saa Tømningen ved Frikvarterets Begyndelse kan foregaa glat og hurtigt. Derfor er der ogsaa foreslaet 10 Døre, svarende til 75 Personer pr. Dør i Udgangsdøren." (40).

Skolen var delt i fem fløje, hvor lokalerne havde en form så de passede til de funktioner, der skulle rummes i dem. Det gav asymmetri og liv i bygningen. Auditoriefløjen havde f.eks. ifølge Heiberg "faaet sin Form efter det rationelle Fysikrum med dobbelt Sidelys, koncentriske Bænke og skraaet Gulv." (20).

63. Skolen i Celle, indgangsparti fra Otto Völckers: Die neue Volkshule im Celle von Otto Haesler, Frankfurt- am Main, 1929

Heiberg vandt i øvrigt konkurrencen med et andet, mindre radikalt funktionalistiske forslag. Så vidt det har kunnet konstateres blev ingen af de to projekter senere realiseret.

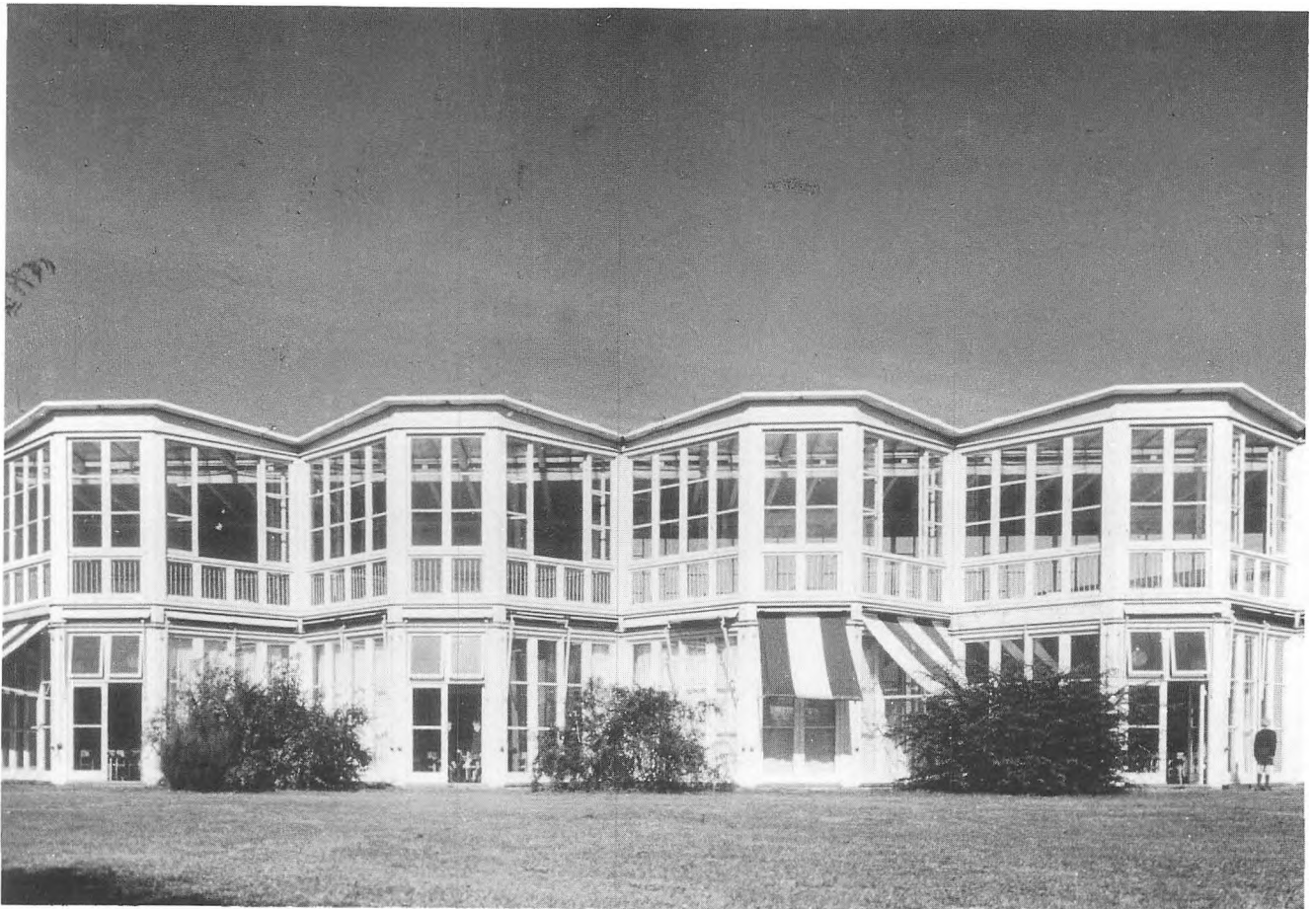
Skolen ved
Sundet 1935-1938

Skolen ved Sundet blev opført i årene 1935-38 efter tegninger af professor ved Kunstakademiet Kai Gottlob, som også havde tegnet tre andre af Københavns kommunes nye skoler, nemlig Husum skole fra 1928, Højdevangen skole fra 1930 og Katrinedalskolen fra 1933-34.

Friluftsskolen

Skolen ved Sundet var indbegrebet af funktionalismens krav til en skole. Og så rummede den endnu en kvalitet, nemlig en friluftsskole for svagelige børn, hvilket ville sige børn med en "slet Almentilstand. Det er Børn, som ikke har nogen paaviselig Sygdom, men de har Hovedpine, Træthed, Appetitløshed, en slap og daarlig Muskulatur, daarlig Holdning, for ringe Vægt i Forhold til Højden; det skyldes ofte en daarlig hygiejnisk Levevis, og Aarsagen er ofte, at Hjemmet af den ene eller anden Grund ikke magter sin Del af Opgaven." (Borgerrepræsentationens Forhandlinger, 1936-37, 2.bind, s. 1851). (Ill. nr. 65).

Selvom der var tale om en ny arkitektur, så var selve friluftskoleidéen gammel. Fra årene omkring 1. Verdenskrig, ja endnu ældre, for de samme tanker lå også bag pavillonskolen.

64. Friluftsskolen, sydfacade, 1938, Kunstakademiets billedsamling

65. Skolen ved Sundet, tom aula, 1974, Kunstakademiets billedsamling

I 1914 havde en københavnsk skolelæge og lærerinde på kommunens regning besøgt en friluftsskole ved Berlin. Ved deres hjemkomst skrev de en begejstret rapport til skoledirektionen og opfordrede Københavns kommune til at opføre en lignende skole. (41).

Men p.g.a. 1. Verdenskrig og kommunens anstrengte økonomi blev spørgsmålet gentagne gange udsat.

Først med havehusbyggeriet, funktionalismens sol- og friskluftsdyrkelse og de billige byggegrunde ude på det yderste Amager, blev der skabt nye betingelser for idéens realisering.

Skolen ved Sundet var kommunalt prestigebyggeri med et budget på ca. 1,9 mill. kr. Desuden havde der været et grundigt forarbejde, bl.a. ved at en delegation på 28 personer havde været på besigtigelsesrejse til egnen omkring Paris, især til friluftsskolen i Suresnes-sur-Seine, som kom til at danne et direkte forbillede.

Den store byggesag, som nu ligger i skoledirektionens arkiv på Københavns stadsarkiv, vidner om, at helt ned i detaljerne blev der ført indgående forhandlinger, f.eks. om lamperne i aulaen og om beplantningen. (42)

Og hvad fik kommunen så for pengene og alle anstrengelserne?

En hovedskole til 1600 elever med 29 normalklasser fordelt på tre etager omkring en oval aula. (Ill. nr. 65 og 66).

Hovedparten af normalklasserne var sydvendte med vinduer både til have- og aulaskiden; faglokaler og lærerværelser var lagt mod nord.

66. Skolen ved Sundet, fuld aula, ca. 1945, Det Kongelige Bibliotek

Hertil kom tre gymnastiksale - en for drenge, en for piger og en for de små elever - tre sydvendte skolegårde og et stort haveanlæg med skolehaver og fodboldbaner. Der var lagt arealer ud til skolehaver, som blev taget i brug i 1941. (Ill. nr. 67).

Friluftsskolen havde 6 klasseværelser med tre glasvægge i hver, som kunne åbnes ud mod de grønne arealer. Børnene skulle opholde sig på skolen hele dagen, derfor var der bespisningsrum, rum til kulbueøvelser, gymnastiksal med bade og en liggehal, hvor taget kunne skydes til side.

På begge skoler var der et utal af håndvaske. Især de 72 vaske på rad og række i friluftsskolen imponerede samtiden.

Inspektørboligen var placeret i en separat bygning, hvorimod pedellen boede på hovedskolen.

De to skoler blev bundet sammen gennem arkitekturen og den kunstneriske udsmykning. Især var der blevet gjort meget ud af drikkekummerne, som var omgivet af, maurisk inspireret, tyrkiske og hvide kakler. I friluftsskolen blev det rene, perlende, klare og livgivende vand formidlet til børnene gennem et springvand med form som en stjerne. (Ill. nr. 68).

Søjlerne både i hovedskolen og i friluftsskolen blev udsmykket med spiralformede mosaikker.

Ny belærende
skolekunst

Ligesom på Katrinedalsskolen, hvor der på småbørnslegepladsen var placeret et kæmpe solur, blev der under

67. Skolen ved Sundet, Haven, ca. 1945, Det Kongelige Bibliotek

opførelsen af skolen ved Sundet gjort meget ud af, at skabe en lærerig og børnevenlig skolekunst og udsmykning. Her i form af en vindrose i aulaloftet forbundet med en vejrhane. Ligeledes et kort over København med skolens placering lagt gummiparket i aulaens gulv.

Skolen ved Sundet og "tidens tand"

Skolen er idag under restaurering. Ydermurene på hovedskolen bliver for tiden pudset op, fordi jernet i betonavæggene er rustet. Farverne bliver ikke de oprindelige, d.v.s. hvid og rød. Derimod har man valgt gråt og rødt.

Ydermurene i friluftsskolen står endnu med det oprindelige gule puds, men er visse steder meget ødelagt.

Mange detaljer er stadig synlige, bl.a. fordi arkitekt Kai Gottlob til sin død i 1975 vågede over skolen. Desværre blev han ikke altid taget med på råd ved forandringer.

Tidens tand har tæret på haveanlægget og drikkekummerne virker ikke længere. Springvandet er for nylig blevet omdannet til blomsterkumme. Den labyrintformede rosenhave umiddelbart foran skolen er forsvundet.

En af skolens hoveddøre ud til de grønne arealer er blevet tildækket - hvilket ødelægger helhedsindtrykket af skolens facade mod syd.

Dertil har to af skolens tre gymnastiksale indenfor de sidste par år været hærget af brande.

68. Friluftsskolen, fontæne 1974, Kunstakademiets billedsamling.

Tak for hjælpen.

Endelig skal der rettes en tak til følgende institutioner og enkeltpersoner, der beredvilligt har stillet arkiver og ekspertise til rådighed:

Byggeteknisk studiearkiv.

Danmarks Pædagogiske bibliotek.

Midtsjællands lokalhistoriske arkiv ved arkivar Hans Jørgen Jensen.

Holbæk lokalhistoriske arkiv ved arkivar Peter Korsgaard.

Give kommunes skoleforvaltningen.

Brande bibliotek ved bibliotekar Thorkild Kjær.

Herning lokalhistoriske arkiv ved Doris Frederiksen.

Skoledirektør i Trehøje kommune, Lars P. Andersen.

Pens.betjent N.C. Petersen, Vildbjerg lokalhistoriske arkiv.

Fhv. viceskoledirektør i Herning, Ove Pedersen.

Arkitekt Per Fynboe, Holbæk kommune.

Skoleinspektør, Jørgen Billingstoft, Halskovskolen i Korsør.

Arkitekt Hans Erling Langkilde.

Noter.

- (1) Trykt i Uddannelseshistorie 1987, s. 160-163.
- (2) Ning Smith og Signild Vallgård: Flittig og lydige. Om de krav, der blev formuleret til arbejdskraften i anden halvdel af 1700-tallet i Ning Smith og J. Thomsen (red.): 10 års kritisk forskning, Kbh. 1984, s. 72-100.
- (3) Ning de Coninck-Smith: "At give Guds hvad Guds er og Keiseren hvad Keiserens er". 1850'ernes danske skolelovgivning og den offentlige debat om almueskolen i Historisk Tidsskrift bd. 85, hft. 2, Kbh. 1985, s. 240-257.
- (4) Betænkning afgivet af den under 23ende Juni 1882 nedsatte Kommission til at tilvejebringe Oplysninger om mulige sanitære Misligheder og Mangler i Ordningen af Skolevæsenet og til at fremkomme med Forslag til saadannes fremtidige Forebyggelse, Kbh. 1884, s. 20.
- (5) Henvendelse fra Akademisk Architectforening, januar 1908 i journalsag AP 1663, 1913, Kultusministeriets 2. kontor (Rigsarkivet).
- (6) Henvendelse fra Akademisk Architectforening, 28.11.1908 og Axel Hertels responsum af 15.12.1908 i journalsag AP 1663, 1913 Kultusministeriets 2. Kontor (Rigsarkivet).
- (7) Hygiejnens Vilkaar i Folkeskolen paa Landet af Kredslæge J.S. Møller i Ugeskrift for Læger 28.11.1935, s. 1220-1225 og Ugeskrift for Læger 5.12.1935, s. 1236-1242.
- (8) Kollegial Tidende 1829, s. 723.
- (9) Akademisk Architectforenings henvendelse, januar 1908, jvf. note 5.
- (10) Trykt i "Nyt fra Stationsbyen 12", udgivet af Selskabet for Stationsbyforskning 1987, s. 42.
- (11) Jvf. note 5.
- (12) Udateret manuskript i pakken: "Statskonsulentens kontor. Bellahøjuddstillingen 1938", (Rigsarkivet).
- (13) Sognegaarden, Centralskole, Forsamlingshus, Aftenskole, Bibliotek, Sogneraad, Alderdomshjem." En publikation, udgivet af Arkitektens Forlag, København 1938.
- (14) Hans Henning Hansen: Skolebyggeriets Udvikling og Fremtid i Den danske Skolehåndbog 1949, s. 228.
- (15) Journalsagerne I 54; H.713; K.125 Kultusministeriets 2. kontor 1856-1857.

- (16) David, C.N.: Om Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark i 1857. Af Meddelelser fra det statistiske Bureau III. Saml. Kbh. 1859.
Om Almueskolevæsenet i Danmark 1867. Af statistiske Meddelelser 9.Bd., Kbh. 1870.
- (17) Ning de Coninck-Smith: Stadsarkitekt Ludvig Fengers skoler i 1880'ernes og 90'ernes København i Historiske Meddelelser om København 1986, s. 65.
- (18) Gunnar Rasmussen: Skolebygningerne i Ib Gejl (red.): Skoler og skolegang i Århus 1930-1970, Århus 1978, s. 25-44.
- (19) Statistiske Meddelelser vedr. Folkeskolen 1904-1911. Statistiske Meddelelser vedr. hele Børneskolen 1912-1916 og 1917/21-1936/1941.
- (20) Ove Pedersen: Lærerkreds og lærerkår gennem 100 år. Herningegnens Lærerkreds 1874-1974, upubl. manuskript, s. 12.
- (21) Gunnar Jespersen: Gamle huse med gesvejsninger i Herningbogen 1983, s. 5-38.
- (22) Ning de Coninck-Smith: Ludvig Fenger... jvf. note 17.
- (23) F.C.Lund: Skolebygningen i Torsting, Einar (red.): Om Opdragelse og Undervisning, bind 2, København 1949, s. 86.
- (24) Ning de Coninck-Smith: Ludvig Fenger... jvf. note 17.
- (25) Ning de Coninck-Smith: German influence on school hygiene and the building of schools in Copenhagen 1846-1900. Paper presented at the 9th International Standing Conference for the History of Education at Pecs, Hungary, September 1987.
- (26) Birgitte og Poul Dedenroth Schou: Kolding, en by i billeder, 1976, s. 154.
- (27) Jørgen Sestoft: Epidemihospitalet i København 1879-1979 (særtryk).
- (28) Nicolai Flindt: Aforistiske Bemærkninger om Opførelsen af Skolebygninger i Provinserne. Foredrag holdt ved den nordvestsjællandske Lægekreds Foreningsmøde 8.9.1901, trykt i Bibliotek for Læger, 94. årg., 8rk. 3. bind, 1902, s.200.
- (29) Nicolai Flindt: Skolehygiejnen med særligt Henblik paa de smitsomme Sygdommes Forhold til Skolen, Foredrag ved Skolemødet i Holbæk 21.6.1897 (særtryk), s. 20.
- (30) Nicolai Flindt: Om valget af skoleborde, København 1908, s. 7-8.
- (31) Nicolai Flindt: jvf. note 28, s. 18.

- (32) Københavns Borgerrepræsentations trykte forhandlinger, 1908-09, bind 1, sp. 519ff.
- (33) jvf. note 25.
- (34) Architektens Maanedshæfte, Marts-April 1928, s. 54.
- (35) Kai Gottlob i Arkitektens Månedshæfte, 1-2, 35. årg., jan.-feb. 1935, s. 7.
- (36) Edv. Heiberg i Arkitekten, Ugehæfte 1929, s. 41f.
- (37) Om reformpædagogikken se Spæt Henriksen og Ellen Nørgaard: Vanløse-dagbogen - en reformpolitisk praksis, Kbh. 1983.
- (38) Milech, Knud: Danske arkitekturstrømninger 1850-1950. Lbh.1951, s. 303ff.
- (39) Otto Völckers: Die neue Volksschule im Celle von Otto Haesler. Ein Beitrag zum Problem des neuzeitlichen Schulhauses. Frankfurt-am-Main 1929.
- (40) Edv. Heiberg i Arkitekten, Ugehæfte 1929, s. 48
- (41) Rapporten ligger i journalsag nr.180/1921, mærket "Skolelægesagen" i Skoledirektionens arkiv på Københavns Stadsarkiv.
- (42) Journalsag 339-1/1935, Skoledirektionens arkiv, Københavns Stadsarkiv.

Litteratur:

- Oversigtsartikler: de Coninck-Smith, Ning: Ludvig Fenger og hans skoler i 1880'ernes og 90'ernes København i Historiske Meddelelser om København 1985, s. 63-87.
- Hansen, Hans-Henning: Skolebyggeriets udvikling i Dansk Skolehåndbog 1949.
- Jørgensen, Lisbeth Balslev: Demokratiets klasseværelse i Arkitektur 8:1980, s. 301-307.
- Jørgensen, Lisbeth Balslev m.fl.: Danmark Arkitektur, bd.5, Magtens boliger, Kbh.1980.
- Lund, F.C.: Skolebygningen i Torsting, Einar (red.) Om Opdragelsen og Undervisning, bd. 2, Kbh. 1949, s. 70-112.
- Nørgaard, Ellen: Ændringer i skolens fysiske rammer i Bidrag til den danske skoles historie 1898-1984, udg. af Unge Pædagoger, Kbh. 1985, s. 63-94.
- Rasmussen, Gunnar: Skolebygningerne i Ib Gejl (red): Skoler og skolegang i Århus 1930-1970, Århus 1978, s. 25-44.
- Centrale artikler om skolebyggeri
- Buhr, Chr.: En moderne Skoletype (Aulaskolen) i Folkeskolebyggestilen, Aargang 52, nr.15, 11.4.1935, s. 231-235.
- Clemmensen, Andreas: Om Indretningen af Kommuneskoler i Kjøbenhavn, særlig af Skolen ved Nøjksomhedsvej i Den tekniske Forenings Tidsskrift, bd. 11, nr. 1, 1887, s. 13-18.
- Meldahl, F.: De hygiejniske Forhold i nogle offentlige og private Bygninger samt Lægers og Bygmestres Stilling til Løsningen af de her foreliggende Opgaver i Hygiejniske Meddelelser ny Rk., 2. Bind, Kbh.1877-78, s. 1-36.
- Møller, J.S.: Hygiejnens Vilkaar i Folkeskolen paa Landet i Ugeskrift for Læger 28.11.1935, s. 1220-1225 og 5.12.1935, s. 1236-1242.
- Vejledninger:
- Sognegaarden, Centralskole, Forsamlingshus, Bibliotek, Sogneraad, Alderdomshjem, udgivet af Arkitektens Forlag, Kbh. 1938.
- Strandgaard, C.: Oplysninger om kommunale danske Købstadsskolars Indretning og Montering i begyndelsen af det tyvende Aarhundrede, Kbh.1907
- Thomassen, Fr.: Skolebygninger og skolemateriel, Kbh. 1914.
- Særnumre af Arkitekten:
- Architektens Maanedshæfte. Skole-Nummer. Marts-April 1928.

Arkitektens Maanedshæfte. Skolen og dens Indretning,
1-2.35. aarg, Januar-Februar 1933.

Lovgivning og
mønstertegninger:

Anordning for Almueskolevæsenet paa Landet af 29.7.1814.
Anordning for Almueskolevæsenet i Kjøbstæderne i Danmark,
Kjøbenhavn undtagen af 29.7.1814.

Kanc. Cirkulære af 14.7.1829 til samtlige Skoledirektioner paa Landet, hvorved samme tilstilles en Tegning til Skolebygninger.

Kirke- og Undervisningsministeriets Cirkulære af 25.3.1856 til samtlige Skoledirektioner ang. Gjennemførelsen af Foreskrifterne i Lov om Borger- og Almueskolevæsenet af 8de Marts 1856.

Kirke- og Undervisningsministeriets Cirkulære af 25.2.1857 til samtlige Skoledirektioner, hvori Samme, i Henhold til Ministeriets Cirkulære af 25.3.1856 tilstilles nogle Exemplarer af 3 forskjellige af Architect Herholdt forfattede Tegninger til Skolebygninger paa Landet med tilhørende Beregninger over de dertil medgaaende Materialer.

Ministeriets Cirkulære af 14.2.1900 til samtlige Skoledirektioner udenfor Kjøbenhavn ang., hvad der bør iagttages ved Opførelsen af nye Skolebygninger og Indretningen af nye Skolestuer samt disses Renholdelse, Ventilation m.m.

Ministeriets Cirkulære af 10.9.1900 til samtlige Skoledirektioner udenfor Kjøbenhavn ang., hvad der bør iagttages ved Opførelsen af Gymnastikhuse samt med Hensyn til Anskaffelsen af Gymnastikapparater.

Tegninger til Skolebygninger og Gymnastikhuse paa Landet med vejledende Indledning og Overslag. Udarbejdede paa Foranledning af et af Akademisk Arkitektforening nedsat Udvalg under Samarbejde med Nogle af Kultusministeriet udpegede Mænd. Kbh. 1913.

Cirkulære af 16.6.1938 til samtlige Skoledirektioner, Kommunalbestyrelser og Skolekommissioner ang. kommunale Skolebygninger og Skoleinventar.

Skole- og Ungdomsgaard. Landbrugsudstillingen, Bellahøj, Kjøbenhavn 1938 (småtryk).

Sognegaarden. Vandrestilling, udsendt af Akademisk Arkitektforening, 1941 (småtryk).

Betænkninger:

Betænkning afgiven af den under 23de Juni 1882 nedsatte Kommission til at tilvejebringe Oplysninger om mulige sanitære Misligheder og Mangler i Ordningen af Skolevæsenet, og til at fremkomme med Forslag til saadannes fremtidige Forebyggelse, Kbh. 1884.

Betænkning ang. Folkeskolens Tilsyn m.v. afgiven af den af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet under 11.12.1909 nedsatte Kommission, Kbh. 1911.

Betænkning afgivet af Kommissionen til Drøftelse af Skolens navnlig Folkeskolens hygiejniske Forhold og Opgaver. 1. Del Skolebygninger og Skolens indre Forhold, Kbh. 1937.

Statistik: David, C.N.: Om Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark i 1857.

Af Meddelelser fra det Statistiske Bureau III. Saml., Kbh. 1859.

Om Almueskolevæsenet i Danmark 1867. Af Statistiske Meddelelser 9. Bind, Kbh. 1870.

Statistiske Meddelelser vedr. Folkeskolen 1904-1911.

Statistiske Meddelelser vedr. hele Børneskolen 1912-1916 og 1917/21-1936/1941.

Oversigt over fredede skolebygninger

Nedenstående, kronologiske oversigt er opdelt i land- og byskoler. Ved opstillingen er anvendt de perioder i skolebyggeriet, som fremlægges i rapporten.

Oversigten baserer sig alene på de oplysninger der findes i listen over Fredede bygninger og omfatter kun fredninger frem til 31. december 1988. Det bemærkes, at fredningslisten ikke i alle tilfælde anfører, hvorvidt en bygning i en periode har fungeret som skole, når dette ikke var tilfældet på fredningstidspunktet. I øvrigt er højskoler, navigationsskoler, tekniske skoler m.v. heller ikke medtaget i denne oversigt.

Landsbyskolen

Efterreformato-
risk, men før 1720

Nørregade 9, Fakse kommune, Storstrøms amt:
Rasmus Svendsens skole, bindingsværkshuset (1641) med senere tilføjelser i nord og syd samt den omgivende brolægning.

Hovedgaden 1 A, Skovbo kommune, Roskilde amt:
Borup gamle skole, den 10 fags bindingsværksslænge (1661).

Nordhøjvej 6, Fakse kommune, Storstrøms amt:
Prins Carls skole i St. Torøje, bindingsværkshuset (1719).

1720 til 1829

Hvidovrevej 140, Hvidovre kommune, Københavns amt:
Hvidovre Rytterskole (1720'erne og senere).

Frihedsmindevej 2, Nr. Alskov kommune, Storstrøms amt:
Brarup Rytterskole (1720'erne og senere).

Vedbysøndervej 1, Slagelse kommune, Vestsjællands amt:
Den stråttækte rytterskole (1720'erne og senere).

Stormarksvej 2, Stevns kommune, Storstrøms amt:
Lille Heddinge Rytterskole, rytterskolebygningen (1722).

Frederiksværksgade 39, Hillerød kommune, Frederiksborg amt:
Stutmesterens hus, senere skole, forhuset (1721 muligvis af J.C. Krieger).

Bygade 22, Køng, Vordingborg kommune, Storstrøms amt:
Den gamle skole "Spindeskolen", skolebygningen (1780).

Storegade 20, Augustenborg kommune, Sønderjyllands amt:
Den gamle skole i Augustenborg, forhuset (1780).

Strandgade 1, Svendborg kommune, Fyns amt:

Troense gamle skole, forhus mod Strandgade (1790), sidehus mod Grønnegade (19.årh.) og baghus (slutning af 18. årh.).

Søllinge, Ringe kommune, Fyns amt:
Søllinge skole, den gamle skolebygning (1793).

Juvrevej 58, Rømø, Skærbæk kommune, Sønderjyllands amt:
Toftum gamle skole, den grundmurede, stråttækte skolebygning (18. årh.).

Østergade 100, Broby kommune, Fyns amt:
Allested gamle skole, skolebygningen (ca. 1800).

Slotsgade 20, Tranekær kommune, Fyns amt:
Tranekær gamle skole, gadehuset (1800, muligvis af A. Kirkerup).

Bregningevej 43, Stubbekøbing kommune, Storstrøms amt:
Bregninge gamle skole, skolebygningen og det bagved liggende udhus (1805).

Roskildevej 181, Frederikssund kommune, Frederiksborg amt:
Oppe Sundby gamle skole, den grundmurede skolebygning. (1806, tilbygning mod vest ca. 1850, udskud i nord 1912, kviste 1965).

1829 til 1857

Tingstedet 6, Bramsnæs kommune, Roskilde amt:
Sæby gamle skole, skolebygningen (1830).

Letbækvej 15, Hodde, Ølgod kommune, Ribe amt:
Det gamle skolehus (1831).

Rådvad, Lyngby-Tårnbæk kommune, Københavns amt:
Egehuset, oprindelig skole (før 1835).

Sophie Frederikkevej 1, Bjerreby, Svendborg kommune, Fyns amt:
Skolebygningen (1835) med tilbygning (1950'erne).

Kirkevej 1, Øster Højst, Løgumkloster kommune, Sønderjyllands amt:
Øster-Højst gamle skole, den grundmurede skolebygning (1844).

Skolevej 5-7, Nordby, Fanø kommune, Ribe amt:
Borgerskolen, nu rådhus (1849 og senere).

1857 til 1900

G1. Skolevej 6, Kongsmark på Rømø, Skærbæk kommune, Sønderjyllands amt:
Skolebygningen (1871).

1900 til 1908
og 1913

Ingen

1913 til 1938

Rådvad 1, Rådvad, Lyngby-Tårnbæk kommune, Københavns amt:
Rådvad Vandrehjem, den tidligere skolebygning samt haven på den øvrige del af ejendommen (1918-19 af H. Lønborg-Jensen).

1938 til 1941

Ingen

Byskolen

Førreformatørisk

Rosengade 4, Slagelse, Vestsjællands amt:
Den gamle latinskole, forhuset (ca. 1490).

Præstegade, Kalundborg, Vestsjællands amt:
Den gamle latinskole, oprindelig kirkelade, det middelalderlige stenhus (før 1500).

Gammelgade 4, Skælskør, Vestsjællands amt:
Hospitalet, den gamle latinskole, oprindelig kirkelade, forhuset (ca. 1525).

Efterreformatørisk, men før 1720

Torvet 21-23, Ribe, Ribe amt:
Den gamle domskole, fløjen langs Grydergade (1586) samt bygningen i gården med muren mod mnr. 340, der udgør resterne af en længe fra middelalderen og fra 1586, som har været sammenbygget med fløjen langs Grydergade.

Kirkepladsen 11, Tønder, Sønderjyllands amt:
Den gamle latinskole, forhuset (1612).

Provstestræde 2, Stege, Storstrøms amt:
Den tidligere latinskole (senmiddelalder) omdannet til "Stege Fattigskole" i 1701, samt det fritliggende udhus (ca. 1830) med hegnsmure.

1720 til 1829

Ribe, Ribe amt:
Den gamle domskole, forhuset mod torvet (1724).

Gråbrødretorv 8, København.
Fhv. "Petri Skole", forhuset der har hovedfacaden mod Gråbrødretorv (1730, kvist ombygget til fuld tredje etage 1852, fjerde etage tilføjet 1858).

Smedegade 3, Haderslev, Sønderjyllands amt:
Den gamle latinskole, skolebygningen (1733).

Kirkepladsen 8, Åbenrå, Sønderjyllands amt:
Åbenrå bys gamle skole, forhuset (1737, sydsiden forhøjet til to etager mellem 1853 og 1855).

Mogensgade 1, Viborg, Viborg amt:
Kommunens administrationsbygning, den gamle latinskole, forhuset med sidefløje (ca. 1740-50 af J.G. Hødrich, ombygget 1769-72 og 1842) og lysthus (1780).

Prinsessegade 54, København:
Inspektørboligen, oprindelig skole, det treetages grundmurede hus bagest på grunden (1758 af Philip de Lange).

Kongensgade 12, Helsingør, Frederiksborg amt:
Den gamle latinskole, det 11 fags forhus (1769 og senere).

Danmarksgade 61, Fredericia, vejle amt:
Provstegården, senere rektorbolig og latinskole (ca.
1770, facaden retableret 1976).

Nørregade 12, Christiansfeldt, Sønderjyllands amt:
"Pigeskolen", nu kommunekontor, forhus (1784) med sidehus
(ant. 1797) i øst.

Lindegade 15, Christiansfeldt, Sønderjyllands amt:
Drengeskolen, forhuset (1788 forlænget med to fag mod
øst 1796, og med to fag mod vest 1862).

Torvet 9, Ærøskøbing, Fyns amt:
"Visdommens kilde". "Den kgl. danske Skole", den tidlige-
re latinskole, forhuset (1789).

Østergade 17, Fåborg, Fyns amt:
Den tidligere skole, forhuset (1791, ombygget 1813 af
J.H. Lang).

Nikolaj Plads 30, København:
Tidligere Sankt Nikolaj fattige kirkeskole, forhus med
side- og baghus (1795 af A. Kirkerup og Andreas Hallan-
der, facaden senere ændret).

Vestergade 8-10, Mariager, Århus amt:
Den gamle skole (18. årh., forlænget med to fag grundmur
1853).

Peder Hvidtfeldts Stræde 1, hj. af Krystalgade, Køben-
havn:
"Vor Frue Kirkes Skole", hjørnebygningen (1820).

Dronningensgade 87, Fredericia, Vejle amt:
Den reformerte skole, skolebygningen (1820-21 med
tilbygning).

1829 til 1857

Præstegade 12, Haderslev, Sønderjyllands amt:
Det grundmurede gavthus på ti fag, opført som pigeskolen
"Wilhelminenheim-Schule" (1829-30).

Sdr. Jernbanevej 4, Hillerød, Frederiksborg amt:
Den tidligere statsskole, hovedbygningen (1834 af J.H.
Koch).

Moltrupvej 1, Haderslev, Sønderjyllands amt:
Det grundmurede, ti fags langhus, opført som skole
(1838, udvidet 1961).

Skolegade 8, Hjørring, Nordjyllands amt:
Den gamle latinskolebygning (ca. 1840).

Domkirkepladsen 1, Roskilde, Roskilde amt:
Statsskolen, forbygningen (1842 af J.H. Koch).

Lille Gråbrødrestrede, Odense, Fyns amt:
Den gamle latinskole, hovedpostbygningen, det samlede
bygningskompleks mellem Lille Gråbrødrestrede og Asylgade
(1845 af J.H. Koch).

Sølvgade 16, København:
Sølvgades skole, Skolens hovedbygning (1846-47 af P.C. Hagemann).

Nygade 49, Åbenrå, Sønderjyllands amt:
Gûnderoths Skole, forhuset (1847).

Sjællandsgade 49, Fredericia, Vejle amt:
Sankt Knuds kirke, kirkebygningen (1767, udvidet mod øst 1848 og mod vest 1872, tårn 1865) og den dermed sammenbyggede skolebygning (1848).

Gåskærsgade 28, Haderslev, Sønderjyllands amt:
Den tidligere katedralskole, forhuset og de to sidehuse (1854), muren mod Gåskærsgade samt det tre etagers hus og det en etages hus i gården (1854).

Skolegade 2, Kolding, Vejle amt:
Borgerskolen (1856).

Puggårdsgade 22, Ribe, Ribe amt:
Puggård, den grundmurede bygning i en og to etager (ca. 1500) samt Katedralskolen, den ældste trefløjede skolebygning (1856 af F. Thielemann, sidefløjene forhøjet 1887-88).

1857 til 1900

Nørregade 43, Køge, Roskilde amt:
"Tøxens Skole", skolens hovedbygning (1859).

Skolegade 2, Kolding, Vejle amt:
Friskolen incl. den til Borgerskolen forbindende mur (1879), Katrinegadesalen (1881) samt den røde skolebygning (1898).

1900 til 1908
og 1913

Skolegade 2, Kolding, Vejle amt:
Blæsbjergskolen (1908).

1913 til 1938

G1. Skivevej 2, Viborg, Viborg amt:
Viborg Katedralskole, de fire fløje med to udløber fløje i syd og to i nord (1920-26 af Hack Kampmann).

Rådmands Boulevard 20, Randers, Århus amt:
Randers Statsskole, de fire fløje med to udløberfløje i syd og to i nord (1923-25 af Hack Kampmann).

1938 til 1941

Ingen.

Rapporten illustrerer den udvikling folkeskolebyggeriet har gennemgået fra den første folkeskolelov fra 1814 til omkring starten af 2. Verdenskrig i 1940.

Udviklingen belyses på baggrund af dels den samfundsmæssige udvikling, dels de arkitektoniske og stilmæssige skift og endelig den pædagogiske udvikling.

Rapporten rummer en samling af de mønstertegninger til skolebygninger som Staten har udsendt hver gang lovgivningen har sat nye rammer for skolebyggeriet, og den rummer en lang række eksempler på skelsættende og typiske skolebygninger.

Det er formålet med rapporten at bidrage til en forståelse for skolebygningernes arkitektoniske bevaring.

Pris kr. 90,00
inkl. moms

I boghandelen eller hos Statens
Informationstjeneste, Postboks 1103,
København K, Telefon 01 92 92 28

ISBN 87-503-7801-5
ISSN 0901-8301